

Чотири сезони (збірник)
Стівен Кінг

Шоушенк – в'язниця, з якої ще нікому не вдавалося втекти. Енді Дюфрейн потрапив сюди за вбивство, якого не вчиняв. Невинна людина засуджена на довічне ув'язнення... У тюремному пеклі так легко збожеволіти! Але Енді виявився міцним горішком... Ще ніхто не втівав із Шоушенку? Отже, він буде першим! Пронизлива історія про силу людського духу і про те, що ніколи не можна здаватися – навіть коли здається, що виходу немає...

До видання також увійшли повісті «Здібний учень», «Тіло» та «Метод дихання».

Стівен Кінг

Чотири сезони

Повісті

Рита Гейворт і втеча з Шоушенку

Такі, як я, є в усіх тюрмах штатів і федеральних в'язницях США. Я той, хто може все дістати. Фабричні цигарки, пакетик марихуани (якщо ви більше по цих ділах), пляшку бренді – відсвяткувати випускний сина чи дочки в школі, та що завгодно... у розумних межах. Але так воно не завжди було.

У Шоушенк я закримів, коли мені було всього двадцять. Я один із небагатьох у нашій щасливій маленькій родині, хто добровільно зізнався в тому, що скоїв. А скоїв я вбивство. Застрашував життя своєї жінки (на три роки старшої за мене) на кругленьку суму, а потім підрізав гальма на двомісному «Шевроле-купе»[1 - Двомісний спортивний автомобіль. (Тут і далі прим. пер.)], подарунку від її батька на весілля. Усе вийшло точнісінько так, як я собі планував. Не передбачив я лиш одного: ідучи вниз пагорбом Касл, у місто, вона зупиниться й підбере сусідку з сином-немовлям на руках. Гальма відмовили, тачка протаранила кущі на краю міського парку й, розганяючись, помчала далі. Свідки аварії казали, що летіла вона зі швидкістю п'ятдесят миль чи навіть більше, а потім врізалася в

постамент статуї Громадянської війни й вибухнула.

А ще я не планував попастися, але попався. У мене в цій тюрязі тепер абонемент. У штаті Мен не діє смертна кара, але окружний прокурор зі шкури виліз, аби на мене повісили всіх трьох жмурів й впаяли три довічні. Це на довгий-довгий час закрило переді мною двері умовно-дострокового звільнення. Те, що я скоїв, суддя назвав «гидким, мерзенним злочином». І таки ж не збрехав. Але це вже минушина. Можете почитати про неї на поживклих сторінках каслрокської газети «Колл», де великі заголовки з оголошеннями про мій вирок сусідять із новинами про Гітлера й Муссоліні та «алфавітний суп» агенцій ФДР[2 - ФДР – Франклін Делано Рузвельт. «Алфавітний суп» – жартівлива назва низки урядових агенцій (назви яких скорочувалися до аббревіатур), запроваджених президентом Рузвельтом для керування економікою США в 1933 році в межах політики «нового курсу»] і здаються якимись старезними химерами.

Чи я виправився, спитаєте ви? Я не в курсі, що це слово означає, принаймні в тюрмах та виправних закладах узагалі. Думаю, це слівце для політиків. Воно, може, і має якесь інше значення, і, може, я навіть колись про нього довідаюся, та це в майбутньому... а це таке, про що арештанти привчаються не думати. Я був молодий, симпатичний і з бідняцького району. Надув черево миловидій, але похмурій і твердолобій дівчині, яка жила в гарному старому будинку на Карбайн-стрит. Її батько був не проти шлюбу, якби я пішов на роботу в його власну оптичну компанію і «якось піднявся». Та, як з'ясувалося потім, насправді він хотів тримати мене в себе в будинку під нігтем, як неслухняного улюбленця, кусючого й ще не дуже привченого не паскудити в хаті. Зрештою в мені назбиралося стільки ненависті, що вона підштовхнула мене скоїти те, що я скоїв. Якби мені дали другий шанс, то вдруге я цього не зробив би, але навряд чи це означає, що я виправився.

Хай воно як, та тепер не про мене мова піде. А про хлопця, якого звали Енді Дюфрейн. Але перед тим як я розповім вам про Енді, хочу ще трошки прояснити про себе. Багато часу це не забере.

Як я вже казав, мене вже чи не сорок гадських років тут, у Шоушенку, знають як того, хто може все дістати. І це значить не лише контрабанду типу додаткових цигарок чи випивки, хоча ці пункти завжди перші в списку. Але я роздобував і тисячі інших речей для мужиків, які тут строки мотають. Деякі з них цілком легальні, а проте їх важко надібати там, куди тебе засадили начеб для того, щоб покарати. Був у нас один, посадили його за згвалтування маленької дівчинки й за те, що трусив своїм хазяйством перед десятками інших дівчаток. Я роздобув йому три шматки рожевого мармуру, і з них він зробив три ніштякові скульптури: немовля, хлопчика років дванадцяти й бородатого молодика. Назвав він їх «Три пори життя Ісусового». Тепер ці скульптури стоять у вітальні в чоловіка, який колись був губернатором цього штату.

А ось ще ім'я, яке ви, може, пам'ятаєте, якщо росли на півночі Массачусетсу. Роберт Алан Коут. Тисяча дев'ястсот п'ятдесят першого він спробував пограбувати Перший комерційний

банк Меканік-Фолза, і його затримання переросло в криваву баню: шестеро покійників, двоє з них – члени банди, троє – заручники, а ще один – молодий лягавий, що вистромив голову не тоді, коли треба було, і зловив кулю в око. Коут збирав колекцію монеток. Звичайно, тримати її в тюрязі йому б не дозволили, але з невеличкою допомогою його матері та посередника (водія вантажівки з пральні) я зумів її дістати. Я сказав йому:

– Боббі, ти псих: збирати монети в кам'яному готелі, де повно злодюг.

А він тоді так глянув на мене, усміхнувся й відповів:

– Я знаю, де їх зникати. Там безпечно. Не бійся.

І він не збрехав. Боббі Коут помер від пухлини мозку тисяча дев'ятсот шістдесят сьомого, але тієї колекції монет досі й не знайшли.

Я добував мужикам шоколадки на день Валентина. Якось дістав три зелені молочні коктейлі, які подають у «Макдоналдсі» у день святого Педді[3 - Педді – зменшувально-пестливе від Патрик.], для скаженого ірландця О'Меллі. Навіть організував опівнічний сеанс «Глибокої горлянки» та «Диявола в міс Джонс» для двадцяти арештантів, які скинулися всім, що мали, аби взяти напрокат ті фільми... хоча та маленька витівка окошилася для мене тижнем у карцері. У добувача свої ризики.

Я роздобував довідники й порнокнижки, іграшки для розіграшів, типу електрошокера для рукостискань і сверблячого порошку; не раз і не два піклувався про те, щоб довгостроковик утішався трусиками від дружини чи подружки... а ви ж знаєте, що з такими предметами хлопці тут роблять довгими ночами, коли час витягується, мов лезо ножа. Усе це я добуваю не задурно, ціна деяких речей виходить досить-таки високою. Але й не лише за гроші я це роблю. Що мені з тої грошви? Прикупити собі «кадилак» чи злітати на два тижні в лютому на Ямайку я не зможу ніколи. Я роблю це тому ж, чому хороший різник продає вам лише свіже м'ясо: маю репутацію та хочу її зберегти. Єдине, з чим я відмовляюся мати діло, – це зброя та важкі наркотики. Я нікому не допомагатиму вбити себе чи ще когось. Досить на мою голову вбитих, на все життя вистачить.

Ага, я такий собі «Нейман-Маркус»[4 - Американський універсальний магазин, що спеціалізується на продажу речей класу «люкс». Заснований у Далласі, штат Техас, 1907 рік.]. Тож, коли тисяча дев'ятсот сорок дев'ятого до мене прийшов Енді Дюфрейн і спитав, чи не зможу я контрабандою пронести йому в тюрюгу Риту Гейворт[5 - Гейворт Рита (1918–1987) – американська кіноактриса й танцівниця, одна з найвідоміших зірок Голівуду 1940-х рр.], я відповів, що це зовсім не проблема. І так воно й було.

У Шоушенк Енді потрапив тисяча дев'ятсот сорок восьмого, у свої тридцять. То був охайний коротун із волоссям пісового кольору й маленькими спритними рученятами. На носі в нього сиділи окуляри в позолоченій оправі. Нігті мав завжди підстрижені й чисті.

Дивно пам'ятати такі деталі про людину, але для мене в тому був увесь Енді. Він завжди мав такий вигляд, ніби йому бракує лише краватки. На волі він служив віце-президентом у трастовому відділенні великого банку в Портленді[6 - Найбільше місто в штаті Мен.]. Незлецька робота для такого молодого хлопа, особливо якщо подумати, які консервативні ті банки... і цей консерватизм треба помножити на десять, коли потрапляєш у Нову Англію, де народ довірить тобі свої гроші, тільки якщо ти будеш голомозий, кульгавий і постійно поправлятимеш трусики, щоб у сраку не залазили. Енді сидів за вбивство дружини та її коханця.

Здається, я вже згадував, що в тюрмі всі поголовно безневинні. О, цю мантру вони промовляють із тим самим пафосом, як ті святоші на ТБ читають Об'явлення. Вони стали жертвами суддів з кам'яними серцями й такими самими яйцями, чи некомпетентних адвокатів, чи поліцейської підстави, чи їм не підфартило. Вони читають цю мантру, але на обличчях у них записано геть інше. Більшість арештантів – низькопробні чмирі, щось таке ні собі, ні людям, а найбільшою невдачею в їхньому житті було те, що матері доносили їх до пологів.

За всі свої роки в Шоушенку я стрів менш ніж десяток людей, яким повірив, коли вони сказали, що нічого не скоїли. Одним із таких і був Енді Дюфрейн. Хоча в його невинуватості я переконався не одразу, кілька років мусило минути. Якби я був одним із присяжних, які слухали його справу в Портлендському вищому суді всі ті шість буремних тижнів тисяча дев'ятсот сорок сьомого – сорок восьмого років, то теж проголосував би за ув'язнення.

Так, дільце було пекельне, одне з тих смаковитих, де все зійшлося до купи так, як треба. Фігурувала в ньому вродлива дівчина зі зв'язками в суспільстві (мертва), місцевий спортсмен, помітна фігура (теж мертвий) і видатний молодий бізнесмен. Плюс скандал, який могли всіма правдами й неправдами роздмухати газети. Обвинувачення було справою елементарною. Весь процес тривав так довго лише тому, що окружний прокурор хотів балотуватися в Палату представників, тому пересічний американець мусив добре роздивитися його мармизу. То був судовий цирк вищого пілотажу, глядачі шикувалися в чергу з четвертої ранку (попри те, що температури стояли нижче нуля), аби тільки зайняти місце в залі.

Факти обвинувачення, якого Енді так ніколи й не оскаржив, були такими: у нього була дружина, Лінда Колінз-Дюфрейн; у червні сорок сьомого вона зацікавилася грою в гольф у заміському клубі «Фелмут-Гілз»; вона справді брала уроки протягом чотирьох місяців; її інструктором був чемпіон із гольфу «Фелмут-Гілз», Глен Квентин; наприкінці серпня сорок сьомого Енді довідався, що Квентин та його дружина стали коханцями; Енді й Лінда Дюфрейни сильно посварилися після обіду десятого вересня сорок сьомого; підставою для сварки була її подружня зрада.

Як засвідчив Енді, Лінда зізналася, що їй полегшало від того, що він усе знає. Сказала, що

ті зустрічі потайки завдають їй душевних мук. Повідомила Енді, що подасть на розлучення в Рино[7 - Місто Рино (штат Невада) славалося швидкими розлученнями. Законом було встановлено ценз проживання в місті – шість тижнів, після закінчення яких людина могла отримати розлучення.]. А Енді сказав, що радше побачить її в пеклі, ніж у Рино. Вона поїхала з дому, щоб провести ніч із Квентином у бунгало, яке Квентин орендував неподалік від гольф-клубу. Наступного ранку прибиральниця знайшла їх обох мертвими в ліжку. У кожного вбивця випустив по чотири кулі.

Саме цей останній факт обтяжував провину Енді вагоміше, ніж решта. Прокурор із політичними амбіціями багато про це розводився у своїй вступній промові, а потім – у завершальній. Ендрю Дюфрейн, казав він, не зраджений чоловік, що в стані афекту хотів помститися зрадниці-дружині. Це, підкреслив прокурор, ще так-сяк можна було б зрозуміти, хоч виправдання цьому й нема. Але ця помста була значно холоднішою.

– Подумайте тільки! – гримів прокурор до присяжних. – Чотири й чотири! Не шість пострілів, а вісім! Він спорожнив барабан... а потім зробив паузу, щоб перезарядити й знову вистрілити в кожного з них!

«ЧОТИРИ ДЛЯ НЬОГО Й ЧОТИРИ ДЛЯ НЕЇ!» – волав заголовок у «Портленд сан». Бостонська «Реджистер» охрестила його Вбивцею-Рівняйлом.

Продавець із комісійної крамниці в Льюїстоні засвідчив, що за два дні до подвійного вбивства продав Ендрю Дюфрейну шестизарядний револьвер тридцять восьмого калібру «Поліс спеціал». Бармен із бару заміського клубу засвідчив, що ввечері десятого вересня Енді зайшов десь о сьомій, протягом двадцяти хвилин влив у себе три порції віскі без льоду, а коли зліз із барного табурета, сказав бармену, що збирається в гості до Глена Квентина і що він, бармен, «про все, що буде далі, прочитає в газетах». Інший продавець, цього разу – з крамниці «Зручних покупок» за милю чи десь так від будинку Квентина, сказав у суді, що тієї самої ночі Дюфрейн зайшов до них приблизно за чверть дев'ятого. Купив сигарети, три кварта пива й рушники для посуду. Окружний патологоанатом підтвердив, що Квентина й мадам Дюфрейн вбили між одинадцятим вечором й другою ночі з десятого на одинадцяте вересня. Слідчий з офісу головного прокурора штату, який вів цю справу, повідомив у суді, що менш ніж за сімдесят ярдів від бунгало є сліпий завулок і що вдень одинадцятого вересня в тому завулку знайшли три речові докази: перший – дві порожні квартові пляшки пива «Нарагансет» (з відбитками пальців обвинувачуваного), другий – дванадцять недопалків (усі марки «кулз», якій надавав перевагу обвинувачуваний), третій – відбитки шин, з яких зробили гіпсовий муляж (що точно відповідав рисунку протектора й зносу шин на «плімуті» обвинувачуваного, сорок сьомого року випуску).

У вітальні Квентиного бунгало на дивані знайшли чотири рушники для посуду. У них були дірки від куль і присмалені сліди порошу. Слідчий висунув теорію (перекрикуючи агонію протестів адвоката Енді), що вбивця загорнув дуло знаряддя вбивства в рушники,

щоб притлумити звук пострілів.

Енді Дюфрейн вийшов свідчити на власну користь і виклав свою історію спокійно, зважено й безсторонньо. Розказав, що тривожні чутки про його дружину та Глена Квентина до нього доходили протягом останнього тижня липня. У серпні тривога вже не давала йому спокою, і він вирішив сам трохи порозвідувати. Якось увечері, коли Лінда нібито поїхала на шопінг у Портленд після заняття з тенісу, Енді простежив за нею до одноповерхового орендованого будинку (який усі газети миттю охрестили «любовним гніздечком»). Він припаркувався в завулку й сидів у машині години зо три, доти, доки Квентин не повіз Лінду назад до заміського клубу, де вона лишила своє авто.

– Ви хочете сказати суду, що ваша дружина не впізнала вашого новісінького «плімута», який стояв позаду машини Квентина? – спитав його прокурор на перехресному допиті.

– На той вечір я помінявся машиною з другом, – відповів Енді. І це холодне підтвердження того, що його розвідка була ретельно спланованою, не додало йому жодних плюсів в очах присяжних.

Повернувши другові машину й забравши свою, він поїхав додому. Лінда лежала в ліжку, читала книгу. Він спитав, як минула її поїздка в Портленд. Вона відповіла, що було весело, але вона нічого не купила, бо нічого особливо не сподобалось.

– Саме тоді я переконався остаточно, – повідомив Енді глядачам, що сиділи, затамувавши дух. Говорив він тим самим холодним відстороненим голосом, яким давав майже всі свої свідчення.

– У якому настрої ви перебували протягом тих сімнадцяти днів, що минули з того моменту, й аж до тієї ночі, коли вашу дружину було вбито? – спитав в Енді його адвокат.

– Я дуже страждав, – холодно, спокійно відказав Енді. Як людина, що переказує список покупок, додав, що думав про самогубство й навіть дійшов до того, що восьмого вересня в Льюїстоні купив зброю.

Потім адвокат запропонував йому розказати присяжним, що сталося після того, як його дружина поїхала на зустріч із Гленом Квентином у вечір убивств. Енді розказав... і справив найгірше враження з усіх можливих.

Я тридцять років був із ним близько знайомий і можу вам сказати, що більш стриманих людей я ще в житті не стрічав. Те, що він видавав інформацію малими дозами, було нормально. Та ненормально – що тримав усе в собі. Якщо він і переживав темну ніч душі, як це назвав якийсь письменник, то ви б нізащо про це не здогадалися. Він був того ґатунку людей, які, коли вже надумують накласти на себе руки, то роблять це, не лишаючи записок, але спочатку наведуть у своїх справах повний лад. Якби він заплакав на тій лаві

свідків чи голос його зрадив і хрипко затремтів, та навіть якби він накричав на того замріяного про Вашингтон прокурора, то я думаю, йому б не впаяли пожиттєвого. А якби і впаяли, то відкинувся б умовно-достроково ще до тисяча дев'ятсот п'ятдесят четвертого. Але він переповів свою історію, як диктофон, наче хотів сказати присяжним: ось як воно було. Так – так, ні – ні. І присяжні вирішили сказати «ні».

Він розказав, що тієї ночі напився, що напивався більше чи менше щодня з двадцять четвертого серпня й що він з тих людей, на яких алкоголь діє погано. Звісно, у таке будь-який суд присяжних не повірив би. Вони просто не могли собі уявити, щоб цей холоднокровний, напрочуд стриманий молодий чоловік в акуратному вовняному костюмі-трійці з двобортним піджаком нажерся до поросячого вереску через брудненьку інтрижку курви-дружини з провінційним тренером із гольфу. А я повірив, бо бачив Енді таким, яким його не могли бачити ті шестеро чоловіків і шестеро жінок.

За весь той час, що я знав Енді Дюфрейна, він випивав лише чотири рази на рік. Щороку зустрічався зі мною на подвір'ї для прогулянок десь за тиждень до свого дня народження, а потім знову за два тижні до Різдва. З кожною okazією замовляв пляшку «Джек Деніелз». Сплачував за нього так само, як і решта ув'язнених за свій товар, – з тих копійок за каторжну працю, які тут платили, плюс трохи з власних запасів. До тисяча дев'ятсот шістдесят п'ятого все, що ти мав, – десять центів за годину. У шістдесят п'ятому платню підвищили – аж до четвертака. Мої комісійні за спиртне залишаються незмінними – десять відсотків, і коли додасте цю доплату до вартості смачного м'якого віскі, такого як «Блек Джек», то зможете уявити, скільки годин Енді Дюфрейну доводилося потіти в тюремній пральні, щоб чотири рази на рік розжитися бухлом.

Уранці у свій день народження, дев'ятого вересня, він вихиляв чималу чарчину, потім ще одну ввечері, коли гасло світло. Наступного дня віддавав решту пляшки мені, і я пускав її по колу. Що ж до другої пляшки, він наливав собі одну чарку ввечері напередодні Різдва, потім ще одну – у новорічну ніч. А далі ця пляшка знову ж таки опинялася в мене з вказівками передати далі. Чотири чарки на рік – отака поведінка людини, яку пляшка болюче вжалила. Ужалила так, що кров потекла.

Він сказав присяжним, що вночі десятого був такий п'яний, що міг невиразно пригадати лише якісь окремі маленькі уривки. Він накачався після обіду (за його власними словами, «хлюпнув собі подвійну порцію голландської хоробрості»), перед тим як узятися за Лінду.

Енді пригадав, що, коли вона пішла на зустріч із Квентином, він вирішив сказати їм усе, що про них думає. Дорогою до бунгало Квентина заскочив у заміський клуб, щоб перехилити чарку-дві. Згадати, що сказав бармену «про все, що буде далі, прочитаєш у газетах», він не міг, так само, як і те, чи взагалі йому щось казав. Пам'ятав, як купував у «Зручних покупках» пиво, але не рушники.

– Нащо мені здалися ті рушники? – спитав він, й одна з газет потім відрапортувала, що

трое з жінок-присяжних здригнулися.

Пізніше, значно пізніше, він поділився зі мною своїми міркуваннями про того продавця, який дав свідчення про рушники. Думаю, варто стисло передати, що він сказав.

– А що як, полюючи на свідків, – сказав Енді одного дня на подвір'ї для прогулянок, – вони надибали хлопця, який продав мені того вечора пиво. На той час минуло вже три дні. Факти цієї справи широко висвітлювали всі газети. Може, вони всією бандою притисли хлопця до стінки, п'ятеро-шестеро лягавих, плюс козел з офісу прокурора, плюс помічник прокурора. Пам'ять – доволі суб'єктивна штука, Реде. Вони могли почати так: «Хіба не може такого бути, що він купив п'ять чи шість кухонних рушників?» – і потім вже розкручувати його далі. Якщо достатня кількість людей захоче, щоб ти щось згадав, це може стати потужним засобом переконання.

Я з ним погодився.

– Але є ще один, потужніший, – задумливо провадив Енді. – Я думаю, цілком може бути, що він переконав сам себе. До нього були звернуті всі погляди. Море запитань від журналістів, його фото в газетах... а окрасою сезону став зірковий виступ у суді. Я не кажу, що він навмисно сфальсифікував свою розповідь чи дав неправдиві свідчення. Думаю, цілком можливо, брехня про те, що я купив ті рушники, пройшла б на «ура» на поліграфі чи з клятвою іменем матері. Та все одно... збіса суб'єктивна штука ця пам'ять. Одне я знаю напевно: хоч мій власний адвокат і вважав, що я половину історії набрехав, на ту фігню з рушниками він не повівся. Це ж ні на яку голову не налазить. Я впився до поросячого вереску, був занадто п'яний, щоб думати про глушник для пострілів. Якби вбивство скоїв я, то просто стріляв би й усе.

Він заїхав у сліпий завулок і припаркувався там. Дудлив пиво й кутив цигарки. Дивився, як гасне світло на першому поверсі Квентиного будинку. Дивився, як загоряється на горішньому поверсі єдина лампа... а за чверть години в нього на очах гасне. Решту, сказав він, я додумав сам.

– Містере Дюфрейн, ви зайшли в будинок Глена Квентина й убили їх обох? – прогримів на суді його адвокат.

– Ні, – відповів Енді. До півночі, за його словами, він потроху витверезів. А ще відчував перші дзвіночки важкого похмілля. Тому вирішив поїхати додому й проспатися, а наступного дня обміркувати все більш по-дорослому. – Поки я їхав, то подумав, що наймудрішим рішенням буде просто відпустити її в Рино, хай розлучається.

– Дякую, містере Дюфрейн.

Прокурор зірвався з місця.

– Ви розлучилися з нею в найшвидший спосіб, який тільки міг спасти вам на думку. Розлучилися за допомогою револьвера тридцять восьмого калібру, загорнутого в кухонні рушники, чи не так?

– Ні, сер, не так, – спокійно відказав Енді.

– А потім застрелили її коханця.

– Ні, сер.

– Хочете сказати, що Квентина ви застрелили першим?

– Хочу сказати, що ні в кого я не стріляв. Я випив дві кварта пива й викупив стільки сигарет, скільки недопалків поліція знайшла в завулку. А потім поїхав додому й ліг спати.

– Ви сказали присяжним, що в період між двадцять четвертим серпня й десятим вересня відчували бажання накласти на себе руки.

– Так, сер.

– Достатньо сильне, щоб купити револьвер.

– Так.

– Містере Дюфрейн, а вас дуже занепокоїть, якщо я скажу, що ви не схожі на самогубцю?

– Ні. Але в мене таке враження, що ви не надто співчутлива людина, тому я дуже сумніваюся, що поділився б із вами своєю проблемою, якби справді відчув бажання вкоротити собі віку.

Залою суду пробігли брижі легкого стриманого сміху, але присяжні жарту вочевидь не схвалили.

– Того вересневого вечора ви брали із собою револьвер?

– Ні. Я вже казав, що...

– А, так! – Прокурор саркастично посміхнувся. – Ви його в річку викинули. У Роял[8 - Невелика річка (завдовжки 39 миль, або ж 63 км) на півдні штату Мен.]. Дев'ятого вересня, удень.

– Так, сер.

– За день до подвійного вбивства.

– Так, сер.

– Зручно, правда?

– Ані зручно, ані незручно. Лише правда.

– Я думаю, ви чули свідчення лейтенанта Мінчера? – Мінчер очолював загін, що прочісував дно річки Роял біля мосту Понд, з якого, за власним свідченням, Енді викинув револьвер. Поліція його не знайшла.

– Так, сер. Ви знаєте, що я чув.

– Тоді ви також чули, як він повідомив, що револьвера вони не знайшли, хоч водолази працювали три дні. Це теж доволі зручно, чи не так?

– Зручно – не зручно, але револьвера не знайшли – це факт, – спокійно відповів Енді. – Однак я хочу звернути увагу, вашу й присяжних, на те, що міст на Понд-роуд дуже близько до того місця, де Роял впадає в бухту Ярмут. Течія там сильна. Револьвер могло винести в бухту.

– Тож порівняти сліди на кулях, витягнутих зі скривавлених трупів вашої дружини й містера Глена Квентина, та нарізку ствола вашого револьвера неможливо. Правильно, містере Дюфрейн?

– Так.

– І знову ж таки, дуже зручно, правда?

У цьому місці, як повідомили газети, Енді продемонстрував одну з небагатьох емоційних реакцій, які дозволяв собі за всі шість тижнів, поки тривав судовий процес. Ледь помітна гірка посмішка на мить змінила вираз його обличчя.

– Сер, оскільки я не скоював цього злочину й оскільки я кажу правду про те, що викинув револьвер у річку за день до того, як цей злочин було скоєно, то мені видається рішуче незручним той факт, що револьвера так і не знайшли.

Ще два дні прокурор бомбардував його запитаннями. Він знову зачитав Енді свідчення продавця зі «Зручних покупок» про кухонні рушники. Енді повторив, що не пам'ятає, щоб їх купував, але визнав: так само він не пам'ятав, що не купував їх.

«Чи правда, що на початку тисяча дев'ятсот сорок дев'ятого Енді та Лінда Дюфрейни оформили спільний страховий поліс?»

«Так, то була правда».

«І в разі, якби Енді виправдали, чи ж не правда, що він мав право на п'ятдесят тисяч доларів прибутку?»

«Правда».

«І чи не правда, що до будинку Глена Квентина він поїхав, виношуючи в думках убивство, і чи не правда також, що вбивство це він скоїв двічі?»

«Ні, то була не правда».

«А тоді що, на його думку, сталося, якщо ознак пограбування не було жодних?»

«Я не можу цього знати, сер», – тихо відказав Енді.

О першій години однієї сніжної середи присяжні пішли на обговорення. А повернулися аж о пів на четверту. Пристав сказав, що вони б і раніше прийшли, якби їм не закортіло порозкошувати на вечерю курятиною від ресторану «Бентліз» (коштом округу). Вони визнали його винним, і, їй-богу, якби в штаті Мен діяла смертна кара, він теліпався б у зашморгу ще до того, як із землі виткнулися перші весняні крокуси.

Тоді в суді прокурор спитав, що, на його думку, сталося. Енді не відповів. Але здогад у нього був, і якимось пізно ввечері тисяча дев'ятсот п'ятдесят п'ятого я його з Енді витягнув. Сім років у нас пішло на те, щоб перейти від поверхового знайомства до порівняно тісної дружби, але тільки в шістдесятому я відчув, що ми справді близькі, і, напевно, я був єдиний, кого він за все життя до себе так близько підпустив. Як довічники ми від початку до кінця сиділи в одному тюремному блоці, тільки я через півкоридору від нього.

– На мою думку? – Він невесело розсміявся. – На мою думку, тієї ночі в повітрі зібралася критична маса невезіння. Стільки нещасливих збігів на такий короткий час нечасто випадає. Я думаю, то міг бути якийсь невідомий, що проїжджав повз будинок. Може, у нього колесо спустило на тій дорозі, коли я вже додому поїхав. Може, грабіжник. А може, психопат. Він їх убив, от і все. А сюди втрапив я.

Отак просто. І решту життя (чи принаймні найважливішу його частину) за вироком суду він був приречений провести в Шоушенку. Через п'ять років почалися слухання про умовно-дострокове звільнення, і йому відмовили, елементарно й просто, попри те, що він був взірцевим в'язнем. Бо ж вийти з Шоушенку, коли у твоїй справі стоїть тавро «вбивця», – діло неквапливе, повільне, як вода, що точить камінь. У комісії сидить семеро

мужиків, удвічі більше, ніж у більшості державних в'язниць, і в кожного з цих сімох упертюхів душі черстві, мов закам'яніла пайка хліба. Їх не підкупиш, ну ніяк не підкупиш, і не розчулиш теж. Що стосується комісії з УДЗ, то гроші їх не цікавлять і щоб хтось вийшов, – теж. Але в справі Енді були й інші причини... про це трохи згодом розкажу.

Був один блатний, Кендриксом звали, який стирчав мені ще в п'ятдесяті кругленьку суму й віддавав її років чотири. А відсотки платив інформацією. У моїй сфері діяльності ти труп, якщо не будеш у курсі подій. Цей Кендрикс, приміром, мав доступ до документів, яких я ніколи не побачив би, працюючи на штамп-машині в триклятому цеху металоконструкцій.

Кендрикс розказав мені, що голоси в комісії розділилися 7–0 проти Енді Дюфрейна п'ятдесят сьомого, 6–1 п'ятдесят восьмого і 5–2 шістдесятого. Як було далі, я не знаю, але мені точно відомо, що через шістнадцять років він так само сидів у камері чотирнадцять блока номер п'ять. На той час, сімдесят шостого, йому виповнилося п'ятдесят вісім. Може, десь у вісімдесят третьому вони б і розщедрилися та випустили його. Тобі дають краба, а забирають усе – принаймні все, що має значення. Може, одного дня тебе й відпустять, але... цейво, слухайте: знав я одного кента, Шервуда Болтона – так його звали, то він у камері тримав голуба. Із сорок п'ятого до п'ятдесят третього, коли його випустили, він тримав голуба. Він був ніякий не Птахолов з Алькатрасу[9 - Фільм 1962 року; режисер – Джон Френкгаймер, у головній ролі – Берт Ланкастер. Кінематографічна версія життя Роберта Страуда, ув'язненого федеральної в'язниці, відомого під прізвиськом Птахолов з Алькатрасу завдяки його любові до птахів. Попри назву дія відбувається у в'язниці Левенворт, де Страуд тримав у камері птахів. Після переведення на Алькатрас йому заборонили мати улюбленців.], просто тримав у себе голуба. Джейк – так він його звав. І випустив Джейка за день до того, як він, Шервуд, мав вийти на волю, і Джейк полетів собі за милу душу. Але через тиждень після того, як Шервуд Болтон залишив нашу маленьку щасливу родину, один мій кореш погукав мене у західний куток подвір'я для прогулянок, де любив зависати Шервуд, і сказав:

– Слухай, Редє, а це не Джейк?

І таки то був Джейк. Голуб. Мертвий і холодний, як купка гівна.

Пригадую той перший раз, коли Енді Дюфрейн до мене звернувся. Так чітко пригадую, наче то вчора було. Але Риту Гейворт він зажадав не тоді. То було пізніше. Улітку сорок восьмого він прийшов по дещо інше.

Більшу частину своїх обладунків я перевіртаю прямо там, у дворі, і ця винятком не стала. Наше подвір'я велике, набагато більше за інші. Це досконалий квадрат зі стороною дев'яносто ярдів. З півночі – зовнішня стіна зі сторожовими вежами з країв. Охоронці на них озброєні біноклями й поліцейськими гвинтівками. У тій північній стіні є головні ворота.

Вантажні майданчики для вантажівок – на південному боці подвір'я. Їх п'ять. У будні в Шоушенку кипить життя: вантажі то прибувають, то від'їжджають. У нас є фабрика, де виготовляють номерні знаки, і велика промислова пральня, що обслуговує всю в'язницю, діагностичну психіатричну лікарню в Кіттері та психлікарню в Еліоті[10 - Містечка в окрузі Йорк, штат Мен.]. А ще є великий автосервіс, де ув'язнені-механіки ремонтують тюремний, державний і муніципальний транспорт, не кажучи вже про приватні тачки вертухаїв, начальників адміністрації... а ще не раз і не два – членів комісії з УДЗ.

Зі сходу сторону прямокутника утворює товстелезна кам'яна стіна з купою віконць-прорізів. На іншому боці тієї стіни розмістився п'ятий блок, а з краю західного боку розташовується контора адміністрації та лазарет. Шоушенк ніколи не страждав від перенаселення, як більшість тюрем, і тисяча дев'ястсот сорок восьмого був заповнений хіба що на дві третини, але на подвір'ї завжди товклися від вісімдесяти до ста двадцяти в'язнів – перекидали м'яча у футбол чи бейсбол, кидали кості, чесали язиками, повертали обладки. У неділю тут взагалі яблуку ніде було впасти. У неділю тут було велелюдно, як на сільському ярмарку... без бабів хіба що.

Саме в неділю Енді вперше й підійшов до мене. Я саме перетер про радіоприймач з Елмором Армітажем, пацаном, який не раз мені ставав у нагоді, коли підійшов Енді. Звісно, я знав, хто він, за ним тяглася репутація сноба й сухаря. Люди казали, що він наче сам напрошувався на неприємності. Одним із людей, що так казали, був Богз Даймонд, чувак, із яким краще не зв'язуватися. Співкамерника Енді не мав, і я чув, що саме цього він і хотів, хоча одиночки в блоці номер п'ять були вузькі, як домовини, ну, може, трохи ширші. Але я не слухаю брехні про людину, коли можу сам про неї судити.

– Привіт, – сказав він. – Я Енді Дюфрейн. – Він простягнув руку, і я її потис. Він був не з тих, хто марнує час на світські балачки, одразу переходив до діла. – Я так розумію, ти тут знаєш, як усе дістати.

Я погодився, що час від часу можу знаходити певні речі.

– І як ти це робиш? – поцікавився Енді.

– Іноді, – відповів я, – речі наче самі приходять мені до рук. Я не можу це пояснити. Хіба що тим, що я ірландець.

Після цих слів він злегка всміхнувся.

– Цікаво, чи міг би ти дістати мені скельний молоток.

– Що це таке й навіщо воно тобі?

Енді здивовано на мене глипнув.

– Хіба мотивація клієнта належить до сфери твого бізнесу? – Почувши це, я зрозумів, чому за ним закріпилася репутація сноба, який дметься, мов жаба на корч. Але в його запитанні я вчув ще й тонкий проблеск гумору.

– Скажу тобі так. Якби тобі потрібна була зубна щітка, я б ні про що не питав. Просто назвав би ціну. Бо, розумієш, зубна щітка – нелетальний тип зброї.

– А тебе летальна летальна зброя сильно парить?

– Так.

До нас летів бейсбольний м'яч, заклеєний ізоляційною стрічкою, і Енді, обернувшись, швидким, котячим рухом вихопив його з повітря. Тому руху сам Френк Мальцоне[11 - Гравець бейсбольної команди «Бостон ред сокс» (1955–1965) і «Каліфорнія енджелз» (1966).] позаздрив би. Енді блискавично жбурнув м'яч туди, звідкіля він прилетів (збоку здавалося, що зробив це одним порухом зап'ястка, швидко, легко й невимушено, однак у цьому кидку вгадувався сякий-такий професіоналізм). Я бачив, що за нами одним оком спостерігають багато людей, займаючись своїми справами. Вартові на вежі, імовірно, теж стежили. Без зайвої скромності скажу, що в кожній тюрязі є арештанти авторитетні, на малу в'язницю їх, може, з чотири-п'ять набереться, а на велику – дві-три дюжини, і я в Шоушенку саме ходив в авторитетах. І мое ставлення до Енді Дюфрейна могло круто вплинути на його життя-буття за ґратами. Напевно, він теж це знав, але не плазував і сраку мені не лизав. Поважаю таких.

– Логічно. Я тобі розкажу, що це й нащо воно мені. Скельний молоток схожий на мініатюрне кайло – десь отаке завдовжки. – Енді розвів руки приблизно на фут. Саме тоді я вперше й помітив, які в нього охайні й доглянуті нігті. – З одного боку в нього вістря, з іншого – пласка тупа голівка молотка. А потрібен він мені тому, що я люблю каміння.

– Каміння, – повторив я.

– Присядьмо отут на хвилю, – запропонував він.

Я на це пристав. Ми присіли навпочіпки, мов двоє індіанців.

Узявши в жменю землі з подвір'я, Енді став перетирати її в доглянутих долонях, і вона посипалася хмаркою дрібної пилюки. Залишилися тільки дрібні камінці, один два виблискували, решта були тьмяні й звичайні. Серед тьмяних виявився кварц, але збляклим він є тільки доти, доки його не натреш. А вже по тому набуває гарного молочного відтінку й блищить. Енді відчистив камінець та кинув мені. Упіймавши, я його назвав.

– Авжеж, кварц, – кивнув він. – А ще ось, дивись. Слюда. Сланець, замулений граніт. А ось

шматок зернистого вапняку, ще з тих часів, коли місце для тюрми прорубували в пагорбі. – Він викинув каміння й стер пилюку з долонь. – Я цікавлюсь камінням. Тобто... цікавився камінням. У колишньому житті. Мені хотілося б знову займатися улюбленим хобі, в обмеженому обсязі.

– Недільні експедиції на подвір'я для прогулянок? – підводячись, спитав я. Думка була безглузда, проте... від погляду на той крихітний шматочок кварцу мое серце на мить якось дивно тьохнуло. Точно не знаю чому – мабуть, нагадало про зовнішній світ. Такі речі у твоїй уяві якось не в'яжуться з подвір'ям. Кварц – це щось таке, що витягають із маленьких дзюркотливих струмочків.

– Краще мати недільні експедиції сюди, ніж ніяких недільних експедицій.

– Такою штукою, як скельний молоток, можна розкрити кому-небудь череп, – зауважив я.

– У мене тут ворогів нема, – тихо відказав він.

– Нема? – Я посміхнувся. – Почекай трохи.

– Як будуть проблеми, я їх владнаю без скельного молотка.

– А може, ти тікати хочеш? Прорити хід під стіною? Бо коли так...

Він ввічливо розсміявся. І коли через три тижні я угледів скельний молоток, то зрозумів причину.

– Знаеш, – сказав я, – якщо хтось побачить у тебе цей молоток, його відберуть. Якщо в тебе побачать ложку, її відберуть. Що ти думаєш робити, сісти тут, у дворі, й почати колупати?

– О, думаю, я зможу знайти йому набагато краще застосування.

Я кивнув. Насправді то вже було не мое діло. Людина замовляє мені послугу – щось для неї дістати. Зможе вона зберегти цю річ після того, як я її роздобуду, чи ні – то вже мене не обходить.

– Скільки за таке можуть попросити? – спитав я. Мені починала подобатись його стриманість. Коли ти десять років проводиш у постійному гармидері, як оце я тоді, то дико втомлюєшся від скиглів, хвальків і крикунів. Так, я думаю, чесно буде, якщо скажу, що Енді мені сподобався одразу.

– Вісім доларів у першій-ліпшій крамниці спорядження для скелелазів, – відповів він. – Але я розумію, що в такому бізнесі, як твій, людина працює методом «фіксована ціна плюс

навар»...

– Ціна плюс десять відсотків – це моя звична ставка. Але у випадку з небезпечними предметами доводиться її піднімати. Для таких причандалів, як отой, про який ти говориш, змазки на колеса треба трохи більше. Скажімо, десять доларів.

– Десять то десять.

Я глянув на нього з недовірливою усмішкою.

– І ці десять доларів у тебе є?

– Є, – тихо мовив він.

Уже згодом, коли багато часу сплигло, я дізнався, що було в нього понад п'ять сотень. Він примудрився пронести їх із собою. Коли тебе оформлюють у цьому готелі, один із коридорних зобов'язаний нахилити тебе вперед і заглянути тобі в отвір – але ж отвір там глибоченький, і якщо не надто на цьому загострювати, то людина, рішуче налаштована, може запхнути собі туди чималий предмет, досить глибоко, щоб його не було видно, якщо, звісно, коридорний, який тобі трапився, не буде в настрої натягнути гумову рукавичку й трохи поколупати.

– Тоді лади, – кивнув я. – Ти повинен знати, на що я розраховую, коли тебе зловлять із тим, що я тобі дістав.

– Напевно, повинен, – сказав він. У його сірих очах промайнув інший вираз, і я зрозумів: він точно знає, що я скажу. То було якесь осяяння, проблеск особливого, лише йому притаманного іронічного гумору.

– Якщо тебе зловлять, ти кажеш, що цю штуку знайшов. Ото й усе. Тебе на три-чотири тижні кинуть у карцер... цяцьку свою ти, звісно, втратиш, а у справі з'явиться чорна мітка. Якщо назвеш мое ім'я, я з тобою більше ніколи не матиму справи. Ні на пару шнурків, ні на пакетик «баглера»[12 - Марка тютюну для саморобних цигарок.]. І ще хлопців пришлю, щоб тобі пику підправили. Я не прихильник насильства, але ти зрозумій, у якому я становищі. Не можу ж я дозволити, щоб про мене пішов поголос, ніби я собою не володію. Це поставить на мені жирний хрест.

– Так, напевно. Я все розумію, тобі нема про що хвилюватися.

– Я ніколи не хвилююся, – сказав я. – На зоні проценти за таке не крапають.

Він кивнув і пішов. А через три дні став біля мене на прогулянковому подвір'ї під час ранкової перерви у пральні. Не заговорив і навіть не глянув у мій бік, але спритним

порухом, як фокусник, що показує трюк із картами, вклав мені в долоню зображення шановного Александра Гамільтона. Цей чоловік швидко пристосовувався. Я добув йому скельний молоток. Одну ніч потримав його в себе в камері. Інструмент був саме таким, як він описував. Для втечі не годився (я так прикинув: щоб цим молотком проколупати під стіною тунель, людині років шістсот знадобилося б), та все одно певні побоювання в мене були. Якщо цим кайлом цокнути когось по довбешці, то цей хтось точно вже більш ніколи не слухатиме по радіо «Фіббера Макгі та Моллі»[13 - Американський комедійний радіосеріал, що протягом кількох десятиліть мав незмінну популярність. Прем'єра відбулася на каналі «Ен-бі-сі» 1935 року, тривав до 1959 року, ще довго після того як радіо перестало бути домінантною формою розваг в американській популярній культурі.]. А в Енді вже почалися проблеми з сестричками. І я міг лише сподіватися, що це не для них він заготував скельний молоток.

Та врешті я довірився інтуїції. Рано-вранці наступного дня, за двадцять хвилин до сигналу підйому, я проштовхнув молоток і пачку «кемела» Ерні, старому шниреві, що замітав коридори в п'ятому блоці, поки не відкинувся в п'ятдесят шостому. Він без слів опустив їх у кишеню халата, і наступного разу я той молоток побачив уже через сім років.

Наступної неділі Енді знову підгріб до мене на подвір'ї. І скажу вам, видон у нього був ще той. Нижня губа так набрякла, що нагадувала палку копченої ковбаси, праве око розпухло й було наполовину заплющене, а на щоці красувався потворний шрам від пральної дошки. Еге ж, у нього точно були тертя з сестричками, та він ані словом про них не прохопився.

— Дякую за інструмент, — мовив він і пішов геть.

Я зацікавлено провів його поглядом. Він зробив кілька кроків, угледів щось на землі, нахилився й підібрав. Маленький камінець. Тюремні роби, окрім тих, які носили механіки на роботі, були без кишень. Але обійти це була не проблема. Камінець щез у рукаві в Енді й не впав на землю. Я був у захваті... і від нього теж. Попри халепу, у яку вскочив, Енді жив далі своїм життям. Є тисячі таких, що не живуть, чи не хочуть, чи не можуть, і багато хто з них не сидять у тюрмі. А ще я помітив, що його обличчя досі було таким, наче по ньому пройшовся торнадо, зате руки — охайні й чистісінькі, з доглянутими нігтями.

За наступні півроку я його майже не бачив. Більшу частину того часу Енді провів в самотності.

Кілька слів про сестричок.

У багатьох тюрмах їх знають як бикуватих підарків чи тюремних шльондр — тільки тепер у моді вислів «вибухові шмари»[14 - Натяк на пісню 1974 року гурту «Queen» під назвою «Killer Queen»]. Але в Шоушенку їх завжди прозивали сестричками. Не знаю чому, але й

різниці особливої не бачу, крім назви.

Тепер уже ні для кого не дивина, що на зоні квітне содомія (сюрпризом це може стати хіба для тутешніх новоприбулих, яким не поталанило бути молоденькими, стрункими, привабливими й необачними), але гомосексуальність, як і традиційний секс, має сотню різних виявів і форм. Є чоловіки, які не можуть узагалі без сексу та звертаються до іншого чоловіка, щоб не збожеволіти. Найчастіше це відбувається за згодою між двома загалом гетеросексуальними чоловіками, хоча інколи в мене виникають сумніви, чи будуть вони такими вже гетеросексуальними, як сподіваються, коли повернуться до своїх дружин і подружок.

Є чоловіки, яких «навертають» у тюрмі. На фені – «півнями стають», «опущеними». Переважно (але не завжди) вони грають роль жінки, і за їхні послуги люто змагаються.

А ще є сестрички.

Для суспільства на зоні вони – як гвалтівник для суспільства за її стінами. Найчастіше в них великі терміни відсидки, вони тягнуть їх за тяжкі злочини. Їхніми жертвами стають молоді, слабкі й недосвідчені... або, як у випадку Енді Дюфрейна, слабкі на вигляд. Їхні мисливські угіддя – душова, тісні тунелеподібні завулки за промисловими пральними машинами в пральні, часом лазарет. Не раз і не два згвалтування відбувалося в проекційній будці за актовою залю. Найчастіше те, що сестрички брали силою, вони могли б дістати й на дурняк, якби захотіли. Ті, кого навернули, завжди чомусь втріскувались в одну сестричку чи іншу, як дівчатка-підлітки – у своїх синатр, преслі та редфордів. Але для сестричок насолода була тільки в тому, щоб узяти силою... і, думаю, так буде завжди.

Через його щуплу будову й симпатичне лице (а може, і через дивовижне самовладання, яким я так захоплювався) сестрички ганялися за Енді з того самого дня, як він переступив поріг тюрми. Якби це була якась казкова оповідка, я вам сказав би, що Енді дав їм гідну відсіч, і врешті-решт вони дали йому спокій. Хотів би я так сказати, але не можу. Тюрма – не казковий світ.

Уперше до нього підкотили в душі, дні через три після того, як він улився в нашу щасливу шоушенківську родину. Я так розумію, тоді його просто плескали по сідницях і лоскотали. Вони люблять спочатку тебе оцінити, а потім уже нападати – як шакали, що рознюхують, чи справді жертва така вже немінна й безпорадна, як здається.

Енді дав відкоша й роз'юшив губу кремезній сестричці на ім'я Богз Даймонд – хто його знає, де він тепер, бозна-скільки років по тому. Охоронець їх розвів, перш ніж зав'язалася бійка, але Богз пригрозив, що дістане його. І таки дістав.

Удруге це сталося за машинами в пральні. Скільки всього робилося за ці роки в тому

вузькому, запорошеному пеналі. Тільки охоронцям відомо, але вони вмили руки. Там темно й валяються пакети із засобами для прання й відбілювання, круглі високі коробки з активатором «Гекслайт», не шкідливішим за сіль, якщо руки сухі, і вбивчим, як акумуляторна кислота, коли вони мокрі. Наглядачі не люблять туди заходити. Там нема простору для маневрів, і перше, чого вчать, коли приходиш працювати в таке місце, – ніколи не дозволяй зекам заманити тебе туди, де не зможеш задкувати.

Богза того дня там не було, але Генлі Бекус, що з тисяча дев'ятсот двадцять другого служив на пральні бригадиром, розповів мені, що натомість прийшли четверо його корешів. Якийсь час Енді стримував їх за допомогою жмені «Гекслайту», погрожуючи сипнути в очі, якщо підійдуть ближче, але перечепився й упав, намагаючись обійти спиною вперед велику пральну машину «Вошекс» із чотирма відсіками для завантаження. Цього виявилось достатньо. Вони на нього накинулися.

По-моєму, значення вислову «групове згвалтування» не сильно змінюється з покоління в покоління. Саме це вони з ним і скоїли, ті четверо сестричок. Перехилили через корпус редуктора, один тримав у нього біля скроні викрутку «Філіпс», а решта порали. Там може трохи порватися, але не сильно (чи я знаю це з власного досвіду, спитаєте ви? Хотів би я не знати). Якийсь час кровить. Як не хочеш, щоб якийсь блазень спитав, чи в тебе місячне почалося, треба запхати в труси ззаду зібганий туалетний папір і носити так, поки не перестане. Ця кровотеча справді схожа на менструальну: тримається днів зо два-три, тече повільною цівкою. А потім спиняється. Нічого страшного, якщо з тобою не втнули чогось ще більш неприродного. Нічого страшного для тіла. Проте згвалтування – це згвалтування, як не крути, і рано чи пізно тобі доведеться подивитися на своє обличчя в дзеркалі й вирішувати, що з собою робити.

Енді пройшов через усе це сам-один, так, як він через усе проходив у ті дні. Напевно, він дотумкав до того самого висновку, що й багато інших мужиків до нього: є лише два способи мати справу з сестричками – дати їм бій і потрапити в лапи чи просто потрапити в лапи.

Він вирішив дати бій. Коли Богз із двома корешами прийшли по його душу через тиждень чи десь так після випадку в пральні («Я чув, тобі цілку порвали», – сказав Богз, якщо вірити Ерні, який там ошивався), Енді з ними побився. Зламав носа чуваку, якого звали Рустер Макбрайд, пузатому фермеру, який сидів за те, що до смерті забив свою падчерку. Із радістю додаю, що Рустер тут і здох.

Його брали всі втрьох. Коли це скінчилося, Рустер з іншим кентом (може, то був Піт Вернес, але точно не скажу) силоміць поставив Енді на коліна. Уперед вийшов Богз Даймонд. У ті часи він носив при собі бритву з руків'ям, оздобленим перлами, та написом «Діамантові перли», вигравіюваним з обох боків. Розкривши бритву, він сказав:

– Зараз я, пане містере, розстебну ширіньку, і ти проковтнеш усе, що я дам тобі

проковтнути. А коли проковтнеш мене, ковтатимеш у Рустера. Ти йому носа зламав, йому потрібна компенсація, як я собі думаю.

– Усе, що ти запхнеш мені в рот, твоїм бути перестане, – попередив його Енді.

Ерні потім розказував, що Богз глянув на Енді, як на ненормального.

– Ні, – повільно, наче з тупоголовою дитиною розмовляючи, сказав він Енді. – Ти не зрозумів, що я сказав. Тільки спробуй щось таке втнути, і я втоплю всі дев'ять дюймів цієї сталі тобі у вухо. Дійшло?

– Я розумію, що ти сказав. Це ти, схоже, мене не зрозумів. Я відкушу тобі те, що ти застромив мені до рота. Можеш тицьнути мені лезо в мозок, якщо хочеш, але ти, напевно, знаєш, що раптове важке ушкодження мозку змушує жертву одночасно випустити сечу, кал... і стиснути зуби.

Він дивився на Богза, невимушено всміхаючись тією своєю фірмовою напівусмішкою, розказував старий Ерні, неначе вони втрюх вели з ним неспішну розмову про акції й облігації, а не засаджували по самі вуха. Наче він був у своєму банкірському костюмі-трійці, а не стояв навколішки на підлозі в брудній комірчині для мітел, зі спущеними до щиколоток штанами, вимащений кров'ю, що стікала внутрішнім боком стегон.

– Насправді, – вів далі він, – цей рефлекс стискання зубів такий сильний, що щелепи жертви доводиться потім розводити ломом чи домкратом.

Богз нічого не увіпхав Енді до роти того вечора наприкінці лютого сорок восьмого, і Рустер МакБрайд теж. Наскільки мені відомо, цього не робив ніхто й ніколи. Натомість вони віддубасили Енді до напівсмерті, і для всіх чотирьох усе закінчилося карцером. Тільки Енді й Рустер туди потрапили вже після лазарету.

Скільки разів ця гоп-компанія його порала? Не знаю. Думаю, Рустер втратив до цього смак досить-таки рано (так буває, коли місяцями носиш у носі шини), а Богз Даймонд відчепився того літа, зовсім зненацька.

То було щось дивне. Одного ранку на початку червня Богза знайшли в камері, сильно побитого, коли він не з'явився на перекличку. Він не міг сказати, хто з ним таке зробив чи як до нього зайшли, але я давно веду бізнес і знаю, що вертухая можна підкупити практично для будь-чого, крім хіба що зброю в'язню принести. Платня в них невелика, як тоді була, так і тепер. А в ті часи ще не було ні електронних замків, ні камер спостереження, ні майстер-ключів, що контролюють цілі зони тюрми. У тисяча дев'ятсот сорок восьмому в кожному блоці був свій наглядач. Вартового можна було легко підкупити, щоб він пустив когось (а може, і двох-трьох) у блок і так, навіть у камеру до Даймонда.

Звісно, така роботка коштувала б великих бабок. Ні, не за мірками світу за межами стін в'язниці. Тюремна економіка не така масштабна. Побудеш тут трохи, і доларова купюра в руці видається приблизно тим самим, чим на волі була двадцятка. Здогадуюся, що хтось відвалив чималі бабоси (ну скажімо, п'ятнадцять баксів наглядачу й по два чи більше кожному з тих, хто робив заміс).

Я не кажу, що заплатив Енді Дюфрейн, але точно знаю, що з собою він проніс у тюрму п'ять сотень баксів, а в нормальному світі був банкіром – людиною, яка краще за будь-кого з нас розуміє, де і яким чином гроші можуть забезпечити тобі владу.

І ще одне я знаю. Після того побиття (три поламані ребра, крововилив в око, розтягнення спини й вивих стегна) Богз Даймонд дав Енді спокій. А якщо по правді, то він у принципі всім дав спокій. Він тепер нагадував сильний вітер літньої пори – сильний, поривчастий, а шкоди ніякої. Можна сказати, перетворився на «слабшу сестричку».

То був кінець Богза Даймонда, чувака, який міг рано чи пізно прикінчити Енді, якби Енді нічого не зробив, щоб цьому запобігти (якщо то все-таки він щось зробив). Але тертя Енді з сестричками на цьому не скінчилося. Йому дали перепочинок, а потім усе почалося з початку, хоч і не так жорстко й не так часто. Шакали люблять легку здобич, а навколо сновигали жертви, яких легше було дістати, ніж Енді Дюфрейна.

Мені чітко врізалось в пам'ять, що він завжди з ними бився. Мабуть, знав – як дати їм себе запопасти без бою, показати свою слабкість один раз, то наступного разу це давало їм зелену дорогу до того, щоб легко й просто домогтися свого. Тож Енді час від часу приходив із синцями на обличчі, і через шість чи вісім місяців після побиття Даймонда виникла проблемка двох поламаних пальців. О так... а якось наприкінці тисяча дев'ятсот сорок дев'ятого чувак заgrimів у лазарет із поламаною виличною кісткою. Можливо, вона тріснула тому, що хтось приклався до неї шматком труби з робочим кінцем, загорнутим у фланель. Він завжди давав відсіч і після цього відсиджував в одиночці. Але не думайте, що для Енді одиночка була таким нестерпно важким випробуванням, як для деяких в'язнів. Він добре ладнав сам із собою.

До сестричок він якось при звичаївся. А потім, у п'ятдесятому, це майже повністю припинилося. До цієї частини своєї оповіді я ще повернуся.

Якось уранці восени тисяча дев'ятсот сорок восьмого Енді підійшов до мене на подвір'ї й запитав, чи зможу я йому роздобути півдюжини шкур для каміння.

– А це що за дурня? – здивувався я.

Він пояснив, що це жаргон любителів каміння. То полірувальні шмати завбільшки з рушник для посуду. Із товстою підкладкою, гладенькі з одного боку й шорсткі – з іншого. Гладенький бік нагадував наждачний папір із дрібним зерном, а шорсткий був теж абразивний, але наче промислові металеві мачулки для чищення каструль (у себе в камері Енді зберігав коробку з цими штуками, хоча дістав їх не через мене. Здогадуюся, що в тюремній пральні позичив).

Я сказав, що, по-моєму, діло вигорить, і зрештою знайшов їх у тій самій крамниці спорядження, де домовлявся про скельний молоток. Цього разу я виставив Енді рахунок на свої звичні десять відсотків, а понад те – ні цента. Нічого смертельного чи бодай небезпечного в дюжині клаптиків товстої тканини завбільшки сім на сім дюймів я не побачив. Шкурки вони і є шкурки, хай навіть для каміння.

Минуло п'ять місяців, й Енді спитав, чи зможу я йому дістати Риту Гейворт. Ця розмова відбулася в актовій залі, під час кіносеансу. Нині нам влаштовують показ кіно раз чи двічі на тиждень, але тоді це було рідкістю – раз на місяць таке випадало. У кінах, які ми дивилися, завжди була якась висока мораль, і цей, «Загублений вікенд», був нічим не інакший. Мораль полягала в тому, що спиртне – це небезпечно. Щоб нам не так прикро було.

Енді пропхався, щоб сісти коло мене, і десь на середині сеансу нахилився та спитав, чи зможу я добути йому Риту Гейворт. Скажу вам чесно, я мало не зареготав. Він, завжди такий незворушний, спокійний і зібраний, того вечора здавався скутим, мало не збентеженим і присоромленим, наче прохав мене роздобути пачку «Троянів»[15 - Марка презервативів.] чи одну з тих штук, оббитих овечою шкірою і призначених для того, щоб «прикрашати втіху на самоті», як це описують у журналах. Він був якийсь наче на межі зриву, наче в нього з вух от-от пара повалить.

– Можу, – кивнув я. – Не парся, усе буде. Тобі яку, велику чи малу? – У ті часи Риту в мене розмітали найкраще (за кілька років її вже посунула Бетті Грейбл[16 - Грейбл Елізабет (1916–1973) – американська кіноактриса, танцівниця й співачка. Завдяки знаменитому фото в стилі пін-ап у купальному костюмі в роки Другої світової війни здобула славу найчарівнішої дівчини того часу.]), і продавали її двох розмірів. За бакс можна було прикупити собі маленьку Риту. За два п'ятдесят – велику, чотири фути заввишки, усю таку із себе фіфочку.

– Велику, – не дивлячись на мене, відповів він. Кажу вам, того вечора його наче на пательні хтось підсмажував. Він пік раків, наче малий, що намагається пройти на шоу поцьок за призовною повісткою старшого брата. – Зможеш?

– Спокійно. Звісно, зможу. Коли це я гнав порожняк? – Глядачі заплескали в долоні й заулюлюкали, бо зі стін на Рея Мілланда, якого накрило сильною білою гарячкою, поповзли жуки.

– Коли?

– За тиждень. Може, менше.

– Добре. – Але прозвучало це розчаровано, неначе він сподівався, що Рита в мене в штанях зникана і я притьмом витягну її звідти. – Скільки?

Я назвав йому гуртову ціну. Подумав, що можу собі дозволити віддати йому бажане за собівартістю. Він був хорошим покупцем, купив той скельний молоток і шкурки. А ще він був хорошим хлопцем. Не раз і не два, коли в нього ввечері були клопоти з Богзом, Рустером та іншими, я замислювався, скільки ще мине часу, перш ніж він візьме свій скельний молоток і розпанахає комусь із них череп.

Плакати – це великий шмат мого бізнесу, десь на третьому місці після бухла й цигарок, вони навіть на півкроку травичку випереджають. У шістдесяті їх розбирали, як гарячі пиріжки, бо кожен хотів повісити собі на стіну щось збудливе: Джимі Гендрікса, Боба Ділана, картинку, де двоє байкерів мчать на байках, з фільму «Безшабашний наїзник». Але дівчата, настінні красунечки, розходилися найкраще.

Через кілька днів після того, як я перетер з Ерні, водій пральні, з яким ми в ті часи вели бізнес, притарабанив понад шістдесят плакатів, і більша частина була з Ритою Гейворт. Ви, може, навіть пам'ятаєте ту картинку. Я так точно не забув. Рита вдягнута (ну, типу) в купальник, одна рука закинута за голову, очі напівзаплющені, повні пухкі губки розтулені. Її називали Ритою Гейворт, але з таким самим успіхом могли назвати «Жінка хоче».

На той випадок, якщо вам раптом цікаво – адміністрація тюрми в курсі про чорний ринок. Звісно, у курсі. Про мій бізнес ім, напевно, відомо стільки ж, скільки й мені самому. Із ним миряться, бо знають, що в'язниця – це велика скороварка, і десь мають бути вентиляційні дірки, щоб спускати пару. Часом роблять обшук, і раз чи три за всі ці роки я сидів у карцері. Але коли знаходять щось типу плакатів, тільки підморгують. Живи й давай жити. І коли в якогось шкета на стіні з'являлася велика Рита Гейворт, то вважалося, що її прислали поштою друзі чи родичі. Звісно, усі передачі від друзів і родичів розпаковують та ретельно перевіряють, але кому потрібен зайвий геморої лізти в інвентарний список і шукати щось таке невинне, як настінний плакат із Ритою Гейворт чи Авою Гарднер[17 - Гарднер Ава (1922–1990) – американська актриса, одна з найяскравіших зірок Голівуду 1940—1950-х рр.].? Коли варишся в скороварці, то вчишся жити й давати жити іншим, бо інакше хтось вирізьбить тобі новісінького рота якраз над борлаком. Ти вчишся потурати.

І знову Ерні відніс плакат у камеру Енді, чотирнадцяту (моя – шоста). І той самий Ерні приніс маляву, написану охайним письмом Енді, з одним лише словом: «Дякую».

Трохи перегодом, коли нас вервечкою повели на ранішню баланду, я зазирнув у його

камеру й над нарами побачив Риту в усій її купальниковій красі: одна рука за головою, очі напівзаплющені, м'які атласні губки розтулені. Вона висіла над його нарами, і він міг роздивлятися її ночами, після того як згасне світло, у сьайві натрієвих ліхтарів з подвір'я для прогулянок.

Але в променях яскравого ранішнього сонця на її лице лягали темні смуги – тінь від ґрат на єдиному вузькому віконці.

А тепер я розкажу вам, що сталося в середині травня п'ятдесятого й нарешті поклато край трирічній шарпаніні Енді з сестричками. Цей випадок зрештою витяг його з пральні й допоміг перейти в бібліотеку, де він і наповнював свій робочий час сенсом, аж поки не покинув нашу щасливу маленьку родину.

Ви, певне, помітили, що велика частина моїх розповідей базується на плітках. Хтось щось побачив і переповів мені, а я, значить, вам. Ну, дещо я спростив ще більше, ніж воно вже було, і справді повторив (чи ще повторю) інформацію з четвертих чи п'ятих рук. Бо так воно тут відбувається. «Одна баба сказала» – це дуже реально, і треба цим користуватися, якщо хочеш завжди бути попереду паротяга. А ще треба вміти відділяти зерна правди від половини брехні, чуток і бажаного замість дійсного.

А ще у вас могло скластися враження, що я описую радше легендарну постать, ніж живу людину, і я мушу погодитися, що дрібка правди в цьому є. Для нас, старожилів зони, тих, хто знав Енді роками, його образ був оповитий фантазією, домислами, чимось таким, схожим на магію міфу, якщо ви вкурюєте, про що я. Та історія, яку я переказав, про те, як Енді відмовився взяти в Богза Даймонда в рот, – частина цього міфу. І як він не припиняв воювати з сестричками, і як роботу в бібліотеці здобув... але є одна важлива відмінність: я там був і на власні очі бачив, як це відбувалося, і мамою клянуса, це все правда. Клятва вбивці, що сидітиме довічно, може, і небагато важить, але просто повірте: я не брешу.

Наші з Енді стосунки тоді були рівні й дружні. Цей хлопець мене чудував. Озираючись тепер на епізод із плакатом, я бачу, що геть забув розказати вам про одну річ, а дарма. Через п'ять тижнів після того, як він повісив на стіну Риту (я вже займався іншими обладнаннями й геть викинув це з голови), Ерні проштовхнув крізь ґрати моєї камери маленьку білу коробочку.

– Від Дюфрейна, – тихо мовив він, ні на мить не перестаючи помахувати мітлою.

– Спасибі, Ерні. – У відповідь я пропхнув йому півпачки «кемела».

«І що воно, чорт забирай, таке», – думав я, знімаючи з коробочки кришку. Усередині лежала купка білої вати, а під нею...

Довго ще я дивився зачаровано. Кілька хвилин навіть торкнутися не наважувався, такі вони були прекрасні. У буцегарні не вистачає красивих речей, але багато хто навіть за ними не сумує – от що насправді печально.

У тій коробочці лежало два кавалочки кварцу, обидва ретельно відполіровані й вищерблені так, щоб за формою нагадували уламки дерева, принесені течією річки. Усередині спалахували й згасали, мов золотаві іскорки, цятки залізного піриту. Якби не їхня важкість, камінці настільки нагадували комплект, що могли б зійти за прегарну пару чоловічих шпоньок.

Скільки ж треба було працювати, щоб створити ці два дива? Я точно знав, що на це пішли години й години після відбою. Спочатку обтинання й надання форми, а далі – майже нескінченне полірування й остаточне обробляння тими шкурками для каміння. Тепло з них відчуває будь-яка людина, коли роздивляється річ, над якою трудилися, яку виготовляли (думаю, саме це й відрізняє нас від тварин). А ще в мене виникло інше відчуття. Невимовний захват перед брутальною наполегливістю цього чоловіка. Однак про те, яким насправді наполегливим може бути Енді Дюфрейн, я довідався вже значно пізніше.

У травні п'ятдесятого тодішнє начальство вирішило, що дах фабрики, де виготовляли номерні знаки, треба наново вкрити покрівельною смолою. Зробити це хотіли до того, як на даху шкварчатиме спека. Робота за планом мала тривати близько тижня, і для неї набрали добровольців. Зголосилися понад сімдесят мужиків, бо то була робота надворі, а травень – збіса чудовий місяць для надвірних робіт. З капелюха витягли дев'ять чи десять прізвищ, і так уже вийшло, що серед них опинилися ми з Енді.

Протягом наступного тижня нас шикували після сніданку на прогулянковому подвір'ї, двоє охоронців стояли спереду, ще двоє – замикали шеренгу... і на додачу за всім, що відбувалося, невсипущим оком у біноклі наглядали з веж усі вартові.

Четверо з нас несли на цих ранкових маршах велику розсувну драбину (я завжди угорав з того, як Дікі Бетс, один із тих чотирьох, називав її розтяжною) і прихиляли потім до стіни тієї приземкуватої, приплюснutoї будівлі. Далі ми передавали по ланцюжку відра з гарячою смолою на дах. Розляпаеш на себе це лайно – і поскачеш до лазарету в ритмі джитербагу[18 - Швидкий танець із різкими рухами під джазову музику.].

Пасли нас шестеро охоронців, усі вибрані за старшинством. Ото ніштяково їм було, наче тижнева відпустка випала, бо замість потіти в пральні чи в майстерні номерних знаків або ж стояти над душею в арештантів, що різали деревину чи чагарі десь у чорта на рогах, вони дістали повноцінну травневу відпустку: просто сиділи собі, попрутулявшись спинами до невисокого парапету, і чесали язиками.

Наглядали за нами вони й то в пів-ока, бо на відстані плювка звідти був сторожовий пост

на південній стіні, і вартові цілком могли б у нас харкнути тютюном, якби схотіли. Якби хоч хтось із загону вкривальників даху зробив бодай один необережний рух, знадобилося б чотири секунди, щоб розітнути його навпіл кулями з автомата сорок п'ятого калібру. Тому вертухаї сиділи й не парилися. Їм би ще кілька ящиків пивасику, зануреного в товчений лід, – і все, вони б почувалися володарями Всесвіту.

Одного з цих чмирів звали Байроном Гедлі, і на той тисяча дев'ятсот п'ятдесятий рік він у Шоушенку пробув довше, ніж я. Довше навіть, ніж два останні начальники тюрми, якщо скласти їхні терміни служби до купи. У п'ятдесятому цирком керував бабоподібний понурий янкі, Джордж Дунехі. У нього був учений ступінь із керування виправними закладами. Наскільки мені було відомо, ніхто його не любив, крім людей, які вибили йому призначення на ту посаду. Я чув, що його не цікавило нічого, крім статистики для книжки (яку згодом надрукувало маленьке видавництво в Новій Англії, «Лайт-сайд-прес» воно звалось – і, певно ж, за весь наклад він заплатив із власної кишені), а ще того, хто вигравав щороку у вересні міжтюремний чемпіонат із бейсболу і коли в штаті Мен нарешті протягнуть закон про смертну кару. Великим прихильником смертної кари був цей Джордж Дунехі. Звільнили його з посади п'ятдесят третього, коли вплигло, що в тюремному гаражі він влаштував автосервіс, де обслуговували зі знижкою, а прибутком ділився з Байроном Гедлі та Грегом Стаммасом. Гедлі й Стаммас вийшли сухими з води – ці двоє давно насобачилися прикривати свої зади. А от Дунехі пішов лісом. Ніхто за ним особливо не жалкував, але коли його місце посів Грег Стаммас, це теж нікого не потішило. То був коротун із підтягнутим животом і такими холодними карими очима, яких ви ще ні в кого не бачили. На зморщених губах завжди грала болісна усмішка, наче йому треба було в нужник, але він не міг сходити. Поки Стаммас був начальником Шоушенку, тут процвітала брутальність. Довести я не зможу, але підозрюю, що за цей час у лісосмузі, що росте на сході від тюрми, у північному світлі місяця прикопали з півдюжини тіл. І що вже Дунехі був поганцем, але до жорстокого, підлого й безсердечного Грега Стаммаса йому було ой як далеко.

Вони з Байроном Гедлі були друзяки-нерозливовода. Джордж Дунехі тільки звався начальником. Насправді у в'язниці верховодили Стаммас і (через Стаммаса) Гедлі.

Гедлі був високий і клишоногий, мав руде волосся із зализинами. На сонці він швидко обгорав, голосно говорив і, якщо ти, на його думку, ішов не досить швидко, міг уґріти дрючком. Того дня, третього для нас на даху, він точив лясси з іншим охоронцем, Мертом Ентвіслом.

Гедлі саме почув якусь шалено гарну новину й через неї невдоволено бурчав. То був його стиль – невдячного скиглія, скупого на добре слово, людини, яка свято переконана, що проти неї – цілий світ. Світ обманом вициганив у нього найкращі роки життя і з радістю тепер відбере й решту. Я бачив вертухаїв, які, на мій погляд, були мало не святими, і, здається, знаю, чому так виходить. Вони розуміють різницю між своїм життям, хай яке воно там злиденне й несправедливе, і життям тих, за ким вони наглядають, одержуючи за це від держави заробітну платню. Що стосується болю, ці наглядачі здатні порівнювати. Інші

не можуть. Чи не хочуть.

Байрон Гедлі підстав для порівняння не бачив. Він міг сидіти під теплим травневим сонечком, спокійний, розслаблений, і бризкати жовцю, оплакуючи свою нещасливу долю, тоді як менш ніж за десять футів від нього гнув спину, пітнів й обпікав руки об здоровецькі відра з киплячою смолою гурт чоловіків. Чоловіків, які у звичайні свої будні дні працювали так тяжко, що ця робота здавалася їм перепочинком. Тут доречно згадати давнє запитання, відповіддю на яке буде ваше ставлення до життя. Для Байрона Гедлі відповідь завжди така – «напівпорожня». Склянка напівпорожня. На віки вічні, амінь. Якби хтось дав йому ковток прохолодного яблучного сидру, він би неодмінно згадав про оцет. Якби йому сказали, що його жінка все життя була йому вірною, він би відповів: це тому, що вона страшна, як атомна війна.

Отож, він сидів і патякав із Мертом Ентвіслом, та так гучно, що ми всі чули. Його широкий білий лоб уже почервонів під променями сонця. Одну руку він перекинув через низький парапет, що тягнувся вздовж даху. Іншу тримав на руків'ї револьвера тридцять восьмого калібру.

Усі ми слухали історію разом із Мертом. Чотирнадцять років тому старший брат Гедлі переїхав у Техас, і відтоді ніхто з родини нічого не чув про того сучого сина. Усі думали, що він помер, і туди йому й дорога. Аж раптом півтора тижня тому пролунав міжміський дзвінок – телефонував адвокат з Остіна. Виходило все так, ніби брат Бредлі помер чотири місяці тому багатою людиною («Абзац, повірити не можу, як щастить деяким виродкам», – проголошував цей взірць вдячності на даху номерної майстерні). Гроші принесла нафта й оренда ділянок під видобуток нафти, і було їх там щось близько мільйона доларів.

Ні, Гедлі мільйонером не став (хоча це могло зробити його щасливим, принаймні на якийсь час), але той брат залишив усім своїм спадкоємцям досить жирні частки – по тридцять п'ять тисяч доларів на рило кожному досі живому члену його родини в штаті Мен, якщо цих людей можна буде знайти. Непогано. Це як у лотерею виграти й зірвати джек-пот.

Але для Байрона Гедлі склянка вічно була напівпорожня. Більшу частину ранку він скарився Мерту про жирний шматок, який бісовий уряд відкусить від його нежданого спадку.

– А мені добре як на нову машину лишиться, – жалівся він. – А далі що? Проклятуці податки їм заплати: на машину, і за ремонт, і за сервіс, діти ще ті бісові дійматимуть, щоб катав їх з опущеним дахом...

– А коли виростуть – щоб за кермо пустив, – підтакнув Мерт. Старий Мерт Ентвісл знав, з якого боку бутерброда в нього маслом намащено, і мовчав про те, що для нього було очевидно так само, як і для всіх нас: «Якщо тобі, Байроне, старий ти песиголовцю, так муляють ті гроші, то я тебе від них позбавлю. Для чого ж тоді друзі, урешті-решт?»

– Точно. Захочуть покермувати, повчитися водити. Господи ж ти Боже мій. – Байрон аж здригнувся. – А наприкінці року що буде? Як неправильно розрахуєш податок і геть не лишишься грошей, щоб сплатити перебір, то це ж муситимеш викласти з власної кишені чи взагалі брати позику в якійсь жидівській лихварській конторі. І все 'дно тебе перевірятимуть. Їм до лампади. А коли влада тебе перевіряє, то завжди бере більше. Із Дядьком Семом хіба хтось сваритиметься? Він засуне лапу тобі в сорочку й стискатиме цицьку, допоки вона не посиніє, і все одно ти опинишся в повній дупі. Господи.

Запала важка мовчанка – Гедлі думав думу про те, як йому страхітливо не пощастило успадкувати ті тридцять п'ять тисяч доларів. Енді Дюфрейн, який менш ніж за п'ятнадцять футів від нього великою щіткою розмазував смолу, кинув щітку у відро й покрокував до того місця, де сиділи Мерт і Гедлі.

Ми всі напружилися, і я побачив, як один вертухай, Тім Янгблад, потягнувся до кобури свого пістолета. Вартовий на сторожовій вежі постукав свого напарника по руці, і вони обидва теж повернулися. Враз мені подумалося, що Енді зараз підстрелять чи вріжуть дрючком, або підстрелять, а потім вріжуть.

А тоді, дуже тихо, він спитав, звертаючись до Гедлі:

– Ви своїй жінці довіряєте?

Гедлі німо вирячився на нього. Обличчя в нього почервоніло, і я знав, що то поганий знак. Десь за три секунди він витягне свого кийка й хрясне Енді товстим кінцем у сонячне сплетіння, туди, де сходиться купа нервів. Один сильний удар – і ти труп, але це нікого не гребе. Як не вб'є, то паралізує на тривалий час, щоб одбити тобі спомин про те, що ти, розумака, там замислив зробити.

– Хлопче, – мовив Гедлі. – Даю тобі один-єдиний шанс знову взяти в руки ту щітку. Або полетиш із цього даху головою вперед.

Енді просто дивився на нього, дуже спокійно й незворушно. Очі в нього були як дві крижини. Він наче й не чув. А мені раптом дико захотілося його просвітити, прочитати прискорений курс. Прискорений курс полягав у тому, що ніколи не можна подавати вигляду, що ти чув балачки наглядачів, ніколи не влізати в їхні розмови, поки тебе не спитають (та й тоді казати їм лише те, що вони хочуть почути, і скоренько затикатися). Чорний ти, білий, червоний, жовтий – у тюрмі це не має жодного значення, бо в нас тут своє поняття про рівність. На зоні кожен арештант – нігер, і до цієї думки треба звикати, якщо маєш намір пережити таких, як Гедлі й Грег Стаммас, які готові тебе вколошкати з першого ж погляду. У Хазяїна ти належиш державі, а якщо раптом про це забудеш, горе тобі. Знав я таких, кому вибивали очі, відтинали пальці на ногах і руках, а ще один кент, якого я знав, позбувся кінчика пеніса і вважав себе щасливчиком, бо решта хазяйства лишилася при ньому. Я хотів сказати Енді, що вже запізно. Він може розвернутися та взяти

щітку, та все одно ввечері в душі його чекає важкий дрючок – він відбере в нього обидві ноги й залишить корчитися від болю на бетоні. Такий дрючок можна було прикупити за пачку сигарет чи три солодкі батончики «Бейбі рут». А понад усе я хотів попередити його, щоб не наробив собі ще більшого лиха.

Та замість викрикнути це все, я собі й далі любісінько розмазував смолу по даху, наче нічого й не відбувалося. Як і всі решта тут, я передусім бережу свою сраку. Мушу берегти. Вона вже й так дала тріщину, а в Шоушенку завжди знайдуться гедлі, які з радістю її доламають.

– Може, я не так висловився, – сказав Енді. – Довіряєте ви їй чи ні, несуттєво. Проблема в тому, чи вважаєте ви, що вона може встромити вам ножа в спину й поставити підніжку.

Гедлі підвівся. Мерт підвівся теж. І Тім Янгблад. Щоки в Гедлі налилися червінню й тепер нагадували борти пожежної машини.

– А в тебе буде тільки одна проблема, – промовив він. – Полічити, скільки цілих кісток у тебе лишиться. У лазареті це зробиш. Мерте, скидаймо цього вилупка вниз.

Тім Янгблад витяг пістолет. Ми всі, крім Енді, посилено терли щітками дах. Сонце шкварило згори. Вони збиралися здійснити задумане: Гедлі й Мерт вирішили просто скинути його вниз. Жахливий нещасливий випадок. Дюфрейн, ув'язнений № 81433-SHНК, хотів спустити вниз кілька порожніх відер і послизнувся на драбині. Яка прикрість.

Вони приступили до нього: Мерт узяв за праву руку, Гедлі – за ліву. Енді не опирався. Він не зводив очей із розчервонілої кінської пики Гедлі.

– Якщо вона у вас, містере Гедлі, під контролем, – тим самим спокійним, урівноваженим голосом вів далі він, – ви можете отримати ті гроші, усі до останнього цента. Остаточний рахунок буде: містер Байрон Гедлі – тридцять п'ять тисяч, Дядько Сем – нуль.

Мерт потягнув його до краю. Але Гедлі застиг на місці й не рухався. А Енді між ними скидався на канат у грі в перетягування. Аж ось Гедлі сказав:

– Мерте, не жени коней. Хлопче, ти про що?

– Я про те, що ви можете віддати гроші дружині, якщо вона у вас під п'ятою.

– Кажи зрозуміліше, хлопче, бо полетиш униз.

– Законом дозволено зробити чоловікові чи дружині разовий подарунок, – пояснив Енді. – На суму до шістдесяти тисяч доларів.

Гедлі вирячився на Енді так, наче його сокирою рубонули.

– Та не, не може бути, – протягнув він. – Без податків?

– Без податків, – підтвердив Енді. – Податкова й centa не зачепить.

– А звідки ти таке знаєш?

– Байроне, він був банкіром, – втрутився Тім Янгблад. – Може, він щось і...

– Заткни хавальник, Форель, – кинув Гедлі, навіть не глянувши на Тіма. Той почервонів і замовк. Через товсті губи й вибалушені очі деякі охоронці прозивали його Фореллю. Гедлі не зводив очей з Енді. – Ти той хитрозадий банкір, який свою жінку підстрелив. Чого це я маю довіряти хитрозадому банкіру? Щоб я сам заgrimів сюди й тягав каменюки поряд із тобою? А ти був би й не проти, правда ж?

– Якби вас посадили за ухиляння від сплати податків, – тихо промовив Енді, – ви потрапили б у федеральну в'язницю, а не в Шоушенк. Але цього не буде. Подарунок чоловікові чи дружині, що не обкладається податком, – цілком законна лазівка. Я таких зробив дюжини... хоча ні, сотні. Вони переважно для тих людей, які хочуть передати комусь малий бізнес чи яким випадає одноразове щастя. Таке, як вам.

– Я думаю, ти брешеш, – сказав Гедлі. Але насправді він так не вважав. Це було помітно. У ньому зароджувалось якесь почуття, і від цього на його видовжену бридку мармизу й на той неандертальський засмаглий лоб наповзло щось гротескне. Майже непристойне почуття відбилося в рисах Байрона Гедлі. То була надія.

– Ні, я не брешу. Але вірити мені на слово ви не зобов'язані. Найміть адвоката...

– Ці виродки – розбійники з великої дороги, вони тебе й у машині «швидкої» після інфаркту дістануть! – викрикнув Гедлі.

На це Енді тільки плечима знизав.

– То підіть у податкову. Там вам скажуть те саме, тільки безкоштовно. Насправді я не повинен був вам цього казати. Ви мали б самі про все розвідати.

– Ану заглухни. Якийсь хитрозадий банкір, убивця своєї жінки, не вказуватиме мені, де собака порився.

– Оформити для вас подарунок повинен адвокат із питань податків чи банкір. І за це доведеться щось заплатити, – пояснив Енді. – Або... якщо вас це зацікавить, можу я – майже безплатно. За три пива для моїх колег...

— Колег, значить. — І Мерт хрипко заіржав. А ще лягнув себе по коліні. Любив старий Мерт по колінах ляскати. Сподіваюсь, він сконав од раку кишок у тій частині світу, де станом на сьогодні ще не винайшли морфіну. — Колег, як мило. Колеги! Нема в тебе ніяких...

— Заткни свій дурний капкан, — прогарчав Гедлі, і Мерт замовк.

Гедлі знову перевів погляд на Енді.

— Що ти там казав?

— Я сказав, що попрошу за роботу лише три пляшки пива для товаришів, бо це справедливо. Я думаю, чоловік почувається більше чоловіком, працюючи на свіжому повітрі влітку, коли може перехилити пляшчину пивця. Але це тільки моя думка. Пиво змочить горло, вони будуть вам вдячні, я в цьому впевнений.

Я потім перетер із кількома іншими, хто був на даху того дня: із Ренні Мартіном, Логаном Сент-П'єром і Полом Бонсейнтом, — і всі ми побачили одне й те саме... точніше, відчули одне й те саме. Зненацька перевага опинилася на боці Енді. У Гедлі на поясі в кобурі висів пістолет, у руці був дрючок, за спиною в Гедлі бовванів його друга Грег Стаммас, а за спиною в Стаммаса — ціла тюремна адміністрація, а за нею — уся влада штату, але враз у золотавому сяєві сонця це все перестало мати значення, і я відчув, що серце підстрибує в грудях так, як ще ні разу не плигало, відколи автозак провіз мене та ще чотирьох таких самих крізь ворота в далекому тридцять восьмому і я ступив на прогулянкове подвір'я.

Енді дивився на Гедлі тими своїми холодними ясними спокійними очима, і йшлося не лише про тридцять п'ять тисяч. Усі ми це розуміли. Я багато разів прокручував ту сцену в уяві й можу впевнено сказати: я знаю. То було змагання чоловіка з чоловіком. І Енді просто переважив його в силі, так, як сильніший гравець може переважити слабшого й притиснути його зап'ястя до столу в армреслінгу. Гедлі ніщо не заважало тієї ж миті кивнути Мерту, щоб перекинув Енді через край, і той ударом об землю розколов собі череп. І все одно скористатися порадою Енді.

Ніщо не заважало. Але він цього не зробив.

— А я міг би дістати вам усім по парі пивасика, якби схотів, — сказав Гедлі. — Коли щось робиш, пиво — воно добре йде. — Страшнючий козел навіть примудрився здатися при цьому великодушним.

— Але я дам вам одну пораду, яку податкова давати не вважає за потрібне. — Енді незмигно дивився в очі Гедлі. — Робіть цей подарунок дружині тільки в тому випадку, якщо ви впевнені. Якщо ж ви бодай на краплину підозрюєте, що вона може вас кинути на гроші чи встромити ножа в спину, то можемо придумати щось інше...

– Кинути на гроші? – грубо перепитав Гедлі. – Мене на гроші кинути! Ні, містере Крутий Банкір, та вона, як навіть і товарний вагон проносного вижере, перднути не посміє, якщо я не дозволю.

Мерт, Янгблад та інші вертухаї послужливо загиготіли. Але на губах Енді навіть тіні усмішки не промайнуло.

– Я заповню за вас усі необхідні форми, – сказав він. – Їх можна взяти на пошті. Я заповнюю, а ви потім тільки підписуєте.

Це прозвучало вельми солідно. Груді Гедлі напнулися вітрилом. А тоді він обвів нас усіх сердитим поглядом і загорлав:

– Ви чого, барани, вилупилися? Ворушіть копитами, чорт забирай! – Він знову подивився на Енді. – А ти, розумнику, іди сюди, до мене. Але слухай сюди: тільки спробуй мене якось намахати – ще до кінця тижня будеш у мене по душовій своєю головою в футбол грати.

– Так, я це розумію, – тихо відповів Енді.

І він справді розумів. Як виявилося згодом, він розумів набагато більше за мене – набагато більше за будь-кого з нас.

Отак і вийшло, що тисяча дев'ятсот п'ятдесятого року бригада арештантів, що смолили дах фабрики, де виготовляли номерні знаки, передостаннього дня своєї роботи посідала рядком на краю даху о десятій годині весняного ранку й цмулила пиво «Блек лейбл», виставлене найзапеклішим вертухаєм, що будь-коли заступав на зміну в тюрмі Шоушенк. Пиво було тепле, як сцяки, та все одно такого смачного я ще в житті не куштував. Ми сиділи, і пили, і відчували сонячні промені на плечах, і зіпсувати це відчуття не міг навіть вираз на обличчі Гедлі – напіввеселощі, напівпрезирство, неначе він спостерігав за тим, як пиво п'ють не люди, а мавпи. Вона тривала двадцять хвилин, та перерва на пиво, і цілих двадцять хвилин ми почувалися вільними людьми. Так, наче ми пили пиво й смолили дах будинку, який належав комусь із нас.

Не пив тільки Енді. Ну, про його стосунки зі спиртним я вже вам розказував. Він сидів навпочіпки в затінку, вільно спустивши руки між колін, дивився на нас, і на його губах грала легка усмішка. Дивовижно, скільки людей запам'ятали його таким. І дивовижно, скільки їх було в тій бригаді, коли Енді Дюфрейн здобув перевагу над Байроном Гедлі. Я думав, нас було дев'ятеро-десятеро, але вже на початку п'ятдесят п'ятого ця кількість зросла до двох сотень, а то й більше... якщо вірити всьому, що чуеш.

Тож так, якщо ви попросите мене прямо відповісти на запитання, що я намагаюсь вам розказати, – історію про людину чи легенду, якою обросла ця людина, мов перлина наростає на маленькій піщинці, – то я скажу, що відповідь десь посередині. Точно знаю я тільки одне – Енді Дюфрейн був не надто схожий на мене чи на будь-кого іншого, з ким я познайомився, відколи потрапив у цей зиндан. Він проніс із собою через свій задній ганок п'ятсот доларів. І щось інше примудрився пронести з собою той сучий син. Почуття власної гідності, напевно, чи відчуття, що врешті-решт він вийде переможцем... а може, то було лише відчуття свободи, навіть в ув'язненні між цих проклятих сірих стін. Немовби в ньому горіло його власне внутрішнє світло, яке він усюди носив із собою. І на моїй пам'яті втратив це світло лише один раз, але це теж частина нашої історії.

На той час, коли почався щорічний чемпіонат із бейсболу п'ятдесятого року (ви повинні його пам'ятати, бо то був рік, коли Боббі Томпсон повернув свій знаменитий гоумран[19 - Гоумран (англ. Home run) – різновид ігрової ситуації в бейсболі, під час якої відбивач і бігуни, що перебувають на базах, встигають здійснити повне коло по базах і потрапити в дім (тобто здійснити пробіжку), і при цьому команда, що захищається, не робить помилок.] наприкінці сезону), сестрички більше Енді не дошкуляли. Посприяли цьому Стаммас і Гедлі. Якби Енді Дюфрейн підійшов до когось із них чи ще якогось вертухая, що належав до їхньої ватаги, і показав хоч єдину краплину крові на трусах, жодна сестричка в Шоушенку не лягла б тієї ночі спати без головного болю. А вони й не опиралися. Я вже казав, що в тюрмі вистачало такого добра, як вісімнадцятирічні крадії машин, чи підпалювачі, чи якісь покидьки, яких запроторили за розбещення малих дітей. Після того дня на даху майстерні Енді пішов своєю дорогою, а сестрички – своєю.

Тоді він вже працював у бібліотеці під началом крутого старого зека, Брукса Гатлена. Ту роботу Гатлен дістав ще на початку двадцятих, бо в нього була вища освіта. Щоправда, спеціальність у Бруксі була така собі (тваринництво), але в інститутах нижчої освіти, таких як наш Шенк, університетські дипломи – така рідкість, що це якраз той випадок, коли коневі в зуби не заглядають.

П'ятдесят другого Бруксі (котрий прикінчив свою жінку й доньку, продувши якимось у покер, ще за часів президента Куліджа[20 - Кулідж Келвін Джон (1872–1933) – 30-й президент США в 1923–1929 рр.]) вийшов умовно-достроково. Як завжди, велемудра держава випустила його тоді, коли його шанс дати хоч якусь користь суспільству лишився в далекому минулому. У свої шістдесят вісім він, змучений артритом, пошкандибав крізь головні ворота в польському костюмі й французьких черевиках, з документами на звільнення в одній руці й квитком на автобус компанії «Грейхаунд» – в іншій. Він ішов і плакав. Шоушенк був його світом. А те, що лежало за його межами, жахало Брукса не менше, ніж Західні моря забобонних мореплавців тринадцятого століття. У тюрмі Бруксі мав сякий-такий авторитет. Був головним бібліотекарем, освіченою людиною. А якби пішов у бібліотеку в Кіттері й попросив роботу, йому б навіть абонементної картки не виписали. Я

чув, він помер у притулку для нужденних старих у Фрипорті ще п'ятдесят другого, протягнувши на півроку довше, ніж я сподівався. Так, я думаю, держава відігралася на старому Бруксі. Його надресировали на те, щоб полюбив цей каловідстійник, а потім викинули геть.

Місце Брукса посів Енді, і на цій посаді головного бібліотекаря він пропрацював двадцять три роки. Усе потрібне для бібліотеки він добував тією самою силою, завдяки якій на моїх очах «нагнув» Байрона Гедлі. І поступово маленька кімнатка (до двадцять другого в ній була комірчина для фарби, і там досі тхнуло скипидаром, бо її так і не провітрили як слід), уздовж стін якої тяглися полиці з антологіями «Ридерз дайжест» і «Нешнл джіографік», перетворилася на найкращу тюремну бібліотеку в Новій Англії.

Він робив усе крок за кроком. Поставив біля дверей скриньку для пропозицій і терпляче виполював звіди такі невдалі жарти, як «Побільче журналів для дорочива будьласка» і «10 уроків як пошвидче і полегче утікти». Він роздобував те, про що в'язні просили всерйоз. Написав у три великі книжкові клуби в Нью-Йорку й домовився, щоб два з них («Літературна гільдія» та клуб «Книжка місяця») надсилали нам видання всіх своїх великих збірок за спеціальною зниженою ціною. З'ясував, що в ув'язнених інформаційний голод на такі копівки захоплення, як різьблення по милу, деревообробляння, фокуси та картярська гра «Солітер». Тож на ці теми Енді відшукав усі книжки, які тільки зміг. А ще були ті два стовпи тюремного дозвілля, Ерл Стенлі Гарднер та Луїс Ламур[21 - Гарднер Ерл Стенлі (1889–1970) – американський письменник, класик детективного жанру, автор серії книжок про адвоката Перрі Мейсона. Ламур Луїс (1908–1988) – американський письменник, писав переважно романи в жанрі вестерн.]. В'язні зачитувалися історіями із зали судових засідань і неогороджених пасовиськ. Ну і, звісно, під столом видачі стояла коробка з перченим читвом у паперових обкладинках. Ті книжки Енді видавав дуже обачно та завжди наполягав на їх поверненні. Та навіть із такими застережними заходами кожне нове надходження дуже швидко зачитували до дірок.

Писати листи в сенат штату, що розташовувався в Огасті, він почав п'ятдесят четвертого. Начальником тоді вже був Стаммас, котрий любив робити вигляд, що Енді – його звірятко-талісман. Він завжди, коли заходив у бібліотеку, любив почесати з Енді язиком, а іноді навіть по-батьківському обійняти його за плечі або трохи полоскотати. Але то були понти для приїжджих. Енді Дюфрейн нічим звірятком не був.

Він сказав Енді: «На волі ти, може, і був банкіром, але та частина твого життя швидко відходить у минуле, тож краще змирися з життям у в'язниці. А що стосується тієї ватаги вискочок, республіканських ротаріанців[22 - Ротарі-клуби – нерелігійні й неполітичні добродійні організації, відкриті для всіх країн світу, незалежно від національної та расової приналежності. Об'єднують людей бізнесу для масштабних гуманітарних проєктів.] в Огасті, то у сфері тюрем та інших виправних закладів вони вважають доцільними лише три способи витратити гроші платників податків. Номер один – більше стін, номер два – більше ґрат, номер три – більше наглядців. На думку сенату штату, – пояснив Стаммас, –

усі, хто сидить у Томастані, Шоушенку, Пітсфілді й Саут-Портленді, – покидьки суспільства. Вони туди потрапили, щоб тяжко відбувати свої терміни, і, Бог та його синок Ісус свідки, вони їх тяжко відбудуть. А ті кілька довгоносиків, які потрапили у хліб... що ж, їм просто не пощастило, таке от сране невезіння».

Енді всміхнувся своєю фірмовою стриманою усмішкою й спитав у Стаммаса, що буде з бетонним блоком, якщо на нього раз на рік протягом мільйона років падатиме крапля води. Розсміявшись у відповідь, Стаммас поплескав Енді по спині.

– У тебе нема мільйона років, стара ти коняко. Але якби й був, ти б мотав їх із тією самою либою на пиці. Давай, пиши свої листи. Я навіть за тебе надішлю, якщо заплатиш за марки.

Енді заплатив. І сміявся він останнім, хоча на той час Стаммаса й Гедлі вже не було в тюрязі й побачити це вони не могли. Запити Енді на фінансування бібліотеки постійно відхиляли, і так тривало до шістдесятого – коли він отримав чек на двісті доларів. Певно, сенат ухвалив його в надії, що Енді заткнеться й злізе з них. Марні сподівання. Енді відчув, що йому нарешті вдалося просунути одну ногу в двері, і просто подвоїв зусилля. Строчив по два листи на тиждень замість одного. Шістдесят другого він уже отримав чотириста доларів, і до кінця того десятиліття бібліотека стабільно мала по сімсот доларів на рік. А вже в сімдесят першому сума зростає аж до тисячі. Не так і багато, якщо порівнювати з тим, що дають на середньостатистичну бібліотеку в малому містечку, наприклад, але на штуку баксів можна накупити цілу гору макулатури про Перрі Мейсона і вестернів про Джейка Логана. На той час, коли Енді вже не було, ви могли зайти в бібліотеку (вона виросла з тісної комірчини для бляшанок і тепер займала три кімнати) та знайти там усе, що серце забажає. А якщо не могли знайти, то з великою часткою ймовірності для вас це міг роздобути Енді.

А тепер ви запитуєте себе, чи все це вийшло так тому, що Енді розказав Байрону Гедлі, як заощадити на податках зі спадщини, яка снігом звалилася тому на голову. Відповідь – «так»... і «ні». Що сталося далі, ви, напевно, і самі можете здогадатися.

По Шоушенку поповзли чутки, що в тюрмі є власний ручний фінансовий геній. Уже наприкінці весни – на початку літа п'ятдесятого року Енді створив два трастові фонди для наглядачів, що хотіли забезпечити вищу освіту своїм дітям, консультував кількох інших, які хотіли трохи пограти на біржі (і, як потім виявилось, дуже вигідно зіграли, так вигідно, що один із них через два роки завчасно пішов на пенсію). І хай мені грець, якщо він не консультував самого начальника, старого Джорджа-Лимонні Губки-Дунехі, про те, як краще обійти всі ризики й заплатити поменше податків. Це було перед тим, як Дунехі з тріском виперли. Думаю, він уже вимріяв собі ті мільйони, які заробить із продажу книжки. У квітні п'ятдесят першого Енді заповнював податкові декларації для половини вертухаїв

Шоушенку, а вже п'ятдесят другого – майже для всіх. Платили йому найціннішою в тюрмі монетою – добрим ставленням.

Згодом, коли посаду начальника тюрми обійняв Грег Стаммас, Енді ще більше піднявся. Але розказати вам точно, у деталях, як саме це відбувалося, я б не зміг, хіба що навздогад. Дещо я знаю точно, а про інше можу лише здогадуватися. Я знаю, що в в'язні, які мають різноманітні привілеї, – радіоприймачі в камерах, на відвідини до них можуть приходити коли завгодно, і всяке таке. І є люди на волі, які платять за те, щоб у цих в'язнів були всі ті привілеї. Таких людей у тюрязі називають ангелами. Коли раптом якогось пацана відмазують від роботи в майстерні номерних знаків у суботу до обіду, ти точно знаєш, що якийсь ангел викашляв трохи бабла, щоб це сталося. Зазвичай усе відбувалося так: ангел давав на лапу якомусь вертухаю середньої ланки, а той уже підмазував вище й нижче по адміністративній драбині.

А потім був ще автосервіс зі знижками, який «поховав» начальника Дунехі. На якийсь час він заліг на дно, а потім, десь наприкінці п'ятдесятих, вигулькнув із новою силою. І деякі підрядники, які працювали в тюрмі, час від часу башляли начальству, я в цьому впевнений. Те саме майже точняк було з компаніями, чие обладнання купили й поставили у пральні, майстерні номерних знаків і заводі для подрібнення руди, який побудували тисяча дев'ятсот шістдесят третього.

А ще наприкінці шістдесятих тут процвітала торгівля «колесами», і на цьому хтось із адміністрації добряче нагрів руку. Усі ці струмочки зливалися в чималу річку протиправного прибутку. То була не те щоб гора нелегальних баксів, які курсують у реально великих тюрмах: у «Аттиці» чи Сен-Квентині, приміром, – але й не мізер. І з часом ці гроші самі по собі стають проблемою. Їх не можна просто запхати в гаманець, а потім висипати жменю пожмаканих двадцятки і засалених десятка, коли хочеш зробити собі на задньому дворі басейн чи прибудувати до будинку флігель. Коли доходиш певної межі, то треба пояснювати, звідкіля в тебе бабоси... а якщо твое пояснення когось не переконає, то рано чи пізно сам дістанеш номерок.

Отож, виникла потреба в послугах Енді. Його забрали з пральні й посадили в бібліотеці, але якщо глянути на це діло під іншим кутом, то з пральні його не забирали ніколи. Просто замість брудних простирадл змусили відмивати брудні гроші. Він переводив їх в акції, облігації, вільні від податків муніципальні облігації й усе таке.

Десь років через десять після того вирішального дня на даху майстерні він розказав мені, що не відчував за собою жодної провини й докори сумління гризли його мало. Аферисти повертали б свої оборудки що з ним, що без нього. А він не просив, щоб його саджали в Шоушенк, вів далі Енді. Він був чесним чоловіком, жертвою, якій колосально не поталанило в житті, а не місіонером і не добродійником.

– До того ж, Реде, – пояснював він мені з тією своєю напівусмішечкою, – те, що я роблю

тут, не надто вже й відрізняється від того, що я робив на волі. Скажу тобі одну цинічну аксіому: обсяг експертної фінансової допомоги, яка потрібна індивіду чи компанії, прямо пропорційний тому, скількох людей цей індивід чи компанія намахують.

Люди, які заправляють усім у цих застінках, – переважно тупі брутальні чудовиська. Люди, які заправляють усім у вільному світі, теж брутальні й чудовиська, однак вони не такі вже й тупі, бо стандарти компетентності там трохи вищі. Ненабагато, але вищі.

– Але «колеса», – заперечив я. – Не хочу вказувати тобі, що робити, але мене вони нервують. Барбітура, стимулянти, заспокійливі, нембутал... а тепер ще і якась «четверта фаза» з'явилася. Я не фанат цього всього. І ніколи не був.

– Так, – погодився Енді. – Мені «колеса» теж не подобаються. І ніколи не подобались. Але так само й цигарки та випивка не вставляють. Я не штовхаю «колеса». І не проношу їх сюди, і не продаю, коли принесуть. Це роблять вертухаї.

– Але ж...

– Так, я розумію, що межа тут дуже тонка. Усе зводиться до того, Реде, що деякі люди взагалі відмовляються бруднити руки. Це зветься святістю, і голуби сідають тобі на плечі й обсирають тобі сорочку. Інша крайність – купатися в грязюці й хапатися за все, що може принести тобі клятий долар, – за зброю, «фінки», герич, ще якусь чортівню. До тебе колись підходили у дворі з договірняками?

Я кивнув. За минулі роки таке багато разів було. Зрештою я той, хто все дістає. І вони вирішують – раз ти можеш дістати ім акумулятор для транзисторного радіоприймача, блок «лакї страйку» чи сірникову коробку травки, то і з тим, хто продасть ножа, звести можеш.

– Авжеж, підходили, – сам відповів на своє запитання Енді. – Але ти такого не робиш. Бо такі люди, як ми, Реде, знають, що є ще третій варіант. Альтернатива лицемірній квакерській чистоті чи купанню в бруді та слизі. Це альтернатива, яку вибирають дорослі люди по всьому світі. Балансуєш між тим, щоб брести через баюру, і тим, яку вигоду з цього матимеш. Вибираєш менше з двох лих і намагаєшся весь час тримати перед очима свої добрі наміри. А наскільки добре це тобі вдається, можеш судити з того, чи міцно спиш уночі... і на що схожі твої сни.

– Добрі наміри, – і я розсміявся. – Енді, я все про це знаю. Тією дорогою можна прямисінько в пекло почеберяти.

– Не вір у це. – На обличчя Енді набігла тінь. – Пекло – це тут. Отут, у Шенку. Вони продають «колеса», я кажу їм, що робити з грішми. Але ще в мене є бібліотека, і я знаю понад два десятки хлопців, яким книжки допомогли скласти тести й здобути атестати про закінчення середньої школи. Може, коли вони вийдуть звідси, зможуть вигребти з купи

лайна, у яку шубовснули. Коли нам у п'ятдесят сьомому знадобилася друга кімната, мені її виділили. Бо хочуть, щоб я був задоволений. Я працюю задешево. Така угода.

– І в тебе є свої власні апартаменти.

– Авжеж. Бо мені так подобається.

У п'ятдесяті роки населення тюрми повільно й невпинно зростало, а в шістдесяті мало не клятий демографічний бум стався, бо всім малим студентського віку в Америці раптом запрагло скуштувати наркоти, а за викурений косячок припаювали абсолютно дурні терміни. Але за весь той час в Енді не було жодного напарника по камері, крім здорового мовчазного індіанця, якого звали Нормаден (і, як усіх індіанців у Шенку, прозивали Вождем), та й Нормаден довго там не протримався. Багато старожилів тюрми вважали Енді психом, а той лише всміхався собі. Він жив сам, і так йому подобалося... а про його задоволення адміністрація піклувалася. Бо його робота обходилася дешево.

Час у тюрмі тягнеться дуже повільно. Бува, накопить таке відчуття, наче він геть зупинився. Але він минає. Минає. Джордж Дунехі зійшов зі сцени під крики: заголовки газет волали «СКАНДАЛ» і «НАГРІВ РУКИ». Слідом за ним Хазяїном став Стаммас, і на наступні шість років Шоушенк перетворився на філію пекла на землі. За царювання Грега Стаммаса всі нари в лазареті та камерах в одиночному крилі були зайняті.

Одного дня тисяча дев'ятсот п'ятдесят восьмого я подивився на своє відображення в дзеркальці для гоління, яке тримав у себе в камері, і побачив, що на мене дивиться сорокарічний дядько. У тридцять восьмому в ув'язнення потрапив молоденький хлопчина з густою чуприною рудуватого волосся. Каяття доводило до сказу, він думав про самогубство. Той хлопчина зник назавжди. Руде волосся наполовину посивіло й уже потроху зникало на скронях. У кутиках очей пролягли гусячі лапки. Того дня я роздивився в собі старигана, що терпляче очікував, коли нарешті настане його час. І мене це налякало. Кому хочеться постаріти на зоні?

Стаммас пішов рано, п'ятдесят дев'ятого. Декілька допитливих репортерів капітально все рознюхали, один із них навіть на чотири місяці сів під вигаданим ім'ям за цілковито надуманий злочин. Газети знову тримали наготові заголовки «СКАНДАЛ» і «НАГРІВ РУКИ», але опустити на Стаммаса молот не встигли – він утік. І я його розумію – о, чудово розумію. Якби його засудили, він міг загриміти прямісінько сюди. І в такому разі жити йому б лишалося цілих п'ять годин. Байрон Гедлі здимів на два роки раніше. У виродка стався серцевий напад, і він рано вийшов на пенсію.

Енді за аферу Стаммаса ніхто чіпати не став. На початку п'ятдесят дев'ятого призначили нового начальника, і заступника начальника, і нового головного наглядача. І на наступні

вісім із чимось місяців Енді знову перетворився на звичайнісінького в'язня. Саме тоді в камеру до Енді підселили Нормадена, кремезного напівкровку-пасамакводі[23 - Плем'я корінних американців із північного сходу Північної Америки, переважно території штату Мен та канадської провінції Нью-Брансвік. Переселенці з Європи витіснили плем'я з місць його проживання, і нині його резервацію розташовано на сході округу Вашингтон, штат Мен.]. Але потім усе закрутилося знову. Нормадена забрали, Енді й далі насолоджувався тишею та спокоєм. Прізвища міняються, бізнес лишається незмінним.

Якось я розговорився з Нормаденом про Енді.

– Добрий хлопак, – сказав Вождь. Розібрати, що він говорить, було важко, бо в нього була заяча губа й вовча паща, слова виливалися потоком каші. – Мені там добре було. Він не знущався. Але й не хтів, щоб я там був. Я це бачив. – Промовисте знизування плечима. – Але я-то й радий, що забрали мене, отако. Там такий протяг сильний, у тій камері. Холодно весь час. Він нікому не давав чіпати свої речі. Але це нічого. Хороший хлопець, ніколи не знущався. Але тягне сильно.

Якщо пам'ять мене не зраджує, Рита Гейворт провисіла в камері Енді до п'ятдесят п'ятого. Потім її замінила Мерилін Монро та її фотка з фільму «Сверблячка сьомого року» – той знаменитий кадр, де вона стоїть над вентиляційною решіткою метро, а тепле повітря роздмухує їй спідничку. Мерилін трималася до шістдесятого й була вже добряче пошматована по краях, а потім Енді замінив її на Джейн Менсфілд. Але Джейн виявилася (даруйте на слові) фригідною, і вже за рік їй на зміну прийшла одна англійська актрисуля (може, Гейзел Корт її звали, точно не скажу). Шістдесят шостого й та зійшла зі стіни, а на рекордні шість років ангажемент у камері Енді здобула Ракел Велч. На останньому плакаті, що там висів, була гарненька співачка кантрі-року, яку звали Лінда Ронстадт.

Якось я спитав, що для нього означають ці плакати. Енді глянув на мене дивно, зачудовано.

– Та, певно, те саме, що й для всіх, хто тут сидить. Свободу. Ти дивишся на цих вродливих жінок і відчуваєш, ніби можеш... ну, не зовсім можеш, але ніби можеш... ступити крок і стати там, поряд із ними. Бути вільним. Мабуть, тому найбільше мені завжди подобалася Ракел Велч. Річ була не лише в ній. Насправді важливим був пляж, на якому вона стояла. То було наче десь у Мексиці. У тихій і спокійній місцині, де людина може слухати свої думки. Реде, ти ніколи не помічав за собою, що якась картинка збуджує почуття?

Я відповів, що ніколи про це не задумувався.

– Може, настане день, і ти зрозумієш, що я маю на увазі, – сказав мені тоді Енді. І, як виявилось, мав рацію. Минуло багато років, і я чудово зрозумів, що він мав на увазі... а коли це сталося, то найперше я подумав про Нормадена і про те, як він казав, що в Енді в камері завжди було холодно.

Наприкінці березня – на початку квітня шістдесят третього з Енді сталося дещо жахливе. Я вже вам казав, що він мав у собі те, чого більшості ув'язнених (у тім числі й мені) бракує. Можете назвати це незворушністю чи відчуттям душевного спокою, або навіть постійною та непохитною вірою в те, що рано чи пізно настане день, коли цей довжелезний кошмар закінчиться. Хоч би як вам забажалося це назвати, Енді Дюфрейн завше зберігав спокій і зосередженість.

У ньому не було ні краплини того похмурого відчаю, який із часом охоплює більшість довічників. Відчути запах безнадії у випадку з Енді вам би не вдалося нізащо. Аж до кінця тієї зими шістдесят третього.

На той час у нас був новий начальник, звали його Семюел Нортон. Сімейка Мезер, Коттон та Інкрис[24 - Мезер Інкрис (1639–1723), Мезер Коттон (1663–1728) – батько та син, американські пуританські проповідники, релігійні моралісти, що справили великий вплив на американську політичну думку XVII століття.], почувалися б поряд із ним як удома. Наскільки мені відомо, ніхто й ніколи не бачив, щоб Сем Нортон усміхався. У нього був значок почесного баптиста з адвентистської церкви Еліота. Ставши на чолі нашої щасливої родини, він запровадив своє головне нововведення – кожному новоспеченому в'язню вручати примірник Нового Заповіту. Ще в нього на столі стояла маленька пластинка з тикового дерева, на якій золотими літерами було вирізьблено: «ХРИСТОС – МІЙ СПАСИТЕЛЬ». А на стіні висіло гаптування його дружини: «ЙОГО СУД ГРЯДЕ, І ДО НЬОГО ВЖЕ БЛИЗЬКО». Але нам, в'язням, це було фіолетово. За нашими відчуттями, суд уже відбувся, і, як і всі решта, ми б охоче засвідчили, що скелі не поспадали на нас і сухі дерева не дали прихистку. Для кожного випадку в нього була наготові цитата з Біблії, у цього містера Сема Нортон, а коли вам у житті попадеться така людина, то моя вам порада: усміхайтесь якнайширше й обома долонями затуляйте яйця.

Випадків потрапляння в лазарет стало менше, ніж у часи Грега Стаммаса, і, наскільки мені відомо, похорони в місячному сяйві враз припинилися. Але зрозумійте правильно: це не значить, що Нортон не був прихильником покарань. В одиночках завжди вистачало народу. У людей випадали зуби – не від побиття, а від харчування хлібом і водою. Таку дієту називали «злаково-зубодробильною», в'язні казали щось типу: «А мене оце, мужики, Сем Нортон на дієті тримає, злаково-зубодробильній».

Цей тип був найбезчеснішим лицеміром з усіх, кого я бачив на високих посадах. Тюремний бізнес, про який я вам раніше розповідав, процвітав і далі, тільки Сем Нортон додав до нього кілька власних штрихів. Енді про них знав, а що ми з ним на той час стали добрими друзями, то й мене в деякі деталі посвятив. І коли говорив про них, на його обличчя наповзав вираз подиву, змішаного з веселощами й огидою, неначе він оповідав мені про якийсь бридкий хижий вид жука, котрий, попри всю свою потворність і зажерливість, був

чомусь радше кумедним, ніж лячним.

Саме начальник Нортон запровадив програму «3-за мурів – світу». Якихось шістнадцять-сімнадцять років тому ви могли про неї читати. У «Ньюсвіку» навіть стаття була. Репортери все подали так, наче то був справжній прорив у практиці виправних закладів. В'язні за межами тюрми різали деревину на папір, ремонтували мости й дороги на гребенях дамб, будували льохи для картоплі. Нортон назвав це «3-за мурів – світу», і роз'яснювати, що воно означає, його запрошували мало не в кожен клятий клуб «Ротарі» та «Ківаніс»[25 - «Ківаніс» – міжнародний освітній клуб, заснований 1915 року в Детройті, штат Мічиган.] у Новій Англії, особливо після того, як знімок його пики з'явився в «Ньюсвіку». А в'язні називали це «розбоек на великій дорозі», але, наскільки мені відомо, нікого з них не запрошували висловлювати свої погляди в «Ківаніс» чи в таємний орден лосів.

Нортон зі своїм почесним значком вигулькував на кожному такому заході: від пиляння деревини й копання каналізаційних колекторів до прокладання нових дренажних труб на дорогах місцевого значення. Де й узявся Нортон – вершки знімав. Існували сотні способів засвітитися: постачати людей, матеріали, ще бозна-що там. Але він ще й з іншого боку заходив. Тамтешні будівельні компанії боялися програми «3-за мурів – світу», як вогню, бо праця в'язнів – рабська праця, із нею не поконкуруеш. Тож Сем Нортон, цей носій обох Заповітів і почесного церковного значка, упродовж тих п'ятнадцяти років, поки був начальником Шоушенку, отримав під столом чимало пухких конвертів. І коли конверт переходив з рук у руки, він вирішував: перебивати ціну на проекті, не подаватися взагалі чи сказати, що всі його «ззамурівці» мають працювати деінде. Мене завжди страшенно дивувало, як це Нортон ще не знайшли в багажнику «Тандерберду»[26 - Люксова модель автомобіля марки «форд» у кузові купе.] десь на узбіччі шосе в Массачусетсі із зав'язаними за спиною руками й шістьма кулями в голові.

Хай там як, усе було, ніби в тій старій трактирній пісні: «О Господи, грошва тече потоком». Напевно, Нортон дотримувався давнього пуританського постулату: найкращий спосіб довідатися, до кого Бог благоволить, – подивитися на розмір банківського рахунку.

У всьому цьому Енді Дюфрейн відігравав роль його правої руки, мовчазного напарника. Тюремна бібліотека була єдиним, що мав Енді. Нортон про це знав, і Нортон цим користувався. Енді розказував мені про один з улюблених афоризмів цього покидька: рука руку мие. Тому Енді давав добрі поради й робив корисні пропозиції. Я не можу напевне сказати, що він в ручному режимі керував програмою «3-за мурів – світу», але хай мені чорт, якщо він не оформлював гроші для того курвого сина, який на кожному кроці кричав про Ісуса. Він давав добрі поради, робив корисні пропозиції, гроші розходилися куди слід, і... от же ж курва! У бібліотеку підганяли новий комплект інструкцій із ремонту автомобілів, свіжі томи енциклопедії Гролье, книжки про те, як підготуватися до тесту з оцінювання успішності. Ну і, звісно, ще більше Ерла Стенлі Гарднера і Луїса Ламура.

І я свято переконаний, що скоїлося те, що скоїлося, бо Нортон просто не хотів втрачати свою чудову праву руку. Більше того: це сталося, бо він боявся того, що Енді міг про нього розказати, якби Енді коли-небудь вийшов із в'язниці Шоушенк.

Усю цю історію я склав до купи по шматках (кавалок тут, кавалок там, цілих сім років збирав), щось почув від Енді, але не все. Він, узагалі, не хотів у розмовах чіпати ту частину свого життя, і я його добре розумію. Шматки цієї історії я добував із півдюжини різних джерел. Я вже раз сказав, що ув'язнені – це раби, не більше, зате в них є цілком рабська корисна звичка прикинутися віником і нашорошити вуха. Я знаю цю історію вздовж і впоперек, і зсередини до кінця можу розказати, і зсередини до початку, але вам я її розповім від А до Я, і тоді, може, ви збагнете, чому цей чоловік близько десяти місяців провів у чорному депресняковому заціпенінні. Бачте, по-моєму, він усієї правди не знав до шістдесят третього, п'ятнадцять років не знав ще по тому, як втрапив у цю миленьку пекельну діру. До того як познайомився з Томмі Вільямсом, Енді не знав, яка лажа з цього може вийти.

Томмі Вільямс до щасливої маленької родини Шоушенк прибився в листопаді шістдесят другого. Томмі вважав себе корінним жителем Массачусетсу, але цим не пишався. За свої двадцять сім років він примудрився мотати терміни по всій Новій Англії. Був він професійним злодієм, і, як ви вже, напевно, здогадалися, на мою думку, йому варто було вибрати собі якусь іншу професію.

Томмі був чоловіком жонатим, щотижня до нього на відвідини приходила дружина. Вона вважала, що життя в Томмі (а отже, і в неї та їхнього трирічного малюка) могло скластися краще, якби її чоловіченько мав шкільний атестат. Зрештою, вона таки вмовила його скласти іспити, і так Томмі Вільямс почав регулярно навідуватися в бібліотеку.

Для Енді на той час це вже була вторована колія. Він одразу побачив, що Томмі складатиме тести на атестат середньої школи. Томмі підучував ті предмети, з яких склав іспит у школі (не так уже й багато їх було), а потім складав тест. А ще Енді бачив, що він передплатив чимало курсів заочного навчання з тих предметів, які в школі провалив чи просто прогуляв.

Здається мені, він був не найкращим учнем із тих, кого підтягував Енді, і, узагалі, я не знаю, чи здобув він той свій шкільний диплом, але для моєї історії це не має жодного значення. Найголовніше в цьому всьому було те, що він потроху перейнявся симпатією до Енді Дюфрейна (зрештою, як і всі люди, коли трохи його пізнавали).

Кілька разів, коли траплялася нагода, він питав в Енді, «що такий мудрий хлоп робить на зоні», – запитання з розряду «що така мила дівчина забула в цій клоаці?» Але Енді був не з таких, хто йому відповів би. Він лише всміхався й повертав розмову на якісь інші рейки.

Цілком природно, що Томмі пішов і поцікавився в когось іншого, а коли зрештою почув усе про Енді, то був, напевно, найбільший шок за все його молоде життя.

А поцікавився він у свого напарника у пральні, де вони разом працювали на паровій установці, яка прасувала й складала білизну. Населення тюрми зве її каландром, бо як будеш необережний і ловитимеш гав, тебе швидко затягне в каток між двома валами. Його напарником був Чарлі Латроп, який уже відсидів дванадцять років за вбивство. Чарлі страшенно зрадив, що можна знову розігріти на язичі для Томмі деталі судового процесу над Дюфрейном – це якось розвіювало монотонність витягання свіжовипрасуваних простирадл із машини та вкладання їх у кошик. Він саме дістався до того моменту, коли присяжні спершу пішли пообідати й тільки потім оголосили свій вирок про те, що Енді винний, коли пролунав тривожний свисток і каток зі скреготом зупинився. З дальнього боку в нього подавали свіжовипрані простирадла з еліотського будинку для старих. З інтервалом у п'ять секунд машина випльовувала їх сухими й охайно випрасуваними на боці, де стояли Томмі й Чарлі. А їхня робота була їх забирати, складати й кидати у візок, вистелений коричневим папером.

Але тієї миті Томмі Вільямс просто стояв і витріщався на Чарлі Латропа, а його щелепа відвисла аж до грудної клітки. Він стояв, а перед ним росла гора простирадл, які пройшли крізь щілину чистими й тепер валялися на підлозі, всотуючи в себе грязюку, що чвакала під ногами (а у вологій пральні тієї грязюки було багато).

До них на всіх парах мчав Гомер Джессап, головний бичара того дня. Він верещав так, що вуха закладало, і наперед смакував свару. Але Томмі звернув на нього нуль уваги. Він заговорив до Чарлі так, наче старого Гомера, котрий відірвав більше довбешок, ніж міг полічити, і не було зовсім.

– Як, ти сказав, того гольфера звали?

– Квентин, – відповів Чарлі, розгублений і засмучений. Пізніше він розказував, що хлоп буквально пополотнів, став білий, наче прапор парламентаря. – Глен Квентин, здається. Ну чи якось так...

– Ви що! Ви що! – проревів Гомер Джессап. Шия в нього була червона, як півнячий гребінь. – Кидайте простирадла в холодну воду! Бігом! Господи, бігом, ви...

– Боже мій, Глен Квентин, – промовив Томмі Вільямс, і це все, що він встиг промовити, бо Гомер Джессап, цей найменш миролюбивий із людей, добряче приклав йому кийком по потилиці. Томмі хряснувся мордою об підлогу так сильно, що миттю позбувся трьох передніх зубів. До тьми він прийшов уже в карцері, до якого був прикутий ще тиждень – їхав у товарному вагоні знаменитого поїзда зі злаково-зубодробильним харчуванням від Сема Нортон. Плюс у справу йому пришили чорну мітку.

То було на початку лютого шістдесят третього. Вийшовши з карцеру, Томмі Вільямс порозпитував ще шістьох чи сімох старожилів тюрми, і від усіх чув приблизно ту саму історію. Я це знаю, бо був одним із них. Та коли я спитав, нащо йому це потрібно, Томмі наче води в рот набрав.

А тоді одного дня він пішов у бібліотеку і злив Енді Дюфрейну отакенну гору інформації. І вперше та востаннє (принаймні відтоді, як він підійшов до мене з питанням про плакат із Ритою Гейворт, шаріючись, наче малий, що купує першу в житті пачку «Троянів»), Енді втратив незворушність... тільки цього разу він геть засипався.

Я побачив його того дня трохи згодом, і вигляд у нього був, як у того, хто наступив на робочий край граблів і добряче гахнув собі між очей. Руки в нього трусились. Коли я до нього заговорив, він не відповів. Ще до кінця дня він перетер із Біллі Генлоном, головним вертухаєм, і наступного дня забив стрілу з начальником Нортонем. Пізніше він розказував мені, що тієї ночі не склепив повік. Просто лежав і слухав, як за вікном вистогнує холодний зимовий вітер, раз по раз проводжав поглядом промінь прожектора, який креслив довгі рухливі тіні на бетонних стінах клітки, яку він звав домом, відколи Гаррі Трумен був президентом[27 - Трумен Гаррі (1884–1972) – 33-й президент США в 1945–1953 рр.], і намагався все обдумати. Він сказав мені, що Томмі наче витяг ключ, який підходив до клітки в глибині його свідомості, клітки, дуже схожої на його власну камеру. Та замість людини в ній сидів тигр, і того тигра звали Надія. Вільямс витяг ключ, що відмикав клітку, і хоч-не-хоч, а тигр вирвався на волю, і тепер блукав у нього в голові.

Чотири роки перед тим Томмі Вільямса заарештували в Род-Айленді, злапали за кермом краденої тачки, у якій було повно вкраденого краму. Томмі здав свого спільника, прокурор за співпрацю просив про м'якше покарання, і Томмі його отримав. Від двох до чотирьох, в ув'язненні. Через одинадцять місяців після того, як він почав мотати свій строк, його співкамернику підфартило дістати квиток на волю, а до Томмі підселили нового. Елвуд Блетч його звали. Блетча взяли за збройне пограбування й засудили на термін від шести до дванадцяти.

— Я такого нервовоховорого чувака ще ніколи не бачив, — ділився зі мною Томмі. — Таким не варто й потикатися в грабіжники. Особливо зі стволом. Трохи десь щось зашурхотить, і він підстрибує до стелі... а на землю опускається стріляючи, швидше за все. Яюсь уночі він мене мало не задушив, бо десь далі по коридору якийсь поц лупив по ґратах жерстяним кухлем.

Я з ним сім місяців одсидів, а тоді мене випустили. Ну, розумієш, я відмотав і вийшов на перерву. Щоб ми з ним базікали, не скажу, бо з Елом Блетчем розмову не провадять. Він провадить її з вами. Він патякав без угаву. Ніколи не затикався. Як ти хочеш вставити слово, він одразу грозить тобі кулаком і підкочує очі. Коли він таке робив, мене аж тіпало.

Він був здоровенний, мов бик, високий, майже лисий, ще й ті зелені очиська зиркали з западин. Боже. Хоч би я більше ніколи його не бачив.

Щоночі він наче у триндливий запій ішов. Де він ріс, із яких притулків здриснув, де й ким працював, яких бабів трахав, скільки підпільних казино обчистив. А я просто йому не заважав. Морда в мене не те щоб дуже, ну, але все одно не хотілося, щоб її розфігачили.

Мені він сказав, що бомбанув більше двохсот точок. Повірити в це мені було важко, бо він злітав у повітря, наче феєрверк, щоразу, як хтось голосно пердне, але він клявся, що так і було. А тепер... Реде, послухай мене. Я знаю, що мужики часом плетуть усякі вигадки, як про щось узнають. Але мені врізалось в пам'ять: ще до того, як почув про того гольфера Квентина, я подумав, що якби в мій будинок вдерся Ел Блетч і я про це згодом взнав, то вважав би себе найщасливішим задрипанцем з усіх, кому пощастило жити далі. Можеш собі уявити його в спальні якоїсь дамочки? Він стоїть перебирає її скриньку з цяцьками, і тут вона кашляє уві сні чи перевертається на другий бік? Мені про таке навіть подумати страшно, мороз пробирає. Іменем матері клянусь.

Він розказував, що і людей вбивав. Людей, які його зайобували. Принаймні так він казав. І я йому повірив. Бо він був схожий на того, хто може когось мочканути. Просто він, курва, вічно був заведений! Як волина зі спіяним ударником. Знав я одного кента, у нього був поліцейський «сміт-енд-вессон» зі спіяним ударником. Він ні на хріна не годився, ну, хіба що потріпатися про нього можна було. У тому револьвері спусковий механізм приводився в дію так легко, що він би вистрілив, якби цей кент, Джонні Каллаген, так його звали, якби він увімкнув свій грамофон на повну катушку й поклав його на гучномовець. Отакий був і Ел Блетч. Краще я його описати не можу. І нітрохи не сумніваюся, що він прикінчив двійко-трійко людей.

І якось уночі, просто аби щось сказати, я такий питаю: «І кого ж ти вбив?» Ну, жартома, розумієш. А він сміється й каже: «У Мені один строк мотає за тих двох, кого я замочив. Був там один такий і жінка того лоха, який відбуває. Я саме їхню хату перетрушував, а той недоносок почав мене зайобувати».

— Не пригадую, називав він мені ім'я жінки чи ні, — вів далі Томмі. — Мо', і називав. Але в Новій Англії Дюфрейн — це як Сміт чи Джонс для решти країни, бо тут дуже багато жабоїдів. Дюфрейн, Лавеск'ю, Улетт, Пулен — хто там ті жабоїдські прізвища пам'ятає? Але він сказав, як звали того кокнутого. Сказав, Глен Квентин його звали, і був він мудилом, багатим мудилом, у гольф круто грав. Ел подумав, що він тримає на хаті гроші, може, навіть штук п'ять баксів. У ті часи то було велике бабло, сказав він. То я такий: «А коли то було?» А він: «Після війни. Зразу після війни».

Отож, він зайшов, став шукати, і тут вони попрокидалися, і мудило почав його діймати. Це Ел так сказав. А я скажу, що, може, той гольфер просто собі захропів. Коротше, Ел сказав, що Квентин був у ліжку з жінкою якогось крутого адвоката, адвоката запроторили в

Шоушенк. І зареготав, гучно так. Господи Ісусе, та коли мене звідтіля випустили, то було мое найбільше в житті свято.

Думаю, тепер ви розумієте, чому Енді трохи очамрів, коли Томмі виклав йому ту історію, і чому зажадав одразу ж побачитися з начальником. Чотири роки тому, коли Томмі познайомився з Елвудом Блетчем, той відсиджував свої від шести до дванадцяти. Тому, коли про все це дізнався Енді, він міг бути на межі того, щоб вийти... чи вже вийшов. Отакими були два гострі краї рожна, на якому повільно смажився Енді. З одного боку, Блетч міг усе ще бути в ув'язненні, а з іншого – міг уже вийти, і шукай вітру в полі.

У розповіді Томмі були неузгодженості, але хіба ж їх і в реальному житті не бува? Блетч сказав Томмі, що засадили крутого адвоката, а Енді був банкіром, але люди не надто освічені схильні плутати ці дві професії. І не забувайте, що минуло дванадцять років між тим, як Блетч читав газетні вирізки про той суд, і тим, як він переповів ту історію Томмі Вільямсу. А ще він зізнався Томмі, що потягнув зі скрині, яку Квентин тримав у комірчині, щось із тисячу доларів, а на суді над Енді представники поліції заявили, що ознак пограбування не було. Тут у мене є кілька здогадів. По-перше, коли ти береш касу, а чоловік, якому вона належала, мертвий, то хто скаже, що щось вкрали? Хіба що хтось інший зможе розказати, що воно там взагалі було, це щось. По-друге, хто сказав, що Блетч про цей момент не збрехав? Може, він не хотів визнавати, що вбив двох людей просто так. По-третє, може, ознаки пограбування й були, а лягаві їх прогавили (лягаві бувають дуже тупими) чи навмисне приховали, щоб не псувати картину прокурору. Пам'ятайте, що цей пес балотувався, і для цього йому потрібно було когось засудити. Незакрита справа про пограбування з убивством загрожувала виставити його в невідгідному світлі.

Але з цих трьох версій мені найбільше подобається та, що посередині. Свого часу в Шоушенку я знав кількох таких елвудів блетчів – охочих понатискати на гачок із божевільними очима. Такі люблять втирати, що на кожному скачку їм вдається втекти з чимось типу діаманта «Надія»[28 - Знаменитий синій діамант вагою 45,52 карата.], навіть якщо насправді сидять за те, що їх зловили з годинником «таймекс» за два долари й дев'ятьма баксами в кишені.

А в розповіді Томмі був один момент, який переконав Енді остаточно, не лишаючи йому ні тіні сумніву. Блетч не навмання поліз у будинок до Квентина. Він назвав Квентина «багатим мудилом» і точно знав, що той – професійний гравець у гольф. Що ж, Енді з дружиною протягом кількох років раз чи два на тиждень їздили в заміський клуб, випивали там, вечеряли. Та Енді й сам чимало там чарок перехилив, відколи дізнався про жінчину зраду. У заміському клубі був причал, на якому в сорок сьомому недовгий час працював неповний робочий день паркувальник, котрий заправляв машини й заливав мастило. Він підходив під опис Елвуда Блетча, який дав Томмі. Кремезний високий чолов'яга, практично лисий, з глибоко посадженими зеленими очима. У нього ще була така неприємна манера

витріщатися, наче він тебе оцінював з голови до ніг. Енді казав, що довго він там не затримався. Або сам звільнився, або його вигнав Бригз, головний начальник причалу. Але він був не з тих, кого легко забути. Надто вже врізався в пам'ять.

Тож одного дощового, вітряного дня, коли над сірими стінами по небу стрімко мчали пухкі сірі хмари, того дня, коли вже почав танути останній сніг, оголюючи мертві клапті торішньої трави на полях за тюрмою, Енді подався на зустріч із начальником Нортон. Начальнику належить просторий кабінет в адміністративному крилі, а позаду начальницького столу є двері, що з'єднують його кабінет із кабінетом заступника. Того дня заступника на місці не було, зате був один активіст. Я забув, яким було його справжнє ім'я та прізвище, але всі арештанти, зі мною включно, звали його Честером, на честь кореша маршала Диллона[29 - Маршал Мет Диллон, Честер – персонажі серіалу-вестерну «Димок зі ствола» (1966–1975).]. Честер повинен був полити рослини, а ще помити й натерти воском підлогу. Та я підозрюю, що того дня всі рослини не втамували спраги, а єдиним натертим предметом була пластина на замковій шпарині тих дверей, яку полірувало брудне Честерове вухо.

Він почув, як відчиняються й зачиняються головні двері кабінету начальника, а тоді Нортон каже:

– Доброго ранку, Дюфрейн. Ви щось хотіли?

– Пане начальнику, – почав Енді. Старий Честер потім нам розповідав, що заледве впізнав голос Енді – так він змінився. – Начальнику... є дещо... зі мною дещо сталося, що... щось таке... таке... я не знаю, з чого почати.

– Ну, то почніть з початку, – запропонував начальник (напевно, найсолодкавішим своїм голосом, а-зараз-розгорнімо-всі-псалом-двадцять три-і-почитаймо-разом). – Це завжди найкращий спосіб.

Й Енді почав. Почав із того, що освіжив у пам'яті Нортон деталі злочину, за який його ув'язнили. А потім до найменших подробиць переказав начальнику тюрми усе те, що розповів йому Томмі Вільямс. Ще він назвав ім'я Томмі. Ви можете подумати, що це був не наймудріший вчинок (зважаючи на те, що відбувалося далі). Але тоді я питаю у вас: а який у нього був вибір? Йому потрібно було, щоб історія звучала правдоподібно.

Коли він закінчив, то якийсь час Нортон просто сидів і мовчав. Так і бачу його: відкинувся на спинку крісла під фотографією губернатора Риди на стіні, пальці переплетені, печінково-коричневі губи складені бантиком, лоб вкритий драбиною зморщок, які тягнуться мало не до маківки, почесний значок тьмяно поблискує.

– Так, – урешті-решт промовив він. – Такої пекельної історії я ще ніколи в житті не чув. Але, Дюфрейн, я скажу вам, що мене в ній найбільше дивує.

– Що, сер?

– Що ви на неї клюнули.

– Тобто, сер? Я не розумію, що ви маєте на увазі. – Честер сказав, що Енді Дюфрейн, котрий тринадцять років тому своїм поглядом пришпилив Байрона Гедлі до даху номерної майстерні, мало не бекав-мекав у пошуках потрібних слів.

– Ну як же, – сказав Нортон. – Усе досить-таки очевидно. Цей молодик Вільямс ставиться до вас із захватом, ви його вразили. У самісіньке серце, можна сказати. Він почув історію ваших поневірянь і, цілком природно, схотів вас... розрадити, нехай буде так. Цілком природно. Він молодий, не надто розумний. Не дивно, що він не передбачив, як на вас подіє ця його оповідка. Я вам раджу...

– Думаєте, у мене такої думки не було? – спитав Енді. – Але я ніколи не розказував Томмі про чоловіка, який працював на причалі. Я нікому про це не розказував – мені це навіть на думку не спадало! Але те, як Томмі описував свого співкамерника, і той чоловік... вони однаковісінькі!

– Що ж, можливо, ви тут трохи вдаєтеся до вибіркового сприйняття, – з усмішкою сказав йому Нортон. Отакі фразочки, типу «вибіркове сприйняття», у пенології[30 - Розділ кримінології, вчення про виконання вироків. Пенологія на науково-практичній основі розробляє оптимальні санкції покарання. Її метою є ресоціалізація злочинця.] та виправному бізнесі обов'язкові для вивчення, і люди тулять їх скрізь, де треба й не треба.

– Це зовсім не той випадок. Сер.

– Це ваш погляд на ситуацію. А мій відрізняється. І пам'ятаймо: я маю лише ваше слово, що був такий чоловік і що він працював у Фелмутському заміському клубі.

– Ні, сер, – знову вставив Енді. – Ні, це неправда. Бо...

– Але нехай, – гучно й владно перебив його Нортон, – погляньмо на це з іншого кінця телескопа. Припустімо... поки що лише припустімо... що цей чоловік, на ім'я Елвуд Блетч, існував насправді.

– Блетч, – з притиском виправив Енді.

– Хай буде Блетч. Скажімо, він був співкамерником Томаса Вільямса в Род-Айленді. Існує дуже висока ймовірність того, що його вже випустили. Дуже висока. Ми ж навіть не знаємо, скільки він уже відсидів перед тим, як потрапив у камеру до Вільямса. Знаємо лише, що термін у нього був від шести до дванадцяти.

– Так. Ми не знаємо, скільки він на той час відсидів. Але Томмі сказав, що він був рецидивістом, нарваним типом. Я думаю, цілком імовірно, що він досі сидить. Та навіть якщо випустили, у тюрмі мають бути відомості про останню адресу, за якою він мешкав, імена родичів...

– І, найпевніше, то глухі кути.

Енді на мить замовк, а потім вибухнув:

– Ну, але ж шанс все-таки є, чи не так?

– Так, звісно, є. Але уявімо на хвилиночку, Дюфрейн, що Блетч існує і що його досі надійно утримують за мурами в'язниці штату Род-Айленд. І що ж він скаже, коли ми принесемо йому отакі пироги в кошику? Думаєте, він упаде на коліна, підкотить очі й скаже: «Це я скоїв! Я! Благаю вас, додайте до мого вироку за пограбування ще й довічне!»?

– Чому ви такий твердолобий? – спитав Енді, та так тихо, що Честер майже нічого не розчув. Зате слова начальника донеслися до його вух цілком чітко.

– Як? Як ти мене назвав?

– Твердолобим! – прокричав Енді. – Чи ви навмисне?

– Дюфрейн, ти забрав п'ять хвилин мого часу. Ні, сім. А в мене на сьогодні дуже щільний графік. Тому, напевно, на цьому ми оголосимо нашу зустріч завершеною і...

– У заміському клубі зберігаються всі особові справи колишніх працівників, невже ви цього не розумієте? – закричав Енді. – Податкові декларації, зарплатні форми, форми компенсації з безробіття – і все це з його прізвищем! Там ще повинні були залишитися працівники з тих часів, може, навіть сам Бригз! Минуло п'ятнадцять років, а не ціла вічність! Вони його згадають! Вони неодмінно згадають Блетча! Якщо я переконаю Томмі засвідчити, що розказав йому Блетч, а Бригза – що Блетч справді там був, справді працював у заміському клубі, то зможу домогтися нового суду! Я зможу...

– Охороно! Охороно! Виведіть цього чоловіка!

– Та що з вами таке? – спитав Енді. Честер розказував, що він уже мало не зривався на крик. – Це мое життя, мій шанс вийти звідси, як ви не розумієте? Невже ви не зробите

одного-єдиного міжміського дзвінка, щоб принаймні перевірити те, що сказав Томмі? Послухайте, я заплачу за дзвінок! Я заплачу за...

Залунали удари – то наглядачі схопили його й потягли в коридор.

– У карцер, – сухо мовив начальник Нортон. І, мабуть, помацавши свій почесний значок, додав: – На хліб і воду.

Тож Енді, котрий на ту мить уже геть втратив над собою контроль і досі кричав на начальника тюрми, потягли геть. Честер сказав, що його крики долинали до його вух навіть після того, як двері зачинили.

– Це мое життя! Мое життя, як ви не розумієте, це мое життя!

Двадцять діб на злаково-зубодробильній дієті внизу, у карцері. То був його другий заліт в одиночку. А сутичка з Нортоном стала першою насправді чорною міткою в особовій справі Енді відтоді, як він долучився до нашої маленької щасливої родини.

Якщо вже впливля ця тема, розкажу-но я вам про шоушенківський карцер. Це буде ніби повернення в ті відчайдушні піонерські часи початку-середини тисяча семисотих років у штаті Мен. Тоді ще ніхто особливо не заморочувався такими штуками, як «пенологія», «реабілітація» та «вибіркове сприйняття». Тоді з тобою обходилися так, наче існує тільки чорне й біле. Ти міг бути або винуватий, або невинний. Винуватих або вішали, або завдавали в холодну. І якщо тебе засудили до холодної, то ні про який виправний заклад не йшлося. Ні, свою холодну ти мусив викопати собі сам, лопатою, наданою тобі провінцією Мен. Від сходу до заходу сонця ти копав якнайширшу і якнайглибшу яму. А потім тобі давали кілька шкур і відро, і ти стрибав униз. Побачивши тебе на дні ями, тюремник накривав її ґратами і раз чи двічі на тиждень скидав тобі туди трохи хліба чи, може, шмат зачервивілого м'яса. У неділю ввечері бувало свято: ківшик ячмінної юшки. Сцяв ти у відро, а потім те саме відро простягав, щоб туди налили води, деś так о шостій ранку, коли приходив тюремник. Коли дощило, ти відром вичерпував воду зі своєї камери в холодній... звісно, якщо не хотів захлинутись, мов той щур у дощовій діжці.

«У ямі», як її називали, ніхто довго не затримувався. Тридцять місяців – то була межа. І наскільки я можу судити, найдовший в історії термін, після якого ув'язнений піднявся на волю живим, відсидів так званий Даремський хлопак, чотирнадцятирічний психопат, що кастрував однокласника іржавим шматком металу. Він провів у ямі сім років. Але, звісно, вкинули його туди молодим і дужим.

Ви маєте пам'ятати, що за злочини, тяжчі, ніж дрібна крадіжка, блюзнірство чи забудькуватість (наприклад, не покласти ганчірку для носа в кишеню, коли виходиш надвір

у шабат), зазвичай вішали. За легкі злочини (такі як оце я щойно згадав, та інші, до них подібні) ти відбував три, шість чи дев'ять місяців у ямі й вилазив звідти блідий, мов риб'яче пузо, зіщулювався від страху перед відкритими просторами, твої очі майже нічого не бачили, усі зуби ходором ходили в лунках від цинги, ступні жер грибок. Весела старенька провінція Мен. Йо-хо-хо і пляшка рому.

Карцерне крило Шоушенку й близько таким поганим не було... мабуть. Думаю, людський досвід усе оцінює за трьома основними ступенями. Добре, погано й жахливо. І коли простуєш назустріч темряві, що згущується ближче до «жахливо», стає дедалі важче розпізнавати півтони.

Щоб потрапити в карцерне крило, ви мусите під конвоем спуститися вниз, подолати двадцять три сходи, що ведуть на підвальный рівень, де єдиним виразним звуком розлягається крапання води. Під стелею висить ряд лампочок по шістдесят ват, іншого світла нема. Камери тут мають форму діжки, як ті стінні сейфи, що їх багатії часом ховають за картинами. Як і в сейфі, круглі двері висять на петлях, і вони не ґратовані, а суцільні. Повітря проникає крізь вентиляційні отвори в стелі, але світла нема, тільки твоя власна лампочка на шістдесят ват, яку вимикають зовнішнім вимикачем одразу ж після восьмої вечора, на годину раніше, ніж настає відбій у решті в'язниці. Саму лампочку не забрано металевую сіткою чи ще чимось таким. Тому не покидає відчуття, що тобі дозволяють існувати тут, у темряві, якщо тобі цього хочеться. Мало хто цього бажає насправді... але після восьмої вибору, звісно, нема. У камері є нари, пригвинчені до стіни, і параша без сидіння. Проводити тут час можна трьома різними способами: сидіти, срати чи спати. Вибір величезний. Двадцять діб можуть тягнутись, як рік. Тридцять – як два, а сорок – як десять. Іноді чути, як у вентиляційних трубах шкребуться щури. У такому становищі, як це, півтони жахливого швидко стираються.

На користь карцеру можна сказати хіба одне: там у тебе є час подумати. В Енді було двадцять діб на те, щоб подумати, насолоджуючись злаково-зубодробильною дієтою, а коли він вийшов, то зажадав ще однієї зустрічі з начальником. Запит відхилили. Така зустріч, сказав йому начальник, буде «контрпродуктивною». Ще одне слівце, яке вам варто опанувати, перш ніж підете працювати у сферу в'язниць та інших виправних закладів.

Енді терпляче подав запит знову. І знову. І знову. Він змінився, цей Енді Дюфрейн. Зненацька, коли навколо нас пишно розквітла весна шістдесят третього, на його обличчі прорізалися зморшки, а у волоссі проступили пасма сивини. Та тінь усмішки, яка завжди трималася навколо його рота, щезла. Його очі дедалі частіше вдивлялися кудись у порожнечу, і з часом ти дізнаєшся, що коли чоловік так дивиться, він веде лік рокам, що вже відсидів, і місяцям, і тижням, і дням.

Він знову й знову невтомно поновлював свій запит. Він був терплячий. Чого-чого, а часу в

нього було повно. Настало літо. Президент Кеннеді у Вашингтоні обіцяв нову хвилю наступу на бідність та нерівність у громадянських правах, не знаючи, що жити йому лишалося півроку. У Ліверпулі заявив про себе музичний гурт під назвою «Бітлз», ставши у британській музиці силою, на яку мали зважати. Але в Штатах, здається, про них ще ніхто не чув. Бостонські «Ред сокс», яким лишалося ще чотири роки до того, що жителі Нової Англії називають «Дивом-67», плентались у хвості Американської ліги. Усе це відбувалося у великому світі, де люди ходять вільні.

Нортон прийняв його ближче до кінця червня, і саме про цю розмову я почув від самого Енді через сім років.

– Якщо річ у грошах, можете не хвилюватись, – тихим голосом сказав йому Енді. – Чи, думаєте, я викажу? Я не рубатиму гілляку, на якій сиджу. Мене тоді засудять так само, як...

– Годі, – перебив його Нортон. Його обличчя витягнулося й стало холодним, як темно-сірий надгробний камінь. Він відхилився назад у кріслі й маківкою мало не торкнувся гаптованого напису: «ЙОГО СУД ГРЯДЕ, І ДО НЬОГО ВЖЕ БЛИЗЬКО».

– Але...

– Більше ніколи навіть не заикайся про гроші, – відрубав Нортон. – Ані в цьому кабінеті, ані деінде. Якщо не хочеш, щоб з бібліотеки знову зробили комірчину й зберігали в ній фарбу. Ти мене зрозумів?

– Я просто хотів вас заспокоїти, от і все.

– Того дня, коли мені знадобиться, щоб мене заспокоював такий жалюгідний сучий син, як ти, я піду на пенсію. Я погодився тебе прийняти, Дюфрейн, бо набридло, що ти завалюєш мене заявами. Я хочу, щоб це припинилося. Якщо ти хочеш купити цей Бруклінський міст^{[31 - Фразеологічний вислів, що означає «потрапити на гачок, клюнути на наживку, бути легковірним».} Бруклінський міст у Нью-Йорку ніколи не продавався, однак подекують, що це не завадило багатьом простакам купити його у шахраїв.], діло твоє. Мене в це не вплутуй. Я такі божевільні історії, як оце твоя, міг би слухати по два рази на тиждень, якби схотів. Кожен грішник у цьому закладі використовував би мене, як жилетку. Я тебе поважав. Але це вже край. Край. Ми порозумілися?

– Так, – сказав Енді. – Але знайте, що я найму адвоката.

– Господи Боже, навіщо?

– Я думаю, ми зможемо звести до купи кінці. З Томмі Вільямсом, моїми свідченнями й прямими доказами у вигляді документів та свідчень працівників заміського клубу, я думаю, усе в нас вийде.

– Томмі Вільямс більше не в'язень цього закладу.

– Що?!

– Його перевели.

– Куди перевели?

– У Кешмен.

Почувши це, Енді замовк. Він був розумною людиною, але тільки екстремально тупий не відчув би, що тут пахне договірняком. Кешмен – це в'язниця загального режиму на крайній півночі, в окрузі Арустук. Тамтешні ув'язнені копають картоплю. Праця, ясний пень, тяжка, але за неї вони одержують пристойну платню і, у разі, якщо забажають, можуть відвідувати заняття в непоганому професійно-технічному училищі. А для такого, як Томмі, хлопця з молодою дружиною і дітям, ще важливіше було те, що Кешмен мав програму відпусток... а це означало шанс пожити, як нормальна людина, бодай у вихідні. Шанс поклеїти модельку літака з малим, зайнятися сексом із дружиною, може, на пікнік піти.

Майже сто процентів, що Нортон усім цим потеліпав під носом у Томмі, на одній-єдиній ниточці: надалі ні слова більше про Елвуда Блетча. Або загримиш у важкі умови Томастону на мальовничій трасі номер один із реально лютими мужиками, і замість сексу з дружиною його матимеш із якимось старим страшнучим підаром.

– Але чому? – спитав Енді. – Навіщо його...

– Я зробив тобі послугу, – спокійно промовив Нортон, – зв'язався з Род-Айлендом. У них справді був ув'язнений на ім'я Елвуд Блетч. Його випустили достроково на ТУ – на так званих тимчасових умовах. Ще одна з шалених програм лібералів, призначених для того, щоб на вулицях побільшало злочинців. Відтоді його ніхто не бачив.

– Начальник тої тюрми... він ваш друг?

Сем Нортон обдарував Енді посмішкою, холодною, мов ланцюжок дяконського годинника.

– Ми знайомі, – відповів він.

– Чому? – повторив Енді. – Ви можете мені сказати, навіщо ви це зробили? Ви знали, що я не збирався патякати... про те, що ви тут робите. Ви знали. То чому?

– Бо від таких, як ти, мене нудить, – неквапом промовив Нортон. – Ти мені подобаєшся там, де ти зараз є, і поки я начальник Шоушенку, ти залишатимешся на своєму місці. Бач,

раніше ти вважав себе кращим за інших. Я цей вираз у людини на обличчі давно навчився читати. На твоєму я його помітив першого ж разу, коли зайшов у бібліотеку. Він був наче написаний у тебе на лобі великими літерами. А тепер цього виразу нема, і мені це вельми до вподоби. Річ не лише в тому, що ти корисна посудина, навіть не думай. Просто таким людям, як ти, треба вчитися бути смиренними. Ти походжав тим прогулянковим подвір'ям, наче вітальнею, куди вас запросили на вечірку з коктейлями, де виплодки пекла гуляють, жадаючи жінок і чоловіків ближніх своїх та напиваючись до пороссячого вереску. Але ти так більше не поведешся. Я стежитиму за тим, щоб ти так не походжав. У нас попереду ще багато років, і я стежитиму за тобою з превеликою втіхою. А тепер вимитайся звідси до біса.

— Гаразд. Але віднині, Нортон, уся позакласна активність припиняється. Інвестиційне консультування, схеми, поради щодо звільнення від податків. Усе це припиниться. Щоб дізнатися, як задекларувати здирницькі доходи, звертайтеся у відділ кадрів.

Обличчя в начальника Нортон стало червоним, як цегла... і враз уся фарба відринула од його щік.

— За це ти повертаєшся в карцер. Тридцять днів. На хліб і воду. Ще одна чорна мітка. А поки сидітимеш, ось тобі пожива для роздумів: якщо бодай щось із цього припиниться, бібліотеки більше не буде. Я візьму цю справу на власний контроль, подбаю, щоб вона повернулася до того стану, у якому була перед тим, як ти сюди потрапив. А ще я зроблю твоє життя... дуже важким. Надзвичайно. Я тобі влаштую найважче з усіх можливих ув'язнень. Для початку ти втратиш свій одномісний «Гілтон» у блоці номер п'ять. Втратиш усі ті камінці з підвіконня, втратиш захист охоронців од содомітів. Ти... втратиш усе. Ясно?

Я думаю, усе було гранично ясно.

А час минав, як раніше. Найстаріший у світі фокус, і, певно, єдиний насправді магічний. Зате Енді Дюфрейн змінився. Став жорсткішим. Інакше я цей його стан описати не можу. Він і далі виконував брудну роботу для начальника Нортон і тримався за бібліотеку, тож зовні все було нібито як раніше. Він і далі випивав на дні народження й на Новий рік, і далі віддавав корешам решту пляшки. Час від часу я діставав йому шкурки для полірування камінців, а шістдесят сьомого прикупив новий скельний молоток. Бо той, який я роздобув дев'ятнадцять років тому, геть стерся. Дев'ятнадцять років! Коли отак зненацька це промовиш, ті шість складів лунають так, наче гупнули двері склепу й хтось двічі прокрутив у них ключ. Скельний молоток, що в ті часи коштував десятку, тепер, шістдесят сьомого, продавали за двадцять два долари. Ми з Енді тільки журливо всміхнулися через це.

Енді далі різьбив і полірував камінці, які знаходив на прогулянковому подвір'ї, однак саме подвір'я вже суттєво поменшало в розмірах. Половину того, що було в п'ятдесятому,

шістдесят другого заасфальтували. Разом із тим – він, по-моєму, знаходив, чим себе зайняти. Закінчивши вовтузитися з камінцем, він обережно викладав його на зовнішнє підвіконня, що виходило на схід. Розказував мені, що любить дивитись, як вони лежать на сонці, ті шматочки планети, які він підібрав із землі та яким надав форми. Кристалічний сланець, кварц, граніт. Смішні скульптурки зі слюди, що трималися на клеї для літачків. Розмаїті осадові породи, відполіровані й вирізьблені таким чином, що одразу впадало в око, чому Енді називав їх «сендвічами міленіуму», – скраю в них виднілися смужки різних матеріалів, що нашарувалися протягом десятиліть і століть.

Час від часу Енді роздавав свої камінці й камінові скульптурки, щоб звільнити місце для нових. Мені, я думаю, він подарував найбільше. Разом із камінцями, схожими на однакові запонки, я отримав п'ять. Була серед них одна з тих слюдяних скульптурок, про які я вам казав, – у вигляді чоловіка, що жбурляє списа, і два камінці з осадових порід із гладенько відполірованим поперечним перерізом, у якому видно було всі рівні. Вони досі у мене, і я досить-таки часто беру їх у руки й розмірковую над тим, на що здатна людина, коли в неї є достатньо часу й бажання його до чогось прикласти, потроху, по краплині.

Тож принаймні зовні все було по-старому. Якби Нортон так сильно хотів зламати Енді, як він стверджував, то шукати змін варто було б під поверхнею, на споді. Але якби Нортон справді побачив, як змінився Енді, то, я думаю, його б цілком задовольнили ті чотири роки після їхньої сутички.

Він сказав Енді, що той походжає подвір'ям, наче його запросили на вечірку з коктейлями. Я б це, звісно, не так описав, але я розумію, що він мав на увазі. Тут варто згадати, що я казав раніше: Енді носив свою свободу, мов якесь невидиме пальто, тюремний менталітет завжди був йому чужий. Його очі не потьмяніли. Він ніколи не ходив так, як інші в'язні, коли день догоряє до кінця й вони повертаються в свої камери, перебути ще одну нескінченну ніч, – човгаючи ногами, похиливши плечі. Енді завжди ходив із випростаними плечима, і хода його була легкою, наче він прямував додому, де його чекала смачна домашня вечеря й гарна жінка, а не баланда з гнилих овочів і глевкої товченої картоплі, а поряд – скибка-дві чогось жирного і хрящуватого, що більшість арештантів називали загадковим м'ясом... і зображення Ракел Велч на стіні.

Але на ті чотири роки Енді, якщо й не став точнісінько таким, як решта, то все одно замкнувся в собі й поринув у мовчазну темну задуму. Проте хто може його за це винуватити? Отож, начальник Нортон, певно, тішився... хай навіть і не довго.

Його чорний настрій розвіявся шістдесят сьомого, десть приблизно наприкінці Щорічного чемпіонату з бейсболу. То був рік мрії, рік, коли «Ред сокс» виграли вимпел замість посісти дев'яте місце, як пророкували нью-йоркські букмекери. Коли це сталося (коли команда здобула вимпел Американської ліги), усю в'язницю охопило якесь радісне збудження. У

повітрі витало дурне відчуття – немовби, коли вже «Мертві шкарпетки»[32 - Гра слів, що базується на заміні однієї букви в назві: «Red Socks» – «Dead Socks» («Червоні шкарпетки» – «Мертві шкарпетки»)] воскресли й повернулися до життя, то й будь-хто може на це сподіватися. Тепер я не можу пояснити, що то було за відчуття – напевно, так само будь-який колишній бітломан не в змозі пояснити те шаленство. Але воно було справжнім. Коли «Ред сокс» вийшли на фінішну пряму, кожен радіоприймач у тюрмі транслював ігри. Коли ближче до кінця «Сокс» продули пару ігор, усі засумували, і на radoщах мало не здійняли заколот, коли Рико Петрочеллі подав м'яч, що став вирішальним. А потім знову всіх охопив смуток – це коли Лонборга здолали в сьомій грі чемпіонату, і так скінчилася мрія, за крок від повного тріумфу. Зате Нортон, либонь, тішився без міри, сучий син такий. Йому подобалося, коли арештанти вбиралися в мішковину й посипали голови попелом.

Але Енді не скотився назад у стан похмурої безнадії. Однаково він не був великим фанатом бейсболу – мабуть, цим усе й пояснювалося. Разом із тим він наче підхопив течію доброго передчуття, і для нього вона не вичахла після останньої гри Чемпіонату. Він витяг із шафи те невидиме пальто й знову його надів.

Пригадую один ясно-золотий осінній день. Був уже кінець жовтня, чемпіонат скінчився кілька тижнів тому. Напевно, була неділя, бо на подвір'ї не проштовхнешся від чоловіків із «відхідняком після важкого тижня». Хтось кидав фрісбі, хтось бавився, перекидаючи футбольний м'яч, інші влаштували бартер: обмінювалися своїми нехитрими пожитками. Решта, напевно, сиділи за довгим столом у залі для відвідин, під невсипущим оком вертухаїв: розмовляли з родичами, курили цигарки, втирали щиру брехню, одержували перетрушені передачі.

Енді сидів навпочіпки біля стіни. Підставивши обличчя теплому сонцю, він постукував камінцем об камінець. Напрочуд теплим воно було, те сонце, як на таку пізню осінь.

– Реде, привіт! – гукнув він. – Іди, посидь зі мною хвилинку.

Я підійшов.

– Хочеш? – спитав він, простягаючи мені ті два дбайливо відполіровані «сендвічі міленіуму», про які я розповідав.

– А то, – кивнув я. – Дуже гарні. Спасибі.

Він здвигнув плечима й змінив тему.

– У тебе наступного року велика річниця намічається.

Я кивнув. Наступного року мені мала стукнути тридцятка. Шістдесят відсотків життя

минуло в тюрязі Шоушенк.

– Як думаєш, вийдеш колись?

– А то. Коли відросте довга біла борода, а в довбешці залишиться зо три клепки, не більше.

Енді слабо всміхнувся. Він знову заплющив очі й підставив обличчя сонцю.

– Приемно.

– Ще б пак – уже довга зла зима в потилицю дмухає.

Він кивнув, і якусь хвилю ми мовчали.

– Коли я виберуся звідси, – нарешті мовив Енді, – то поїду туди, де завжди тепло. – Говорив він так спокійно й упевнено, що можна було подумати, ніби до кінця терміну йому лишався місяць чи два. – Реде, знаєш, куди я поїду?

– Не-а.

– У Зихуатанехо, – сказав він, м'яко, ніби музику, перекочуючи це слово на язиці. – Це в Мексиці. Маленьке містечко десь за двадцять миль від Плая-Азул і мексиканського тридцять сьомого шосе. До Акапулько на березі Тихого океану сто миль на північний захід. Знаєш, що мексиканці кажуть про Тихий океан?

Я відповів йому, що не знаю.

– Кажуть, що в нього нема пам'яті. Саме там я хочу доживати віку, Реде. У теплій місцині, що не має пам'яті.

Говорячи, він набрав у жменю камінців і тепер один за одним кидав їх на землю та дивився, як вони підскакують і котяться внутрішнім полем бейсбольного майданчика, який невдовзі зникне під товстелезним шаром снігу.

– Зихуатанехо. Я куплю там невеличкий готель. Шість хатинок на пляжі і ще шість – трохи глибше, для торгівлі на шосе. Я найму хлопця, який возитиме моїх гостей чартером на риболовлю. Запровадимо приз для того, хто зловить найбільшого марліна сезону, і вивішуватимемо його фотку у вестибюлі. Це буде не сімейний готель. Це буде готель для людей, які приїжджають на медовий місяць... першої чи другої категорії.

– А де ти грошики візьмеш, щоб це казкове диво прикупити? – поцікавився я. – Цінні папери продаси?

Енді глянув на мене з усмішкою.

– Не так уже й далеко це від правди. Реде, часом ти мене приємно вражаєш.

– Ти про що?

– Коли приходить велика біда, то виявляється, що насправді всі люди на світі діляться на два типи. – Енді чиркнув сірником, склав долоню ковшиком і підкурив цигарку. – Реде, можеш уявити будинок, напханий рідкісними полотнами, скульптурами й пречудовим антикваріатом? А ще уяви, що власник цього будинку почув: насувається страхітливий ураган. Так от, людина, що належить до першого з цих двох типів, просто сподіватиметься, що минеться. Ураган змінить курс, каже вона сама собі. Жоден ураган, якщо він при своєму розумі, не наважиться стерти з лиця землі всіх цих рембрандтів, двох моїх коней Дега, моїх джексонів поллоків і паулів клее. Крім того, Господь цього не допустить. А якщо вже й станеться найгірше, то вони застраховані. Це один тип людей. А другий просто вирішить, що ураган промчить крізь його будинок прямісінько посередині. Якщо в прогнозі погоди скажуть, що ураган щойно змінив курс, ця людина подумає, що він неодмінно повернеться, тільки для того, аби зрівняти її будинок із землею. Людина цього другого типу знає, що сподіватися на краще не зашкодить, коли ти готовий до найгіршого.

Я й собі прикурив.

– Хочеш сказати, ти підготувався до непередбачуваного?

– Так. Я підготувався до урагану. Я знав, що все може погано скінчитися. Часу в мене було обмаль, але в ті дні, що мені лишилися, я не сидів склавши руки. У мене був друг... чи не єдиний, хто мене підтримав, залишився поряд у важкі часи... він працював в інвестиційній компанії в Портленді. Років шість тому помер.

– Співчую.

– Ага. – Енді викинув недопалок. – Ми з Ліндою мали близько чотирнадцяти тисяч доларів. Не густо, але ж ми були молоді, чорт забирай. Усе життя попереду. – На обличчі Енді промайнула гримаса болю, та потім він розсміявся. – А коли все це лайно закрутилося, я бігом потягнув своїх рембрандтів геть зі шляху, яким пройде ураган. Я продав свої акції та, як слухняний хлопчик, заплатив податки на дохід від продажу капіталу. Усе задекларував. Ніде не махлював.

– А твоє майно не заарештували?

– Реде, я ж не вмер, мені висунули обвинувачення у вбивстві! Заморозити активи ні в чому не винної людини, слава Богу, не можна. Та й не одразу вони набралися сміливості

обвинуватити мене в цьому злочині. У нас із Джимом, моїм другом, було трохи часу. Звісно, я трохи постраждав, отак усе скинувши скопом. Трохи шкури з мене здерли. Але в той час у мене вже були серйозніші проблеми, ніж перейматися за якісь втрати на біржі.

– Ну, я думаю.

– Та коли я потрапив у Шоушенк, усе було в ажурі. Усе досі в ажурі. Поза цими мурами, Реде, існує чоловік, якого ще не бачила в лице жодна жива душа. У нього є номер соціального страхування й права на керування транспортним засобом, видані штатом Мен. Є свідоцтво про народження. Ім'я та прізвище – Пітер Стівенс. Чудове для анонімності, скажи?

– І хто він? – Я підозрював, що він зараз скаже, але повірити в це не міг.

– Я.

– От тільки не кажи, що в тебе був час зробити фальшиву ксиву, коли тебе вже пресували слідаки, – сказав я. – Чи що ти її доробляв, коли тебе судили за...

– Ні, цього я тобі не скажу. Фальшиву ксиву робив мій друг Джим. Він почав після того, як відхилили мою першу апеляцію, і вже навесні п'ятдесятого майже все необхідне було в нього на руках.

– Це ж треба, який у тебе був близький друг. – Я ще не вирішив, наскільки можу в усе це вірити: повністю, частково чи не вірити зовсім. Але день був теплий, пригрівало сонечко, а оповідка була збіса добра. – Усе це на сто один процент незаконно, отак-от виправляти фальшивий паспорт.

– Він був близьким другом, – погодився Енді. – Ми разом пройшли війну. Франція, Німеччина, окупація. Він був добрим другом. Знав, що це незаконно, але також знав, що в цій країні зробити фальшиве посвідчення особи дуже легко й цілком безпечно. Він узяв мої гроші – мої гроші, на які було сплачено всі податки, щоб ними не надто цікавилася податкова, – та інвестував їх від імені Пітера Стівенса. Це було в п'ятдесят першому. Сьогодні сума становить триста сімдесят тисяч доларів плюс якийсь дріб'язок.

Напевно, моя щелепа з глухим стуком упала на груди, бо він усміхнувся.

– Уяви собі всі ті компанії, у які люди хотіли б вкласти гроші з п'ятдесятого року, й у цьому переліку неодмінно будуть дві-три з тих, у які вклався Пітер Стівенс. Якби я не втрапив сюди, то на сьогодні нажив би вже сім-вісім мільйонів баксів. Був би в мене «ролс-ройс»... і виразка шлунка завбільшки з портативний радіоприймач.

Його руки опустилися на землю й стали перетирати її, шукаючи ще камінців. Рухалися

вони невтомно й граційно.

– Я сподівався на краще, але готувався до найгіршого. Лише це й більше нічого. Фальшиве ім'я потрібне було, щоб зберегти той маленький статок, який мені вдалося врятувати. Я сховав картини, перетягнувши їх у безпечне місце подалі від шляху просування урагану. От тільки не знав, що ураган... що все це затягнеться так надовго.

Якийсь час я мовчав. У голові ніяк не вкладалося, що цей низенький худорлявий чоловік у тюремній сіряві поряд зі мною міг мати більше грошей, ніж начальник Нортон з усіма його схемами здатен заробити до кінця свого нікчемного життя.

– Коли ти сказав, що можеш найняти адвоката, ти точно не жартував, – зрештою промовив я. – Та за такі бабки ти Клеренса Дерроу[33 - Дерроу Клеренс (1857–1938) – американський юрист та один із керівників Американського союзу громадянських свобод. З ідейних міркувань виступав як адвокат на багатьох гучних судових процесах.] міг найняти чи хто там за нього може ниньки зійти. То чому не найняв, Енді? Господи! Та ти б звідси вилетів, як ракета!

Енді всміхнувся. Та сама усмішка торкала його губи, коли він казав мені, що в них із дружиною ціле життя було попереду.

– Ні.

– Та хороший адвокат витяг би малого Вільямса з Кешмена, навіть якби той вищав і опирався, – не вгавав я. Мене вже понесло. – Ти б добився нового слухання, найняв приватних детективів, щоб пошукали того Блетча, і дав би просратися Нортону. Енді, чому ні?

– Бо я сам себе перехитрував. Якби я простягнув руки до грошей Пітера Стівенса з-за ґрат, то втратив би все до останнього центра. Мій друг Джим міг би все організувати, але Джим помер. Розумієш, у чому проблема?

Я зрозумів. Ті гроші могли бути для Енді рятівним містком, але вони, справді, наче іншій людині належали. У принципі, так і було. І якби ті акції, у які їх вклали, раптом стали б втрачати свою цінність, Енді нічого не зміг би вдіяти, крім як спостерігати за їхнім стрімким падінням, день у день відстежувати його на сторінці цінних паперів у газеті «Прес-геральд». «Таке воно життя, важке й прекрасне», – подумав я.

– Реде, я тобі зараз розкажу, що й до чого. У містечку Бакстон є велика сіножать. Ти ж знаєш, де Бакстон?

Я сказав, що знаю. Зовсім поряд зі Скарборо.

– Точно. А на північному краю цієї сіножаті є кам'яна стіна, така, як у вірші Роберта Фроста. І десь біля підніжжя тієї стіни лежить камінь, що на сінокосі в штаті Мен здається геть недоречним. То шмат вулканічного скла. До сорок сьомого він правив за прес-пап'є на столі в моєму кабінеті. У ту стіну його вклав мій друг Джим. Під ним лежить ключ. Той ключ відмикає банківську скриньку в портлендському відділенні банку «Каско».

– Оце ти попав, – сказав я. – Коли вмер твій друг Джим, податкова мусила відімкнути всі його банківські скриньки. Через виконавця його волі, звісно.

Усміхнувшись, Енді постукав мене по скроні.

– Тямиш. Здається, у тебе там не желе. Але ми врахували можливість того, що Джим може померти, поки я парюсь на нарах. Та скринька – на ім'я Пітера Стівенса. Раз на рік адвокатська фірма, що стала виконавцем Джимового заповіту, надсилає в «Каско» чек, щоб сплатити оренду сейфа Стівенса.

У тому сейфі – Пітер Стівенс власною персоною – чекає, коли його випустять на волю. Його свідоцтво про народження, картка соціального страхування та водійські права. Так, права прострочені на шість років, бо шість років тому помер Джим, але їх елементарно відновити за п'ять доларів. Там його акціонерні сертифікати, муніципальні облігації, що не підлягають оподаткуванню, і щось із вісімнадцять облігацій на пред'явника, на суму десять тисяч доларів кожна.

Я аж присвиснув.

– Пітер Стівенс замкнений у банківському сейфі в банку «Каско» в Портленді, а Енді Дюфрейн – у сейфі в Шоушенку, – гірко всміхнувся він. – Око за око. А ключ, що відмикає сейф, гроші й нове життя, лежить під брилою чорного скла на сіножаті в Бакстоні. Оце я тобі розказав, Реде, а зараз скажу ще одне. Останні двадцять років, плюс-мінус, я з палкою цікавістю проглядав газети, шукаючи новин про якісь будівельні проекти в Бакстоні. Я все думаю, що одного дня прочитаю, як через те поле прокладають шосе чи будують нову лікарню широкого профілю або ж торговельний центр. Закатають моє нове життя під десять футів бетону чи викинуть у якесь болото з ковшем ґрунту.

– Господи Боже, Енді, – не подумавши бовкнув я, – коли все це правда, то як ти примудряєшся не збожеволіти?

Він знову всміхнувся.

– Поки що на Західному фронті без змін.

– Але можуть минути роки...

– Так і буде. Та, може, не так багато, як розраховує держава й начальник Нортон. Чекати так довго я не можу собі дозволити. Усе думаю про Зихуатанехо й той готельчик. Це все, що я хочу від життя, Реде. По-моєму, це не так уже й багато. Я не вбивав Глена Квентина, і своєї дружини теж, а той готель... я не забагато хочу. Хотіти плавати, і засмагати, і спати в кімнаті з відчиненими вікнами й відкритим простором... це не забагато.

Енді жбурнув камінці на землю.

– Знаеш, Реде, – недбало промовив він, – у такому місці... мені потрібна буде людина, яка вміє все дістати.

Я задумався надовго. І найбільшою перешкодою для всіх цих планів, у моїй уяві, було не те, що ми базікали про нездійсненні мрії на засраному тісному тюремному дворі під пильними поглядами вартових, які витріщалися на нас зі своїх постів.

– Я б не зміг, – зрештою визнав я. – Не зміг би звикнути на волі. Я тепер, як-то кажуть, казенна людина. Тут я той, хто може все тобі дістати, ага. Але на волі тобі будь-хто будь-що притягне. На волі, коли тобі треба плакат, чи скельний молоток, чи набір «Корабель у пляшці», ти можеш узяти срані «Жовті сторінки». А тут я – срані «Жовті сторінки». Я б не знав, як починати. Чи з чого починати.

– Ти себе недооцінюєш, – зауважив Енді. – Ти людина, яка самотужки здобула освіту. Власними силами досягла успіху. Доволі видатна, на мою думку, людина.

– Та ну, у мене й атестата шкільного нема.

– Я знаю. Але людину людиною робить не лише шмат паперу. І не лише тюрма її ламає.

– Енді, на волі я б не впорався.

Він підвівся.

– Ти подумай. – Усередині пролунав гудок, й Енді неквапом пішов, неначе вільна людина, яка щойно зробила вигідну пропозицію іншій вільній людині. І на кілька годин лише цього виявилось достатньо, щоб я відчув себе вільним. От що зумів зробити Енді. Зумів ненадовго змусити мене забути, що ми обидва – довічники, стараннями довбодятлів із комісії УДЗ та начальника-псалмопівця, якому Енді Дюфрейн подобався там, де він був. Бо ж Енді був кімнатною собачкою, яка вміла заповнювати податкові декларації. Яка дивовижна тваринка!

Але вже ввечері в себе в камері я знову відчув себе арештантом. Увесь той задум тепер видавався безглуздом, а в уявній картинці, на якій синя вода вихлюпувалася на білий пісок, було більше жорстокості, ніж дурості, – вона риголовецьким гачком встромила

мені в мозок і тепер смикала. Я просто не вмів носити те невидиме пальто так, як його носив Енді. Тієї ночі уві сні мені привидівся великий чорний камінь зі скляною поверхнею посеред сіножаті, камінь у формі велетенського ковадла. Я силкувався підняти камінь, щоб витягти з-під нього ключ. Але клята каменюка була надто здоровенною й не піддавалася.

А десь на відстані валували гончі пси – вони вже наближалися.

І це, напевно, підводить нас до теми втечі з в'язниці.

Звісно, час від часу в нашій маленькій щасливій родині таке коїться. Але розумні люди не перелазять через мур, ні. Тільки не в Шоушенку. Прожектори світять усю ніч, їхні довгі білі пальці промацують відкриті поля, що впритул підходять до в'язниці з трьох боків, і смердюче болото з четвертого боку. Зрідка арештанти-таки перемахують через мур. І їх майже всіх ловлять у світлі прожекторів. А якщо ні, то ловлять, коли вони самі намагаються зловити машину на шостому чи дев'яносто дев'ятому шосе. Якщо хтось пробує пішки перейти поля, його неодмінно помітить якийсь фермер і по телефону повідомить тюремникам місце, де його бачив. Арештанти, які перелазять через мур, дурні. Шоушенк, звісно, не Каньйон-ситі[34 - Місто в штаті Колорадо. Відоме тим, що в ньому розташовано тринадцять виправних закладів: чотири федеральні та дев'ять в'язниць штату.], але в сільській місцевості мужика, що скаче сракою по купинах у сірій піжамі, видно, мов таргана на весільному торті.

За багато років (може, це й дивно, а може, й не дуже) найуспішніше втекти вдавалося тим, хто скористався моментом. Деякі втекли, заховавшись у візку з простирадлами. Такий собі сендвіч з білою булкою й арештантом. Коли я тільки-но тут з'явився, таких випадків було чимало, але за роки, що минули, цю лазівку більш-менш прикрили.

Знаменита програма «З-за мурів – світу» начальника Нортон теж мала свою частку втікачів. Ці хлопці вирішили, що слово праворуч від тире їм подобається більше, ніж те, що ліворуч. І знову ж таки, у більшості випадків це сталося незаплановано. Кидаеш свій ківш для збирання чорниць і стрімголов летиш у кущі, поки вертухай відлучився до машини випити склянку води чи коли двоє вертухаїв занадто захопилися суперечкою про те, хто з «Бостон петріотс»[35 - Початкова назва клубу з американського футболу «Нью-Інгленд петріотс» («Патріоти з Нової Англії»), який було засновано 1959 року.] скільки ярдів пробіг і вирвався вперед.

У п'ятдесят дев'ятому «ззамурівці» копали картоплю в Саббатусі. Було третє листопада, уже майже все вигребли з землі. При них був наглядач – Генрі П'ю (він уже не належить до нашої щасливої маленької родини, можете мені повірити). Він сидів на задньому бампері одного з пікапів для картоплі й топтав свій обід, тримаючи на колінах карабін, коли раптом із туманного холодного пообіддя неквапом вийшов прекрасний (ну, так мені сказали, але

іноді люди про таке прибірюють) олень. П'ю рвонув за ним. Перед очима в нього одна за одною мчали картинки, як він вішає трофейну голову в кімнаті відпочинку. А тим часом трое його підопічних просто встали й пішли. Двох згодом схопили в Лізбон-Фолз, у залі більярдних автоматів. А третього не знайшли й донині.

Але найгучнішим, напевно, був випадок Сиди Недо. Це сталося ще п'ятдесят восьмого, і я думаю, перевершити Сиди не вдасться більше нікому й ніколи. Сид був надворі, розкреслював поле для суботньої тюремної гри в бейсбол, коли о третій годині дня всередині пролунав гудок, що сигналізував про нову зміну для наглядачів. Паркувальний майданчик розташовано за подвір'ям для прогулянок, по той бік головних воріт, які приводяться в дію електрикою. О третій ворота відчиняються, і наглядачі, що заступають на зміну і навпаки, зливаються в єдиному потоці: ляскають один одного по спинах, гнуть матюки, обмінюються новинами про свої очки в боулінгу й травлять бородаті расистські анекдоти.

Сид просто покотив свою малювальну машину у ворота, лишаючи за собою на землі тридюймову базову лінію – від третьої бази на подвір'ї аж до канави на протилежному боці траси шість, де згодом і знайшли ту машину перекинутою, у купі вапна. Не питаєте мене, як він це повернув. На ньому була тюремна роба, зріст – шість футів два дюйми[36 - Приблизно 190 см.], він крокував, лишаючи за спиною хмару вапняного пилу. У мене є лише один варіант – то все-таки була друга половина п'ятниці, і наглядачі, у яких закінчилася зміна, були дуже щасливі, що йдуть, а наглядачі, що заступали на зміну, були зажурені, що заступають, тому перша компанія не вистромлювала голів із вапняної хмари, а остання не підводила похнюплених носів... тому старий Сид Недо прослизнув між цими двома компашками.

Наскільки я знаю, Сид ще й досі в мандрах. Протягом стількох років ми з Енді Дюфрейном по-доброму сміялися з неперевершеної втечі Сиди Недо, а коли почули про той літак, який викрали в повітрі заради викупу, ну той, де один хлоп із парашутом вистрибнув через задній люк, Енді клявся вздовж і впоперек, що Ді-Бі Купер – то несправжнє ім'я, насправді його звуть Сидом Недо.

– А в кишені в нього, напевно, лежала жменя вапна, на щастя, – сказав тоді Енді. – От везучий курвин син.

Але ви ж розумієте, що такі, як Сид Недо, чи той хлоп, який безборонно злиняв із картопляного поля в Саббатусі, – вони ніби тюремну версію Ірландської лотереї[37 - Повна назва – Ірландська лікарняна лотерея. Найбільша лотерея Ірландії, запроваджена 1930 року урядом Ірландії, щоб підтримати ірландські лікарні.] виграли. Просто собі шість різних щасливих випадків, які так-сяк склеювалися до купи потрібної миті. А такий пацан, як Енді, міг дев'яносто років ждати, але не дочекатись омріяної нагоди.

Може, пам'ятаєте, як я давненько вже згадував про чувака, якого звали Генлі Бекус, бригадира пральні. У Шоушенк він втрапив двадцять другого і за тридцять один рік умер в тюремному лазареті. Втечі й спроби втечі були для нього як хобі – може, тому що сам він так і не насмівся зробити цей ривок. От він міг розказати тобі сотню різних схем. Усі вони були для психів, і всі їх так чи інакше пробували здійснити в Шенку. Найбільше я любив оповідку про Бівера Морисона, засудженого за злам із проникненням, який намагався в підвалі номерної фабрики з нуля зібрати планер. Схему апарата він запозичив із книжки, виданої десь так у тисяча дев'ятисотому році, під назвою «Путівник сучасного хлопчика з розваг і пригод». Бівер примудрився зібрати його й не спалитися (принаймні так легенда мовить), а потім виявилось, що двері підвалу замалі й клята машинерія в них не пролізе. Генлі переповідав цю байку так, що живіт можна було надірвати від реготу. І таких історій він знав дюжину – ні, дві дюжини. Таких само кумедних.

Що стосувалося деталей шоушенківських утеч, то Генлі знав їх так досконало, що міг назвати розділ і вірш. Якось він мені сказав, що за його термін в'язні здійснили понад чотириста спроб дати драла, і це тільки ті, про які йому було відомо. Ви просто задумайтесь на хвилику, перш ніж кивнути головою й читати далі. Чотири сотні спроб утекти! Це виходить, по дванадцять і дев'ять десятих спроб на кожен рік, який Генлі Бакус провів у Шоушенку й вів їх облік. Клуб «Спроба втечі місяця». Звісно, більшість тих афер були халтурою, чимось такого штибу, коли наглядч хапає горопашного довбограника, що крадькома пробирається на вихід, попід лікоть і гарчить: «І куди це ти, везучий гівнюче, зібрався?»

За словами Генлі, десь шістдесят із цих спроб він би оцінив як більш серйозні й серед них назвав «тікання з в'язниці-1937», за рік до того, як у Шенку з'явивсь я. Тоді саме споруджували нове адміністративне крило, і чотирнадцятеро арештантів, скориставшись будівельним обладнанням в погано замкненому сараї, вибралися на волю. Увесь південний Мен тоді на вухах стояв через цих чотирнадцятьох «запеклих головорізів», більша частина яких були налякані до смерті й не знали, куди йти далі, як не знає заець на шосе, коли світло фар прибиває його до асфальту й назустріч мчить велетенська вантажівка. Жоден із тих чотирнадцяти далеко не втік. Двох застрелили на місці – цивільні, не полісмени й не працівники тюрми. Але не втік жоден.

А скільки їх справді втекло між тридцять восьмим, коли за ґрати сів я, і тим днем у жовтні, коли Енді вперше згадав у розмові зі мною про Зихуатанехо? Якщо скласти докупи мої відомості й те, що знав Генлі, то, мабуть, десятеро. Десятеро, яким вдалося піти. І я здогадуюся, що принаймні половина з цих десятих нині відбуває термін в інших закладах нижчої освіти, таких як Шенк, хоча, звісно, це не те, про що можна знати напевно. Бо тюрма затягує. Коли забрати в людини свободу й навчити жити в камері, то ця людина наче втрачає здатність мислити просторово. Вона – мов той заець, про якого я згадував, застиглий у світлі фар вантажівки, яка от-от його розчавить. Найчастіше арештант, щойно відкинувшись, іде на якусь тупезну роботу, де в нього не буде ні найменшого шансу чогось

добитись... а все чому? Бо так він швидше повернеться назад, за мури. Туди, де він розуміє, що до чого.

Енді був не такий. На відміну від мене. Побачити Тихий океан, звісно, хотілося, але я боявся, що коли насправді туди потраплю, то перелякаюся на смерть – через усю ту безмежну велич.

Хай там як, той день нашої розмови про Мексику та про містера Пітера Стівенса... саме того дня в мене з'явилися підозри, що в Енді є план зникнення. Я всією душею надіявся, що він буде обережний, але грошей на те, що його задум увінчається успіхом, не поставив би. Бо, бачте, у начальника Нортон Енді був під мікроскопом. Для Нортон Енді не був мертвою колодою з номерком. У них були, так би мовити, робочі взаємини. А ще в Енді був розум і була душа. Нортон поставив собі за мету використати перший і знищити другу.

Як на волі трапляються чесні політики (ті, що лишаються відданими тим, хто їх купив), так і в тюрмі бувають чесні наглядачі. І якщо ви непоганий психолог, маєте трохи добра й охоту його пороздавати, то, думаю, цілком зможете прикупити собі достатньо «гляділок-в-інший-бік», щоб мати перепочинок. Я не та людина, яка вам скаже, що ніхто ніколи такого не повертав, але Енді Дюфрейн був не тією людиною, яка могла таке втнути. Бо, як я вже казав, за ним стежив Нортон. Енді про це знав, і вертухаї, звісно, теж.

На програму «З-за мурів – світу» Енді ніхто б не висунув, бо всі кандидатури мав схвалити начальник Нортон. Та й до таких, хто б спробував повернути спокійну втечу Сіда Недо, він не належав.

Якби я був на його місці, думка про той ключ згризала б мене зсередини. На його місці, якби я міг бодай на дві години за ніч склепити повіки, то вважав би себе найщасливішим із людей. Бакстон був менш ніж за тридцять миль від Шоушенку. Так близько й так далеко.

Я досі думаю, що найліпше було б йому найняти адвоката й спробувати знову запустити судовий процес. Що завгодно, аби тільки вирватися з чіпких лап Нортон. Може, Томмі Вільямсу й можна було заткнути рота, усього-на-всього перевівши його на м'який режим із відпустками та іншими шнягами, але я в цьому не був упевнений до кінця. Може, добрий старий упертюх-адвокат із Міссісіпі зумів би його розколоти... і, може, тому адвокату навіть не довелося б занадто сильно потіти. Вільямсу Енді по-справжньому подобався. Я періодично нагадував Енді про ці моменти, а той тільки всміхався, думками перебуваючи десь далеко (це видно було по очах), і казав, що думає над цим.

Очевидячки, над багатьма іншими речами він теж думав.

Тисяча дев'ятсот сімдесят п'ятого року Енді Дюфрейн здійснив втечу з Шоушенку. Його не

піймали, і навряд чи колись піймають узагалі. Думаю, що Енді Дюфрейна більше не існує. Але в містечку Зихуатанехо, що в Мексиці, мабуть, є чоловіча, якого звати Пітер Стівенс. Імовірно, він керує новісіньким маленьким готельчиком цього року, тисяча дев'ятсот сімдесят сьомого від народження Господа нашого.

Дванадцятого березня тисяча дев'ятсот сімдесят п'ятого року двері камер у блоці номер п'ять відчинили о шостій тридцять ранку, як це роблять завжди в усі дні, крім неділі. І, як завжди в усі дні, крім неділі, мешканці тих камер вийшли в коридор і вишикувалися в дві шеренги, а двері камер із грюкотом позачинялися за їхніми спинами. В'язні одразу ж помарширували до головних дверей п'ятого блока, де їх порахували двоє наглядачів, перед тим як відправляти вниз, на сніданок з вівсянки, яечні й жирного бекону.

Усе йшло згідно зі встановленим порядком – аж поки біля головних дверей арештантів не порахували. Їх мало бути двадцять дев'ятеро. Натомість виявилось двадцять вісім. Після дзвінка начальнику варти блок номер п'ять дістав дозвіл вирушати на сніданок.

Начальник варти, не надто поганий хлоп, якого звали Ричард Гоньяр, та його помічник, веселе мудило Дейв Беркс, прожогом прибігли в п'ятий блок. Гоньяр по черзі відчиняв двері камер, і вони з Берксом разом ішли коридором, волочачи кийки по ґратах, тримаючи наготові пістолети. У таких випадках, як цей, найчастіше буває так, що комусь уночі стало зле, так зле, що він навіть із камери вранці вилізти не може. У більш рідкісних випадках хтось помирав... чи заподіював собі смерть.

Та цього разу, замість хворого чи померлого, вони знайшли загадку. Бо жодного чоловіка ніде не було. У блоці номер п'ять було чотирнадцять камер, по сім з кожного боку коридору, і всі вони стояли порівняно охайно прибрані (за срач у камері в Шоушенку карали тимчасовою заборonoю відвідин) й зовсім порожні.

Найперше, про що подумав Гоньяр, – наглядач помилився під час переклички або ж його розіграли. Тому, замість того, щоб після сніданку відправляти арештантів на роботу, їх повернули в камери. Усі раділи й перекидалися жартиками – будь-яка перерва у звичній рутині була за свято.

Двері камер повідчинялися, в'язні зайшли всередину, двері позачинялися. Якийсь клоун викрикнув:

– Я вимагаю адвоката, я вимагаю адвоката, ви нами тут командуєте, наче в якійсь клятій тюрмі!

– Заткнися, або я тебе заткну, – гаркнув Беркс.

– Беркі, я твою жінку зати́кав, – не вгавав Клоун.

– Ану всі за́глухли, бо цілий день будете тут сидіти, – докинув Гоньяр.

Він і Беркс знову пішли вздовж коридору, перелічуючи носи. Далеко йти не довелося.

– Чия це камера? – спитав Гоньяр у нічного наглядача з правого боку.

– Ендрю Дюфрейна, – відповів правобічний, і більше нічого казати не треба було. Тієї самої миті рутина скінчилася. Надувна куля злетіла вгору.

В усіх кінах про тюрму, які я бачив, коли в'язень дає драпака, запускають виючу сирену. У Шоушенку ще ніколи такого не було. Перше, що робив Гоньяр, – зв'язувався з начальником. Другим кроком було обшукати територію в'язниці. Третім – повідомити в поліцію штату в Скарборо про можливу втечу арештанта.

Такий був порядок. Про те, що треба обшукати камеру підозрюваного у втечі, пункту не було, тому ніхто цього й не зробив. У той час ні. Та й навіщо? То був випадок, коли все, як на долоні. Маленька, квадратна камера, з ґратами на вікнах і ґратами на висувних дверях. Параша і порожні нари. І декілька симпатичних камінців на підвіконні.

А ще, звісно, плакат. Уже з Ліндою Ронстадт[38 - Ронстадт Лінда Марія (народ. 1946 року) – американська поп-співачка, здобула 11 премій «Греммі»]. Плакат просто над нарами. У тому місці протягом двадцяти шести років незмінно висіли різні плакати. І коли хтось (як виявилося, начальник Нортон власною персоною – так поетично взяла гору справедливість) під нього зазирнув, усім одібрало мову від жаху.

Але все це відбувалося вже після шостої тридцять вечора, майже через дванадцять годин по тому, як оголосили, що Енді зник, – через дванадцять годин по тому, як він дременує.

Нортон підскочив до стелі.

У мене надійне джерело – Честер, той зсучений, який того дня натирав воском підлогу в коридорі адмінкрила. Але полірувати того дня пластину на замковій шпарині вухом йому не довелося – за його словами, начальник верещав на Рича Гоньяра так, що чути було аж унизу в архіві.

– Що ти маєш на увазі: «перевірили, на території в'язниці його нема»? Що це значить? Це значить, що ви його не знайшли! Але краще знайдіть його! Краще знайдіть! Бо я хочу, щоб він знайшовся! Мені це потрібно!

Гоньяр щось пробелькотів.

– Це сталося не в твою зміну? Це ти так кажеш. А наскільки я розумію, ніхто не знає, коли це сталося. Чи як. І чи взагалі сталося. Так, я хочу, щоб о третій годині цього дня він стояв у мене в кабінеті, інакше полетять голови. Я тобі це обіцяю, а свої обіцянки я виконую завжди.

Гоньяр знову щось кувікнув, і це «щось» примусило Нортонна ще сильніше забитися в істериці.

– Ні? Тоді подивися сюди! Сюди подивися! Упізнаєш? Результат учорашньої переклички в блоці номер п'ять. Кожен ув'язнений був на місці! Дюфрейна замкнули о дев'ятій, неможливо, щоб тепер його не було! Це неможливо! Знайди його!

Але о шостій того вечора Енді все ще вважали зниклим. Нортон власною персоною ураганом примчав униз, у блок номер п'ять, де того дня всі ми сиділи під замком. Спитаєте, чи допитували нас? Більшу частину того довжелезного дня ми провели на допитах перед знервованими вертухаями, яким у потилиці дихав дракон. Усі ми повторювали одне й те саме: нічого не бачив, нічого не чув. І наскільки мені відомо, усі ми казали правду. Я так точно. Та й що ми могли розказати, крім того, що Енді справді був у своїй камері, коли нас замикали, і через годину, на момент відбою, теж?

Один дотепник припустив, що Енді просочився в замкову шпарину. Це припущення коштувало йому чотирьох діб у карцері. Від нервового напруження нашим наглядачам геть відбило почуття гумору.

Тож униз спустився (прогупотів) Нортон. Його сині очі обпікали нас таким полум'ям, що здавалося, ще трохи – і з гартованої сталі ґрат наших кліток полетять викресані іскри. Він дивився на нас таким поглядом, ніби вважав, буцімто ми всі у змові. Може, і правда сам у це вірив.

Нортон зайшов у камеру Енді й роззирнувся навколо. Там усе було так, як залишив її мешканець. Ковдра на нарах відгорнута, але здавалося так, що на ній ніхто не спав. Камінці на підвіконні... та не всі. Найулюбленіші він забрав із собою.

– Каміння! – просичав Нортон і рвучким рухом змів їх з підвіконня. Камінці зі стуком попадали на підлогу. Гоньяр, чия зміна скінчилася чотири години тому, скривився, але промовчав.

Погляд Нортонна впав на плакат із Ліндою Ронстадт. Лінда дивилася через плече, вклавши руки в задні кишені дуже обтислих жовтуватو-коричневих слаксів. На ній був топик, зав'язаний на шиї, шкіра світилася глибокою каліфорнійською засмагою. Той плакат мусив ображати Нортонна до глибини його баптистської душі. Я бачив, як люто він зиркає на

нього, і згадав, що колись казав Енді: «Таке відчуття, що я можу зробити крок і стати поряд з тією дівчиною».

Що, у принципі, він і зробив... і до того, щоб це побачити, у Нортоні лишалося кілька секунд.

– Хвойда паскудна! – гаркнув він і зірвав плакат зі стіни.

А під ним відкрилося провалля діри в бетоні. З країв посипалися бетонні крихти. Гоньяр би в ту діру не проліз.

Нортон дав йому наказ. Господи, напевно, уся тюряга чула, як Нортон наказує Ричу Гоньяру лізти в ту діру. А Гоньяр відмовився, категорично й рішуче.

– Ти мені за це рапорт покладеш! – верещав Нортон, б'ючись в істериці, мов клімактерична баба від приливів. Він остаточно втратив самовладання. Шия густо почервоніла, на лобі напнулися дві пульсуючі вени. – Можеш не сумніватися, ти... ти, французисько! Ти напишеш рапорт, і я подбаю про те, щоб ти більше ніколи не влаштувався на жодну роботу в жодній тюрмі Нової Англії!

Гоньяр мовчки простягнув Нортону службовий пістолет, руків'ям уперед. Йому щойно урвався терпець. Він провів на роботі чотири години понаднормово, пішла вже п'ята, і йому урвався терпець. Вихід Енді з нашої маленької щасливої родини наче штовхнув Нортоні за край, де починалося щось особисте й ірраціональне, те, що давно сиділо в ньому скабкою... і, звісно, тієї ночі він геть із катушок зірвався.

Я, звісно, не знаю, що то було – оте особисте й ірраціональне. Знаю одне: що двадцять вісім арештантів того вечора, коли рештки денного світла розчинялися в темному небі пізньої зими, слухали гризню між Нортоні і Ричем Гоньяром, і всі ми: суворорежимники й довготерміновіки, на чиїх очах приходили й западали в небуття адміністрації, агресивні блатні самці й солоденькі тишки-слабаки – усі ми знали, що начальник Семюел Нортон щойно перетнув межу, яку інженери полюбляють називати «деформацією в момент руйнування».

І Богом клянуся, у мене було дуже виразне відчуття, ніби я чую, як десь регоче Енді Дюфрейн.

Зрештою Нортон таки змусив худого дрища з нічної зміни полізти в ту діру за плакатом із Ліндою Ронстадт. Дрища звали Рорі Тремонт, і в плані розуму він зірок не хапав. Може, він думав, що йому за це «Бронзову зірку»[39 - Нагорода збройних сил США, яку вручають за видатні досягнення й доблесну службу.] дадуть, чорт його зна. Як виявилось згодом,

добре, що Нортон узяв когось приблизно Ендіної статури й зросту. Якби туди запхали когось товстозадого (як більшість наглядачів), він би застряг у дірці – точняк, як те, що Господь зелену траву зробив. І, може, і досі б там стирчав.

Тремонт поліз, обв'язавшись навколо пояса нейлоною мотузкою, яку хтось знайшов у багажнику своєї машини, й озброївшись великим ліхтариком з акумулятором на шість вольтів. На той час Гоньяр, який вже передумав звільнитися й здавався єдиним, хто зберіг здатність ясно міркувати, відкопав десь план тюрюги. Я добре знав, що він міг на них побачити, – стіну, яка в поперечному перерізі мала вигляд сендвіча. Уся стіна була десять футів завтовшки. Внутрішня й зовнішня секції мали десь по чотири фути товщини. А посередині одну від одної відділяло два фути порожнечі, і повірте, то було м'ясо... у багатьох розуміннях.

З діри долинув голос Тремонта, якийсь порожній і мертвий.

– Начальнику, тут щось смердить.

– Не зважай! Лізь далі.

Нижня частина ніг Тремонта зчезла в дірі. А за мить зникли й ступні. Промінь ліхтарика тьмяно стрибав по стінах лазу.

– Начальнику, тут дуже сильно смердить.

– Я сказав, не звертай уваги! – гаркнув на нього Нортон.

У відповідь долинув розпачливий голос Тремонта:

– Смердить лайном. Господи, це воно і є, це лайно, о Боже, випустіть мене звідси я зараз виригаю... От лайно це лайно... о Буоооже... – Звук, що супроводжував останнє слово, ні з чим не можна було переплутати: Рорі Тремонт позбувся усього, що з'їв на обід і вечерю.

Ну, для мене то вже був край. Більше я стримуватися не міг. Увесь той день – та де там день, усі останні тридцять років, – зненацька навалилися на мене, і я зареготав. Я сміявся, тримаючись руками за живіт, боячись луснути, сміявся так, як не сміявся ще ніколи з тих пір, як перестав бути вільною людиною. Я й не сподівався, що колись зможу так заливатися сміхом у цих сірих стінах. І Боже милий, як же це було приємно!

– Заберіть його звідси! – заверещав начальник Нортон, а я так реготав, що навіть не розумів, кого він має на увазі: мене чи Тремонта. Я просто сміявся, дригав ногами, притримував живіт. Я не зміг би припинити, навіть якби Нортон пригрозив, що застрелить мене на місці. – Заберіть його ГЕТЬ!

Що ж, друзяки й сусіди, піти довелося мені. Прямцем униз, у карцер, де я й пронибив наступні п'ятнадцять діб. Довгенько. Але час від часу я згадував бідолашного старого не-надто-розумного Рорі Тремонта, котрий волав: «От лайно це лайно», – а потім думав про те, як Енді Дюфрейн прямує на південь у власному авто, вбраний у вишуканий костюм, і не міг стримати сміху. Ті п'ятнадцять діб в одиночці я провів, практично стоячи на вухах. Може, тому що якась частина мене була з Енді Дюфрейном. Енді Дюфрейном, який вимастився в лайні та вийшов з іншого боку чистим. Енді Дюфрейном, який прямував у бік Тихого океану.

Про решту всього, що сталося того вечора, я дізнавався від півдюжини джерел, хоча дізнаватися там особливо не було чого. Напевно, Рорі Тремонт після того, як вивалив обід і вечерю, вирішив, що втрачати йому все одно нічого, і поповз далі. Впасти в шахту між внутрішнім і зовнішнім сегментами стіни тюремного блока йому не загрожувало – вона була така вузька, що Тремонту довелося протискатися вниз. Згодом він розказував, що не міг вдихнути на повні груди, тому дихав потроху, а ще відчув, що таке бути похованим живцем.

На дні шахти він побачив велику каналізаційну трубу, під'єднану до чотирнадцяти туалетів у блоці номер п'ять. То була керамічна труба, яку проклали там тридцять три роки тому, і вона була розбита. Біля дірки із зазубленими краями Тремонт знайшов скельний молоток Енді.

Енді вибрався на свободу, але це було нелегко.

Труба була ще вужча, ніж шахта, якою щойно спустився Тремонт, – два фути в діаметрі. Рорі Тремонт у неї не поліз, і, наскільки мені відомо, ніхто інший теж. Бо проповзти нею – то, либонь, було щось збіса неймовірне. Поки Тремонт оглядав діру й скельний молоток, із труби вискочив пацючара – завбільшки з цуцика кокер-спанієля. Тремонт притьмом видряпався назад у камеру Енді. Чисто тобі мавпа по жердині.

Енді проліз у ту трубу. Може, він знав, що відходи з неї витікають у струмок на болотистому західному боці, за п'ятсот ярдів поза стінами в'язниці. Думаю, знав. План тюрми не був засекречений, й Енді, напевно, якось примудрився на нього глянути. Він був мужик доскіпливий, мусив знати чи довідатися, що каналізаційна труба, яка виходила з блока номер п'ять, була останньою в Шоушенку, не під'єднана до нової каналізації, а ще мусив знати, що або він тікає до середини сімдесять п'ятого, або не тікає взагалі, бо в серпні цей корпус також мали під'єднати до нової каналізації.

П'ятсот ярдів. Довжина п'яти футбольних полів. Замалим не миля. Він проповз цю відстань, може, тримаючи в руці маленький ліхтарик-олівець, а може, усього-на-всього коробку сірників. Проповз крізь гидь нечистот, яку я ні уявити не можу, ні уявляти не хочу.

Може, щури тікали навсібіч у нього під носом, а може, кидалися на нього, як це часом роблять такі тварюки, коли достатньо знахабніють у темряві. Напевно, у трубі було простору рівно стільки, щоб він міг ворушити плечима й повзти, а в місцях, де вона з'єднувалася, мусив проштовхуватися. Якби на його місці був я, то вже разів десять би з глузду з'їхав від клаустрофобії. Але він витримав.

На дальньому кінці труби знайшли брудні відбитки взуття, що вели від млявого загидженого струмка, у який впадала труба. А за дві милі звідти пошуковий загін натрапив на тюремну роботу. Було це вже через день.

Газети здійснювали великий галас, як ви розумієте, але в радіусі п'ятнадцяти миль від тюрми ніхто не заявив про крадіжку машини, одягу чи про голого чоловіка, що брів у місячному сяйві. На фермі жоден собака не гавкнув. Енді вийшов крізь каналізаційну трубу і, як димок, розчинився в повітрі.

Але зуб даю, що розчинився він у напрямку Бакстона.

Через три місяці після того пам'ятного дня начальник Нортон звільнився. Із превеликою втіхою повідомляю, що всередині в нього щось надломилося. Його хода перестала бути пружною. Останнього дня на роботі він човгав ногами, похиливши голову, наче старий арештант, що шкандибає в лазарет по кодеїнові пігулки. Його місце посів Гоньяр. І це, певно, був для Нортонна найпідліший удар. Наскільки я знаю, Сем Нортон і досі в Еліоті, щонеділі відвідує службу в баптистській церкві й ніяк не може втямити, як це Енді Дюфрейну вдалося його обставити.

А я б йому сказав. Відповідь на це запитання проста, як двері. Декому це дано, Семе. А декому – не дано, і не буде дано ніколи.

Це те, що я знаю. А тепер розкажу вам, що я думаю. Може, де в чому я й помиляюся, однак можу побитися об заклад на власний годинник і ланцюжок до нього, що загальна картина в мене вималювана як треба. Бо, враховуючи, якою людиною був Енді, варіантів було один-два, не більше. І коли я час від часу міркую про це, то згадую Нормадена, того пришепелу-індіанця. «Добрий хлопак, – сказав Нормаден після того, як шість чи вісім місяців прокантувався в одній камері з Енді. – Але я-то й радий, що забрали мене, отако. Холодно весь час. Він нікому не давав чіпати свої речі. Але це нічого. Хороший хлопець, ніколи не знущався. Але тягне сильно». Бідолашний прицуцуватий Нормаден. Він знав більше за всіх нас, раніше за всіх дізнався. І минуло вісім місяців, перш ніж Енді зумів його здихатися й знову лишитися на самоті в камері. Якби не ті вісім місяців, які Нормаден провів із ним, відколи начальник Нортон заступив на посаду, я реально думаю, що Енді

вибрався б на свободу ще до відставки Ніксона[40 - 1974 року].

Тепер мені здається, що це почалося в сорок дев'ятому, ще тоді – не зі скельного молотка, а з плаката з Ритою Гейворт. Я вам розказував, як він сіпався нервово, коли запитував про нього, сіпався та ледве стримував радісне збудження, яке так і рвалося назовні. Тоді я подумав, що то сором, що Енді з тих парубків, хто ніколи не показує, що він жива людина й хоче жінку... хай навіть то була жінка з фантазій. Але тепер я думаю, що помилився. Тепер я думаю, що причиною збудження Енді було щось зовсім інше.

А звідки виникла та діра, яку начальник Нортон зрештою знайшов за плакатом із зображенням дівчини, яка ще навіть не народилася, коли робили той знімок Рити Гейворт? Її появою Енді Дюфрейн завдячував своїй наполегливості й працьовитості – еге ж, я цього не заперечую. Але в цьому рівнянні є ще два складники: везіння і бетон ФАРБР[41 - Федеральна асоціація розвитку будівельних робіт].

Що таке везіння, вам пояснювати, думаю, не треба. А про бетон ФАРБР я сам дещо розвідав. Присвятивши цьому трохи часу й кілька поштових марок, я написав листа спершу на кафедру історії в університет штату Мен, а потім одному кадру, чию адресу мені дали. Цей кадр був бригадиром будівельного проекту ФАРБР, за яким будували шоушенківське крило особливого режиму.

Крило з блоками номер три, чотири й п'ять збудували в тисяча дев'ятсот тридцять четвертому – тридцять сьомому роках. Ниньки більшість людей не вважають цемент і бетон «технологічними новинками», такими як автомобілі, пічки на рідкому паливі й ракетні кораблі. Але це справді так. До тисяча вісімсот сімдесятого цементу в його сучасному розумінні не було, як до початку нового століття не було сучасного бетону. Замішувати бетон – то справа не менш делікатна, ніж пекти хліб. Він може вийти надміру водянистим або недостатньо рідким. Суміш із піском може бути занадто густою чи навпаки – рідкою, те саме можна сказати про гравійну суміш. І в далекому тридцять четвертому наука замішувати бетон була менш розвиненою, ніж сьогодні.

Стіни блока номер п'ять були досить щільні, але не те щоб присушені, як грінки. А якщо по правді, то вони були вогкі, як чортзна-що. Після тривалих дощів на них проступали краплі й іноді навіть скрапували. Подекуди бетон лускався, з'являлися тріщини, деякі в дюйм завглибшки. Замазувати їх вапняним розчином стало звичним ділом.

І от приходить у п'ятий блок Енді Дюфрейн. Він закінчив бізнес-школу в Університеті штату Мен, але на додачу ще й декілька курсів з геології відвідав. По суті, геологія стала його основним хобі. Його терплячій скрупульозній натурі вона мусила бути до вподоби. Там – крига, якій десять тисяч років. Тут – мільйон років, поки утворювалися гори. Тектонічні зсуви плит, що тисячоліттями труться одна об одну глибоко під шкірою землі. Натиск. Енді якось мені розказував, що вся геологія – це вивчення невідступного натиску.

А ще, звісно, часу.

Час на те, щоб вивчити ці стіни, у нього був. Купа часу. Коли брязкають, зачиняючись, двері камери й гасне світло, роздивлятися більше нема чого.

Тим, хто вперше потрапляє в тюрму, важко буває пристосуватися до обмеження свободи в тюремному житті. У них починається алергія на вертухаїв, така сильна, що їх доводиться волокти в лазарет і кілька разів колоти заспокійливе, щоб отямилися. Не дивина почути, як новий член нашої щасливої маленької родини гатиться об грати своєї камери й верещить «Випустіть мене!» І перш ніж крики вляжуться надовго, коридором блока шириться спів: «Свіженький, свіжесенький, гей, свіжачок, свіжачок, свіжачок, у нас сьогодні свіжачок!»

Енді не зірвався з катушок, коли потрапив у Шенк тисяча дев'ятсот сорок восьмого, але не подумайте, що він не відчував нічого подібного. Він, може, впритул підійшов до божевілля. Багато хто запливає за той край і не повертається. Колишне життя полетіло за вітром, не встиг ти й оком змигнути, попереду нічого, крім непевного нічного страхіття. Довгий сезон у пеклі.

То що ж він зробив, спитаю я у вас? Він відчайдушно шукав, на чому б міг залипнути його непогамовний розум. Ага, способів чимось себе зайняти існує ціла купа, навіть у тюрмі. Схоже, у тому, що стосується розмаїття, людський розум має нескінченну кількість можливостей. Я вам розказував про скульптора й «Три пори життя Ісусового». А були ще нумізмати, у яких рано чи пізно тирили колекцію, колекціонери марок, один хлоп збирав листівки з тридцяти п'яти різних країн – і, скажу я вам, цілком міг погасити вам кулаком світло, якби зловив на тому, як ви лапаєте його листівки.

Енді зацікавився камінням. І стінами своєї камери.

Думаю, спочатку він збирався всього-на-всього надряпати свої ініціали на стіні, де невдовзі висітиме плакат з Ритою Гейворт. Ініціали, а ще, може, кілька рядків з якогось вірша. А натомість побачив, який навдивовижу м'який той бетон. Може, почав нашкрябувати свої ініціали, і від стіни відвалився чималий шматок. Так і бачу, як він лежить на шконці й дивиться на уламок бетону, задумливо крутить його в руках. Ти забуваєш про те, що замість життя тепер самі руїни, забуваєш, що тебе завезло в цю тюрюгу на вантажному поїзді непрухи. Забуваєш про все це й дивишся на уламок бетону.

Через кілька місяців він, напевно, вирішив, що цікаво буде глянути, яку порцію стіни вдалося б вийняти. Але не можна ж отак просто взяти й почати довбати стіну, а тоді, коли до тебе завітає щотижнева інспекція (або позаплановий шмон, під час якого завжди знаходять цікавенькі нічки у вигляді бухла, наркоти, порнокартинок і зброї), сказати наглядачеві: «Оце? Та то я просто дірку в стіні камері видлубую. Нема про що хвилюватися, друже мій».

Ні, так Енді сказати не міг. Тому прийшов до мене й спитав, чи не дістану я йому плакат із Ритою Гейворт. Не маленький, а великий.

І, звісно, у нього був скельний молоток. Пам'ятаю, як подумав, коли роздобував йому це знаряддя в далекому сорок восьмому, що людині знадобилося б років шістсот, щоб цим молотком прорити хід під стіною. Щира правда. Однак Енді пробив саму стіну. Та хоч той бетон і був м'яким, йому все одно знадобилося два скельні молотки й двадцять сім років, щоб крізь чотири фути її товщі могло протиснутись його худе тіло.

Авжеж, більшу частину одного з тих років він згаяв через Нормадена, а працювати міг лише вночі, переважно пізно вночі, коли майже всі спали – включно з наглядачами нічної зміни. Але підозрюю, що найбільше його сповільнювало те, що витягнутих шматків стіни треба було якось позбуватися. Приглушити стук молотка він міг, обгорнувши голівку полірувальною шматою, але що робити з розкришеним бетоном та його кавалками, що вивалювалися зі стіни?

Думаю, він дрібнив кавалки на маленькі шматочки та...

На згадку мені спала одна неділя, після того, як я приніс йому скельний молоток. Пам'ятаю, я дивився, як він іде через подвір'я, із розпухлим від нещодавнього раунду з сестричками обличчям. На моїх очах він нахилився, підняв камінець... і той зник у нього в рукаві. Внутрішня кишеня в рукаві – давній в'язничний трюк. Усередині на рукаві чи на холоші штанів унизу. І є в мене ще один спогад, невитравний, однак нечіткий, бо я це, мабуть, бачив не раз. У цьому спогаді Енді Дюфрейн перетинає прогулянкове подвір'я жаркої літньої днини, а повітря зовсім нерухоме. А проте... біля ніг Енді Дюфрейна гуляє якийсь вітерець і роздмухує пісок.

Отож, мабуть, у нього в штанах нижче колін були вшиті накладки. Засипаєш у таємні кишені крихти стіни й гуляєш собі, засунувши руки в кишені. А коли бачиш, що ніхто на тебе не дивиться, трохи підсмикуєш кишені. Вони, ясний пень, з'єднані з накладками мотузкою чи міцною ниткою. Пісок сиплеться по холоші, а ти йдеш. До цих хитрощів вдавалися військовополонені у Другу світову, коли пробували втекти.

Минали роки, й Енді жменька за жменькою виносив свою стіну на прогулянкове подвір'я. Він грав у гру з керівниками закладу, які змінювали один одного, а вони думали, що це заради того, щоб зберегти й розширити бібліотеку. Я не сумніваюся, що й заради цього теж, але насамперед Енді хотів, щоб у камеру номер чотирнадцять блока номер п'ять нікого не підселяли.

Навряд чи він (принаймні попервах) плекав реальні плани чи надії втекти. Імовірно, він припустив, що стіна – десять футів суцільного бетону, тому, навіть якщо йому вдасться пробити її всю, він вийде над прогулянковим подвір'ям на висоті тридцяти футів. Але я ж кажу, навряд чи він дуже переймався тим, куди вийде. Міркувати він міг таким чином:

«Кожні сім років чи десь так я просуваюся на один фут. Щоб пробитися крізь цю стіну, мені знадобиться сімдесят років. Тобто на той час мені вже буде сто сім».

А ось і друге припущення, яке я б зробив, якби був на місці Енді: «Урешті-решт мене зловлять і запроторять у карцер, не кажучи вже про жирну чорну мітку в справі». Зрештою, були ж регулярні щотижневі перевірки й несподівані труси (найчастіше їх влаштовували вночі) через тиждень чи десь так. Напевно, він вирішив, що довго так тривати не зможе. Рано чи пізно якийсь вертухай загляне за Риту Хейворт, перевірити, чи Енді не приліпив скотчем до стіни загострену ручку виделки чи пакетик марихуани.

І у відповідь на це друге припущення, певно, сказав собі: «Ну й чорт із ним». А може, навіть перетворив це на гру. Чи далеко я зможу зайти, перш ніж вони рознюхають? У тюрмі нудно до чортиків, і те, що посеред ночі, коли плакат не висів на стіні, до нього може припертися несподівана перевірка, додавало його життю пікантності в ранні роки.

А ще я реально вважаю, що на голому фарті він би довго виїжджати ну ніяк не міг. Тільки не двадцять сім років. Проте доводиться вірити, що перші два роки (до середини травня п'ятдесятого року, коли він поміг Байрону Гедлі наставити податковий носа, коли на нього звалився несподіваний спадок) саме на цьому він і виїжджав.

А може, у ті часи на нього працювало щось більше, ніж голий фарт. У нього були гроші, і він міг щотижня комусь трохи башляти, щоб його не сильно шмонали. Більшість наглядачів погоджувалися, якщо ціна питання була нормальною. Гроші перекочувували в їхні кишені, й арештант діставав змогу залишити в себе свої дрічильні картинки чи фабричні цигарки. А ще Енді був взірцевим в'язнем – тихим, із літературною мовою, шанобливим, неагресивним. То психам і підбурювачам щопівроку перевертають камери догори дригом: розкривають матраци, виймають із наволочок подушки й розрізають їх, ретельно промацують каналізаційні труби параш.

А потім, у п'ятдесятому, Енді став особою важливішою, ніж взірцевий арештант. У п'ятдесятому він став цінним надбанням, убивцею, який заповнював податкові декларації не гірше за фірми-посередниці. І давав безкоштовні консультації про те, як краще спланувати купівлю майна, зменшити податки, заповнював заявки на отримання кредиту (часом дуже творчо підходячи до справи). Пам'ятаю, як він сидів за столом у бібліотеці, терпляче пояснюючи параграф за параграфом кредитну угоду на купівлю автомобіля вертухаю, який хотів купити вживаний «десото»[42 - Американська марка автомобілів фірми «Крайслер», що випускалася в 1928–1961 рр.]. Енді розказував йому, що в цій угоді є хорошого і що поганого, пояснював, що є можливість купити машину в кредит і не сильно при цьому влетіти на бабки, не радив йому зв'язуватися з фінансовими компаніями, цими легальними кредитними акулами. Коли він закінчив, вертухай хотів був на радіощах простягнути руку... та враз схаменувся й забрав її. Бо, бачте, забув на мить, що має справу не з людиною, а з тваринкою-талісманом.

Енді вивчав усі нововведення в податковому законодавстві, стежив за змінами на фондовому ринку, тому не втратив своєї корисності після того, як побув деякий час на зберіганні в холодній коморі. Він став отримувати гроші на бібліотеку, війна з сестричками добігла кінця, і ніхто надто прискіпливо не перетрушував його камеру. Він був хорошим нігером.

А тоді одного дня, коли вже минуло дуже багато часу (мабуть, десь так у жовтні шістдесят сьомого) давнє хобі перетворилося на щось інше. Якось уночі, коли Енді по пояс заліз у діру, а дупу йому прикривала Ракел Велч, гострий кінець його молотка, мабуть, раптом провалився по самісіньке руків'я в бетон.

Він мусив витягти декілька уламків бетону, але інші могли погрімотіти в ту шахту, відскакуючи від її стін, і дзенькнути об той каналізаційний стояк. Чи знав він тоді, що натрапить на шахту, чи це стало для нього повною несподіванкою? Я не знаю. Може, він і бачив уже схему тюрми, а може, і не бачив. Якщо ні, можете, чорт забирай, не сумніватися, що він найближчим часом знайшов спосіб на неї подивитися.

Зненацька до нього, напевно, дійшло, що він не просто в гру грає – ставки в цій грі дуже високі... а якщо зважати, що на кону його життя й майбутнє, то найвищі. Навіть тоді він міг нічого не знати напевно, але конкретний задум уже зрів, бо десь приблизно в той час він вперше заговорив зі мною про Зихуатанехо. Зненацька та дурна діра в стіні перестала бути іграшкою й заволоділа всіма його думками – якщо він знав про каналізаційну трубу внизу і про те, що вона вела попід зовнішнім муром, точняк заволоділа.

Роками йому не давали спокою думки про ключ під каменюкою у Бакстоні. А тепер до них долучилася ще й тривога про те, що якийсь наглядч із новачків-шустрячків загляне за його плакат і все накриється мідним тазом. Або в нього з'явиться новий співкамерник, або його після всіх цих років раптово кудись переселять. Наступні сім років усе це обтяжувало йому думки. Я можу сказати одне – напевно, він був одним із найхолоднокровніших чуваків за всю історію Землі. Я б через деякий час геть із глузду з'їхав, якби жив у такій невизначеності. Але Енді просто далі грав у цю гру.

З імовірністю викриття йому довелося жити наступні вісім років – можна сказати, високою ймовірністю, бо, хай там як він ретельно міняв розклад карт на свою користь, у в'язня тюрми штату не так багато карт у розкладі... і боги були милостиві до нього вже тривалий час, цілих вісімнадцять років.

Найстрашніша іронія долі була б, по-моєму, якби йому запропонували умовно-дострокове. Ви можете собі це уявити? За три дні до того, як такого арештанта випускають на свободу, його переводять у крило полегшеного режиму і там він проходить повний медогляд та низку професійних тестів. Поки він там прохолоджується, його стару камеру повністю

чистять. Тож замість умовно-дострокового Енді міг отримати тривалий відпочинок внизу, в одиночці, а потім відсидку вгорі... але вже в іншій камері.

Але якщо він пробився до шахти в шістдесят сьомому, то чого ж не тікав аж до сімдесят п'ятого?

Я точно не знаю – але можу висунути декілька непоганих здогадів.

По-перше, він мусив стати ще обережнішим, ніж доти. Надто розумним він був, аби щодуху мчати вперед і намагатися вибратися за вісім місяців чи навіть вісімнадцять. Він мусив потихеньку-помаленьку розширювати лаз. Коли він цмулив віскі на честь Нового року, той лаз був завбільшки з чайну чашку. А коли шістдесят восьмого випивав на честь свого дня народження, він уже розширився до розмірів тарілки. А на час відкриття бейсбольного сезону шістдесят дев'ятого був завбільшки з тацю.

Свого часу я думав, що робота мала йти набагато швидше, ніж ішла – ну, тобто після того, як він знайшов шахту. Мені здавалося, що йому треба було не дрібнити ту хрінотінь і виносити з камери в таємних кишнях штанів, як я розказував, а просто скидати її вниз, у шахту. Але він стільки часу витратив, що, думаю, просто не наважувався на таке. Може, вирішив, що шум комусь видасться підозрілим. Або, якщо знав про каналізаційну трубу (а я думаю, він знав), то боявся, що уламок бетону, падаючи, розіб'є її до того, як він буде готовий, заб'є каналізацію блока, і в тюрмі почнуть шукати причину. Не варт і казати, що це означало б крах усього.

Та разом із тим, здогадуюся, що на той час, коли Ніксон прийняв присягу на свій другий термін[43 - 1972 року.], дірка була досить великою, щоб Енді міг у неї пролізти... а може, і ще раніше. Енді був парубок щуплий.

Чому ж він тоді не пішов?

І тут, народе, мої грамотні прикидки закінчуються. Відтепер починаються взяті зі стелі здогади, і що далі, то дикішими вони ставатимуть. Є ймовірність, що сам лаз був засмічений, і його довелося розчищати. Але це не могло забрати весь час. То чому ж тоді?

Я думаю, що Енді злякався.

Я вам, як міг, пояснив, що то таке – бути казенною людиною. Попервах ці чотири стіни нестерпні, потім ти сяк-так до них при звичаєшся, потім їх приймаєш... а потім, коли твоє тіло, розум і душа пристосовуються до життя в тісних масштабах, починаєш їх любити. Тобі кажуть, коли їсти, коли можна писати листи, коли тобі дозволено курити. Якщо ти працюєш у пральні чи в номерній майстерні, тобі щогодини надають п'ять хвилин, коли ти

можеш сходити в туалет. Тридцять п'ять років я ходив на двадцять п'ятій хвилині кожної години, і через тридцять п'ять років потребу помочитися чи погидити відчував винятково о цій порі: на двадцять п'ятій хвилині кожної години. І якщо з якоїсь причини я цього не зроблю, то поклик минає на тридцятій хвилині, а на двадцять п'ятій наступної години знову виникає.

Я думаю, Енді міг боротися з тим тигром – з тим казенним синдромом, – а ще в нього в душі громадилися страхи, що всі ці зусилля можуть виявитися марними.

Скільки ночей він мусив пролежати без сну під своїм плакатом, мізкуючи про ту каналізаційну трубу, знаючи, що в нього є лише один шанс, іншого не буде ніколи? Зі схем він дізнався діаметр тої труби, але чого схема не могла сказати, то це як йому буде всередині – чи зможе він дихати, не задихаючись, чи будуть шури досить великими й злющими, щоб напасти на нього, а не втекти... і схема точно не могла повідомити, що він знайде в кінці труби, коли (і якщо) туди дістанеться. Це ще смішніший анекдот, ніж із УДЗ: уявіть – Енді розбиває каналізаційну трубу, проповзає п'ять сотень ярдів задушливої темряви, у якій тхне лайном, і натикається на товсту залізну сітку-екран, якою перекрито протилежний кінець труби. Ха, ха, дуже смішно.

Напевно, отакі думки мордували йому душу. І якщо ця малоймовірна нагода все-таки йому випаде й вибратися вдасться, то чи зможе він потім роздобути цивільний одяг і непоміченим забратися подалі від околиць тюрми? А до всього – уявіть, що він виліз із труби, вибрався з Шоушенку до того, як здійняли тривогу, дійшов до Бакстона, перевертає потрібний камінь... а під ним – нічого нема? Не обов'язково це мусить бути щось видовищне: наприклад, прийти на потрібне поле й побачити, що на тому місці звели багатоповерхівку з квартирами або що на ньому розкинувся паркувальний майданчик супермаркета? Могло бути й так, що якийсь малий, якому подобалися камінці, помітив той шматок вулканічного скла, перевернув його, побачив ключ від банківської скриньки й забрав його разом із каменюкою додому – як сувеніри. Може, мисливець у листопаді перевернув камінь ногою, залишив ключ лежати просто неба, і його потягла до себе в дупло білка чи сорока, із любові до всього яскравого й блискучого. Може, одного року сталася повінь, зруйнувала стіну, змила ключ. Може – що завгодно.

Тож я думаю (хай це навіть пальцем у небо), що Енді просто на якийсь час паралізувало від нерішучості. Зрештою, якщо не робити ставку, програти не зможеш. А що йому було програвати, спитаєте ви? По-перше, свою бібліотеку. По-друге, отруйний спокій життя в казенному домі. Будь-який шанс у майбутньому пливти у своєму фарватері.

Але зрештою, він-таки на це наважився, зробив усе саме так, як я вам розказував. Він спробував... – й оба-на! Чи ж не грандіозний видовищний успіх на нього чекав? І не кажіть.

Та чи справді він утік, питаєте ви? Що сталося опісля? Що сталося, коли він потрапив на ту луку й перевернув камінь... звісно, за умови, що камінь все ще лежав на місці?

Ту сцену я вам описати не можу, бо цей казенний чоловік досі сидить у казенному домі й очікує, що попереду в нього ще довгі й довгі роки.

Але скажу вам от що. Уже аж наприкінці літа сімдесят п'ятого, п'ятнадцятого вересня, якщо бути точним, я одержав листівку, яку відправили з крихітного містечка Макнарі, що в штаті Техас. Те містечко на американському боці кордону, просто навпроти Ель-Порвенір[44 - Муніципалітет у Мексиці, штат Ч'япас, з адміністративним центром у місті Ель-Порвенір-де-Веласко-Суарес.]. Той бік листівки, на якому пишуть, був порожній. Але я знав. У душі я знав, так само точно, як і те, що одного дня ми всі помremo.

Він перейшов кордон у Макнарі. Макнарі, штат Техас.

Ось і вся моя історія. Я й подумати не міг, що вона вийде така довга, коли її записати на папері, і займе стільки сторінок. Писати я почав одразу по тому, як отримав ту листівку, і от сьогодні, чотирнадцятого січня сімдесят шостого року, закругляюся. Три олівці списав до недогризків і цілий відривний блокнот паперу. Аркуші я никаю так, щоб ніхто не знайшов... хоча мало хто в змозі розібрати мою курячу базгранину.

А ще я б і не подумав, що, пишучи, можна підняти на поверхню стільки спогадів. Писати про себе – це наче тицьнути гіллячкою в прозору воду річки й зворохобити грязюку на дні.

«Але ж ти не про себе писав, – так і чую я чийсь голос із задніх рядів. – Ти писав про Енді Дюфрейна. А сам ти – ніхто, дрібна шістка у власній історії». Але, ви знаєте, це не так. Це все про мене, усе до останнього клятого слова. Енді був тією часткою мене, яку так і не змогли ув'язнити, часткою мене, яка тріумфуватиме, коли переді мною нарешті відчиняться тюремні ворота і я пройду у них у своєму дешевому костюмі з двадцятьма доларами заначки в кишені. Ця частка тішитиметься, попри те що решта мене буде стара, зломлена й перелякана. А Енді просто мав у собі більше тої частки, ніж я, і користувався з неї ліпше.

Тут є ще такі, як я, ті, хто пам'ятає Енді. Ми дуже раді, що він пішов, але й трохи сумуємо. Деякі пташки просто не призначені для того, щоб сидіти в клітці, от і все. Їхне пір'я занадто яскраве, пісні – занадто милозвучні й пронизливі. Тому або ти їх випускаєш, або, коли відчиниш клітку, щоб погодувати, вони знайдуть спосіб із неї випурхнути. І та частка твого ества, яка знає, що не треба було їх саджати під замок, радіє, та все одно, тепер, коли їх нема, твоє помешкання видається більш сірим і порожнім.

Ось і вся історія. Я радий, що її переповів, хай навіть у ній трохи чогось бракує і деякі спогади, що їх олівець підняв на поверхню (як та галузка, що збурює річковий намул), викликають у мене смуток і змушують почуватися ще старішим, ніж я є. Дякую, що послушали. А ще... Енді, якщо ти справді десь там, у Мексиці (а я думаю, що ти там), подивися за мене на зірки одразу після того, як сонце сяде, і торкнися піску, і поброди у воді, і відчуй себе вільним.

* * *

Не думав я, що до цієї оповіді ще коли-небудь доведеться повернутися. Але ось він я, сиджу за столом, а переді мною – згорнуті аркуші з замусоленими краями. А я планую дописати ще три-чотири сторінки, уже в новісінькому блокноті. У блокноті, який я купив у крамниці – просто зайшов у крамницю на Конгрес-стрит у Портленді й купив.

Я думав, що поставив крапку у своїй історії у в'язничній камері Шоушенку того похмурого січневого дня сімдесят шостого. А тепер кінець червня сімдесят сьомого, я сиджу в тісному дешевому номері готелю «Брюстер» у Портленді й дописую її.

У відчинене вікно вдирається шум транспорту – приголомшливо гучний, захопливий і загрозливий. Мені весь час доводиться озиратися через плече на вікно й переконувати себе, що на ньому нема ґрат. Я погано сплю вночі, бо ліжко в цьому номері, таке ж дешеве, як і сам номер, видається занадто великим і розкішним. Підкидаюся в ньому щоранку рівно о шостій тридцять, розгублений і наляканий. Мені сняться кошмари. І не відпускає це шалене відчуття вільного падіння. Жахливе та п'янке водночас.

Що сталося в моєму житті? А ви ще не здогадалися? Мене випустили, умовно-достроково. Через тридцять вісім років рутинних слухань і рутинних деталей (за ті тридцять вісім років на мені поставили хрест три адвокати) мое УДЗ нарешті схвалили. Напевно, комісія вирішила, що у свої п'ятдесят вісім літ я вже достатньо виснажений і не становитиму загрози для суспільства.

Документ, який ви щойно прочитали, я хотів був спалити. Бо ж тих, кого випускають за УДЗ, шмонають не менш прискіпливо, ніж «свіжачків». А мої «мемуари», окрім достатньої кількості динаміту, щоб забезпечити мені швидкий розворот на сто вісімдесят градусів і ще шість-вісім років за ґратами, містили ще дещо важливе: назву містечка, де осів Енді Дюфрейн. Мексиканська поліція охоче співпрацює з американською, і я не хотів, щоб моя свобода (чи небажання знищити історію, над якою я так довго й завзято трудився) коштувала Енді його свободи.

А тоді я згадав, як Енді в тисяча дев'ятсот сорок восьмому проніс у тюрму п'ятсот доларів. І так само виніс із тюрми свою історію про нього. Щоб убезпечитися, ретельно переписав

кожну сторінку, де згадувалася назва Зихуатанехо. Якби папірці знайшли під час «зовнішнього обшуку», як це називають у Шенку, мене б розвернули на сто вісімдесят... зате лягаві шукали б Енді в Перу, у приморському містечку Лас-Інтрудрес.

Комісія з УДЗ знайшла мені роботу «асистентом на складі» у великому «Фудвей-маркеті» у торговельному центрі «Спрус-мол», що в Південному Портленді. Тобто став я ще одним пристаркуватим пакувальником. Пакувальники, знаєте, бувають двох видів: старі й молоді. Ні на тих, ні на тих ніхто ніколи не дивиться. Якщо ви колись скуповувалися у «Фудвеі» «Спрус-молу», то я міг підносити вам пакети до машини... але скуповуватися там ви мали в березні-квітні сімдесят сьомого, бо саме стільки я там пропрацював.

Попервах я думав, що не вийде в мене жити на волі. Я вже описував тюремне суспільство як зовнішній світ у мініатюрі, одначе гадки не мав, у якому темпі всі рухаються на волі, з якою швидкістю люди рухаються. Вони навіть говорять швидше. І гучніше.

І то було найважче з усього, до чого я мусив пристосуватися. Я й досі до цього не звик... навіть близько не звик. От, наприклад, жінки. Сорок років я ледве усвідомлював, що вони – це половина людської раси, аж тут зненацька виявилось, що я працюю в магазині, де їх повно-повнісінько. Старі жінки, вагітні жінки у футболках зі стрілками, що вказують вниз, і написами «ТУТ ДИТЯТКО», худорляві жінки, у яких соски стирчать під футболками (у ті часи, коли мене посадили, жінку за такий вигляд могли заарештувати, а потім перевірити, чи в неї з головою все в порядку), – жінки всіх форм і розмірів. Я весь час ходив з напівстояком і кляв себе за те, що я брудний старий шкарбан.

Ходити в туалет, от у чому ще була заковика. Коли мені треба було піти (а поклик завжди виникав на двадцять п'ятій хвилині кожної години), я мусив боротися з майже всесильною потребою відпроситися в начальника. Знати, що я можу просто піти й зробити це в цьому сліпучо-яскравому вільному світі, – це одне, а пристосуватися всередині до цього знаття після всіх тих років, коли я мусив спитатися дозволу в найближчого вертухая, інакше ризикував на два дні загірміти в карцер за недогляд... то вже щось інше.

Мій шеф недолюбливав мене. То був молодий чоловік, двадцять шести чи двадцяти семи років, і я бачив, що викликаю в нього огиду. Так ви гидуватимете улесливим, послужливим старим псом, який підповзає до вас на пузі, щоб його попестили. Господи, та я сам собою гидував. Але... припинити це ніяк не міг. Я хотів йому сказати: «От, юначе, на що перетворює тебе тюрма. Кожен, у кого є влада, стає хазяїном, а ти – для кожного хазяїна псом. Може, ти й розумієш, що перетворився на собаку, навіть у тюрмі, та позаяк усі на нарах – теж собаки, аж такого значення це не має. Має тільки зовні, за мурами». Але такому молодому, як він, я про це сказати не міг. Він би нізачо не зрозумів. Так само, як і мій офіцер з УДЗ, великий, грубувато-добродушний мужик, колишній офіцер ВМФ з рудою бородою-лопатою й чималим запасом польських анекдотів. «Реде, ти тримаєшся подалі від тюрми?» – запитував він мене, коли закінчувалися польські анекдоти. Я казав «ага», і на тому було все, до наступного тижня.

Музика по радіо. Коли я сів, великі гурти ще тільки-но ставали на ноги. Нині ж кожна пісня звучить так, наче вона про іблю. Так багато машин. Попервах у мене було відчуття, наче щоразу, як я перетинаю вулицю, мое життя опиняється в моїх руках.

Було ще багато всього – усе було для мене чужим і лячним, – але, може, ви зрозуміли, про що я, чи принаймні трохи вам стало ясно. Я почав подумувати про те, щоб утнути щось і вернутися на зону. Коли тебе звільнили під чесне слово, підійде будь-яка провинність. Сором таке казати, але я думав, чи не поцупити трохи грошей чи вкрати якийсь товар у «Фудвеї» – та що завгодно, аби тільки вернутися туди, де тихо, розмірено й протягом дня тебе не чекають жодні несподіванки.

Якби я ніколи не знав Енді, то так би і вчинив. Але я все думав про нього, згадував, як усі ці роки він терпляче дзьобав скельним молотком бетон, аби втекти на волю. Я думав про це, і мені стало соромно, і я знову полишив свій задум. О, ви можете сказати, що в нього було більше причин жити на волі, ніж у мене, – він мав нові документи й багато грошей. Але, знаєте, це не зовсім правда. Тому що він точно не знав, що нові документи досі його чекають, а без нових документів гроші були б за межею досяжності. Ні, єдине, що йому було потрібно, – стати вільним, і якби я викинув псу під хвіст усе, що мав, то це було б наче плюнути в лице всьому, над чим він так важко трудився, щоб повернути собі свободу.

Тож я вирішив, що у свій вільний час автостопом їздитиму в маленьке містечко Бакстон. Було це на початку квітня сімдесят сьомого. З полів щойно почав сходити сніг, повітря потеплішало, бейсбольні команди вже зліталися на північ, щоб розпочинати новий сезон єдиної у світі гри, яку, я певен, схвалює Господь Бог. Коли я вирушав у ці поїздки, у кишені завжди лежав компас «Сильва».

«У містечку Бакстон є велика сіножать, – розказував мені Енді. – А на північному краю цієї сіножати є кам'яна стіна, така, як у вірші Роберта Фроста. І десь біля підніжжя тієї стіни лежить камінь, що на сінокосі в штаті Мен здається геть недоречним».

Дурна робота, скажете ви. Скільки сіножатей може бути в сільському містечку, такому як Бакстон? П'ятдесят? Сотня? На власному досвіді я переконався, що навіть більше, якщо додати до цього поля, які тепер обробляють, а раніше, коли Енді посадили, на них могла рости трава під сіно. Та якби я й знайшов потрібне, то міг і не зрозуміти, що це воно. Був би не помітив того чорного шмату вулканічного скла або (що найімовірніше) Енді поклав його в кишеню і забрав із собою.

Тому я з вами згоден. Дурне діло, сумніву нема. Ба гірше – небезпечне для того, хто вийшов під чесне слово, бо на деяких полях стояли таблички з чітким попередженням «НЕ ЗАХОДИТИ». А, як я вже казав, якщо ти щось хоч трохи порушиш, тебе з превеликим задоволенням запхають назад у буцегарню. Дурне діло... так само, як двадцять вісім років дзьобати монолітну бетонну стіну. А коли ти вже не добувач, який усім усе може дістати, а

просто старий пакувальник, то приємно мати хобі, яке допоможе призабути ненадовго про таке нове життя. Моїм хобі було шукати каменюку Енді.

Тож я їхав автостопом у Бакстон, а там уже гуляв уздовж доріг. Слухав пташині співи, дзвінки весняні потічки у дренажних каналах, розглядав пляшки, що проступили під талим снігом (на жаль, то вже був непотріб, який неможливо здати, – відколи я заgrimів у кутузку, у світі буйним цвітом розквітло марнотратство). І шукав сіножатеї.

Більшість із них можна було відмести одразу ж. Там не було кам'яних стін. На інших були, але мій компас підказав, що вони виходили не на північ. Але ці «неправильні» стіни я все одно обійшов. Просто це було приємно. Під час цих вилазок я почувався по-справжньому вільним, у душі панував спокій. Якось однієї суботи мене супроводжував на прогулянці старий пес. Іншим разом я бачив охлялого після зими оленя.

А тоді настало двадцять третє квітня, день, якого я ніколи в житті не забуду, навіть якщо ще п'ятдесят вісім років проживу. У запашний суботній полудень я йшов дорогою, яку хлопчик, що рибалив на мосту, назвав мені Старою Ковальською. Із собою в коричневому пакеті «Фудвей» я прихопив перекус, тож підобідав, сидячи на камені край дороги. А поївши, закопав рештки, як мене вчив колись покійний тато, ще коли я був пуцьвірінком, не більшим за того малого рибалку, який назвав мені дорогу.

Близько другої години я підійшов до великого поля, що розкинулося ліворуч. На дальньому його кінці виднілася кам'яна стіна, і тяглася вона приблизно на північний захід. Я пошкандибав до неї, брѳохаючи по мокрій землі, а там пішов уздовж. Деся у вітті дуба на мене сварилася білка.

Я пройшов уже три чверті шляху, і раптом мій погляд упав на той камінь. Помилки бути не могло. Чорне скло, гладеньке, мов шовк. Камінь, що дуже недоречно виглядав на сінокосі в штаті Мен. Довго-довго я дивився на нього, відчуваючи, що ще трохи – і розплачуся, хтозна-чому. Білка мене супроводжувала й так само без угаву тріщала. Серце тіпалося в грудях, мов скажене.

Коли я знову так-сяк опанував себе, то підійшов до каменя, присів коло нього навпочіпки (колінні суглоби вистрелили, мов та двоцівка) і поклав на нього руку. Камінь був справжній. Я підняв його не тому, що думав, буцімто під ним щось лежить. Із тим самим успіхом я міг піти собі й не дізнаватися, що під ним. І наміру забирати його з собою в мене не було – я не вважав, що маю на це право, бо він мені не належав. Було в мене відчуття, що забрати той камінь із поля означало найгіршу крадіжку. Ні, я підняв його лише для того, щоб на душі поліпшало, відчути його вагу і, напевно, довести собі, що він справжній, коли торкнувся шкірою його шовковистої текстури.

Довго ще потім я дивився на те, що виявилось під каменем. Мої очі це бачили, але мозок ніяк не наздоганяв, йому знадобився час. То був конверт, дбайливо загорнутий у

поліетиленовий пакет, що захищав од вологи. На ньому чітким письмом Енді було виведено мое ім'я.

Я взяв конверт, а камінь поклав туди, де його лишив Енді, а перед тим – його друг.

Дорогий Реде,

Якщо ти це читаєш, значить, ти вийшов. Не знаю, у який спосіб, але вийшов. І якщо вже моя дорога привела тебе аж сюди, то, може, ти не відмовишся ще трохи пройти. Я ж думаю, ти пам'ятаєш назву містечка? Мені потрібна надійна людина, щоб допомогла запустити проект.

А поки що випий за мене – й обміркуй усе як слід. Я чекатиму на тебе. Пам'ятай, Реде, що надія – це добре, може, найліпше з усього, що є у світі, а коли щось є добрим, воно не вмирає. Я надіятимуся, що цей лист потрапить до твоїх рук і ти зможеш його прочитати.

Твій друг,

Пітер Стівенс

На полі я того листа не читав. Мене раптом пронизало жахом, потребою драпати звідтіля, поки ніхто не побачив. Жахом, що мене можуть заарештувати.

Я повернувся у свій номер і прочитав уже там, вдихаючи запахи старечої вечері, що підіймалися з першого поверху – «Біфароні», «Рисороні», «Нудлероні»[45 - Марки консервованих обідів з різними наповнювачами – макарони з яловичиною, рис, локшина.]. Можете не сумніватися: те, що ідуть на вечерю старі люди, які живуть на пенсію в Америці, майже напевно закінчується на «-роні».

Я розірвав конверт і прочитав листа. А потім опустил голову в руки й розплакався. Разом із листом у конверті лежало двадцять новісіньких банкнот по п'ятдесят доларів.

І ось я сиджу в готелі «Брюстер». Формально я знову втікач від правосуддя. Мій злочин – порушення умов УДЗ. Хоча навряд чи на злочинця з таким обвинуваченням розішлють орієнтування, думаю я... розмірковуючи, що робити далі.

У мене є цей рукопис. Є маленька валізка завбільшки з лікарський саквояж, там лежить усе, чим я володію. Є дев'ятнадцять п'ятдесяток, чотири десятки, п'ятірка, три одинички і дріб'язок в асортименті. Одну п'ятдесятку я розміняв, щоб купити цей блокнот і курива.

Розмірковую, що робити далі.

Але питання насправді не стоїть. Бо можливостей вибору завжди лише дві. Почати жити або почати вмирати.

По-перше, я покладу цей рукопис у свою валізу. Потім застебну її, візьму пальто, спущуся вниз і випишуся з цього розплідника блощиць. Далі піду знайду бар і покладу перед барменом п'ятірку і замовлю дві порції «Джек Деніелза» – одну для мене, іншу для Енді Дюфрейна. Окрім однієї-двох пляшок пива, то буде перша випивка, якою я змочу собі горло як вільна людина з тисяча дев'ятсот тридцять восьмого року. Потім я дам бармену на чай долар і сердечно йому подякую. Вийду з бару і покрокую по Спринг-стрит до автобусної станції «Грейхаунд», куплю квиток до Ель-Пасо із зупинкою в Нью-Йорку. А коли приїду в Ель-Пасо, то придбаю квиток до Макнарі. А вже в Макнарі буде в мене нагода взнати, чи зможе такий старий пеньок, як я, перейти кордон і потрапити в Мексику.

Звісно, я пам'ятаю назву. Зихуатанехо. Такі назви занадто красиві, щоб їх можна було забути.

Мене сповнює радісне збудження, таке сильне, що я ледве можу втримати олівець у тремтячій руці. Думаю, таку радість може відчувати лише вільна людина, вільна людина, що вирушає в довгі мандри, і де вони завершаться, вона не знає.

Я надіюся, Енді ще там.

Я надіюся, що зможу перейти кордон.

Надіюся побачити свого друга й потиснути йому руку.

Надіюся, що Тихий океан такий синій, яким я бачив його у своїх снах.

У мені живе надія.

Здібний учень

Він крутив педалі свого «швіна» з маленькими колесами й вигнутим кермом по житловій вулиці передмістя – зовні типова американська дитина. Безперечно, так і було. Тод Боуден, тринадцять років, зріст п'ять футів вісім дюймів і здорові сто сорок фунтів[46 - 5 футів 8 дюймів – 176 см, 140 фунтів – 63 кг.], волосся кольору стиглої пшениці, блакитні очі, рівнесенькі білі зуби й вкрите легкою засмагою обличчя без найменшого натяку на перші підліткові прищі.

Він усміхався так, як усміхаються лише під час літніх канікул, коли їхав то по холодку, то на сонці, за три квартали від свого дому. Сторонньому оку могло видатися, що цей хлопчак розвозить газети, та, фактично, так воно й було. Він доставляв по домівках «Кларіон», газету містечка Санта-Донато. А ще він був схожий на малого, який може на премію продавати вітальні листівки, і таки їх продавав. То були такі іменні листівки, у яких друкують ваше ім'я та прізвище, – ДЖЕК ТА МЕРІ БЕРК, або ДОН І САЛЛІ, або МЕРЧИНСОНІ. Здавалося, він із тих хлопчаків, які під час роботи щось насвистують, і насвистував він таки часто. Та вельми художньо. Його тато, інженер-будівельник, заробляв сорок тисяч доларів на рік. Мама була домогосподаркою, закінчила школу й курси секретарок (із Тодовим батьком вона познайомилася, коли він звернувся на біржу праці в пошуках секретарки), а на дозвіллі друкувала на машинці рукописи. Усі Тодові табелі успішності вона зберігала в окремій теці. Її улюбленим був той, із яким він закінчив четвертий клас. На ньому місіс Епшо своїм курячим письмом нашкрябала: «Тод – надзвичайно здібний учень». Так воно й було. У стовпчику успішності – самі лише «відмінно» й «добре». Якби він вчився ще краще (наприклад, тільки на «відмінно»), то друзі охрестили б його диваком.

Ось він зупинив велосипед навпроти будинку номер дев'ятсот шістдесят три на Клермонт-стрит і ступив на хідник. Будиночок (білий із зеленими віконницями та зеленим оздобленням) причаївся в глибині ділянки. Від вулиці його відокремлював доглянутий живопліт, добре политий і підстрижений.

Тод відкинув рукою білявого чубчика з очей і покотив «швін» бетонною доріжкою до ганку. Він усе ще всміхався: відкритою, сповненою очікування, пречудовою усмішкою, дивом сучасної стоматології й фторованої води. Носаком кросівка «найкі» поставив велосипед на опору й підняв із нижньої сходинки згорнуту газету. То була не «Кларіон», а «Лос-Анджелес таймс». Затиснувши її під пахвою, Тод рушив угору сходами. Масивні дерев'яні двері без жодного віконця затуляла металева москітна сітка, замкнена на защіпку. Праворуч на одвірку видніла кнопка дзвінка, а під нею – дві маленькі таблички, пригвинчені до дерева та вкриті захисним пластиком, щоб не пожовкли й не вкрилися плямами від води. «Німецька практичність», – подумав Тод і всміхнувся ще ширше. То була думка дорослої людини, а він завжди вітав такі думки, коли вони стукалися до нього в голову.

На горішній табличці було написано «АРТУР ДЕНКЕР».

На нижній – «АГЕНТАМ, КОМІВОЯЖЕРАМ ТА ІНШИМ ТОРГОВЦЯМ ВХІД ЗАБОРОНЕНО».

Досі всміхаючись, Тод натиснув на кнопку дзвінка.

Десь у надрах будиночка пролунало ледь чутне бренькання. Тод відпустив гудзик дзвінка й схилив голову трохи набік, дослухаючись, чи не почуються за дверима кроки. Але їх не було. Тод глянув на свій годинник «таймекс» (винагорода за продаж персоналізованих листівок) і побачив, що вже двадцять хвилин по десятій. Чоловік мав уже встати. Сам Тод прокидався щонайпізніше о пів на восьму, навіть під час літніх канікул. Хто рано встає, той багато встигає.

Ще тридцять секунд він дослухався, а коли з будинку не пролунало ні шереху, навалився на дзвінок усією вагою тіла й не відпускав, стежачи за секундною стрілкою «таймекса». Рівно на сімдесят першій секундї за дверима нарешті почулося човгання кроків. Капці, зробив він дедуктивний висновок із м'якого «шух-шух». Тод обожнював дедукцію і плекав амбітні надії стати, коли виросте, приватним детективом.

– Та йду я! Йду! – пробурчав чоловік, який видавав себе за Артура Денкера. – Іду! Не тисніть! Зараз відчиню!

Тод відпустив гудзик дзвінка. Глянув на пучку пальця. На ній відбилося маленьке червоне кружальце.

Із протилежного боку дверей без віконця заграмотіли ланцюжок і засувка. Двері відчинилися.

На порозі стояв старий згорблений чоловік у купальному халаті й дивився на Тода крізь сітку. Між пальців смалилася цигарка. Тод подумав, що цей дідуган схожий на покруч Альберта Ейнштейна та Бориса Карлоффа[47 - Сценічне ім'я Вільяма Генрі Прата (1887–1969), британського актора, найбільш відомого за роллю монстра Франкенштейна.]. Його довге сиве волосся вже набувало неприємного жовтавого відтінку (нікотину, а не слонової кістки). Набурмосене, пооране зморшками обличчя спухло від сну, і Тод несхвально відзначив про себе, що за останні кілька днів чоловік ні разу не голився. Тодів батько любив повторювати: «Поголишся чисто – і ранок засяє». Тодів батько голився щодня, байдуже, треба було йому йти на роботу чи ні.

На Тода дивилися сторожки, проте глибоко запалі очі, а в білках квітнули червоні прожилки капілярів. Тод відчув укол глибокого розчарування. Цей чоловік, справді, дещо скидався на Альберта Ейнштейна і ще трохи – на Бориса Карлоффа, але тієї миті найбільше нагадував одного з тих зачучверених старих п'яничок, що валандаються на сортувальних залізничних станціях.

Але, звісно, нагадав собі Тод, цей дядько щойно прокинувся. До цього дня він багато разів бачив Денкера (хоча завше дбав про те, аби Денкер не побачив його, ні-ні, нізащо у світі).

У люди той виходив у дуже елегантному вигляді – офіцер у відставці до мозку кісток, можна сказати. Хоча, якщо у статтях, які Тод читав у бібліотеці, правильно вказали дату його народження, то йому вже стукнуло сімдесят шість. У ті дні, коли Тод тінню ходив за Денкером до крамниці «Шопрайт», де той скуповувався, чи їздив на автобусі в один із трьох міських кінотеатрів (автомобіля в Денкера не було), він завжди, навіть у спеку, був убраний в один із чотирьох охайних костюмів. Якщо погода загрожувала дощем, він брав із собою парасольку й ніс її під пахвою, ніби офіцерський стек. Деколи на ньому був м'який фетровий капелюх. І при всіх тих okazіях, коли Денкер виходив у світ, він завжди був охайно поголений, із ретельно підстриженими сивими вусами (їх він відростив, щоб приховували неправильно прооперовану заячу губу).

– Хлопець, – промовив він. Хрипким та сонним голосом. І знову Тод відчув укол розчарування – побачивши, який вицвілий і блаженський у нього халат. Один заокруглений край комірця піднявся й під п'яним кутом прихилився до морхлої старечої шиї. На лівій вилозі квітнула пляма – може, від чилі чи соусу для стейків «А-1». А ще задушливо тхнуло цигарками та перегаром.

– Хлопець, – повторив дід. – Хлопче, мені нічого не треба. Почитай табличку. Читати вмієш? Звісно, вмієш. Усі американські хлопчики вміють читати. Хлопче, не набридай. Вдалого дня.

Двері почали зачинятися.

Я міг облишити це все ще там, на порозі, подумає Тод вже значно пізніше, лежачи в своєму ліжку якось уночі, коли кудись втече сон. Вирішальну роль могло відіграти розчарування від того, що вперше побачив цього чоловіка зблизька, коли його світське обличчя, так би мовити, висіло в шафі, разом із парасолькою та фетровим капелюхом. Усе могло закінчитися тієї ж миті. Ледь чутне байдуже клацання засувки, мов ножиці, відітнуло б усе, що сталося пізніше. Але, як зауважив сам цей чоловік, Тод був американським хлопчиком, і його вчили, що наполегливість – це чеснота.

– Містере Дюссандер, не забудьте забрати газету, – сказав Тод, чемно простягаючи йому «Таймс».

Двері застигли за кілька дюймів від одвірка. Обличчя Курта Дюссандера напружилося. Та одна мить – і цей сторожкий вираз уже зник. Здавалося, до того виразу домішувалася й дрібка страху. Він опанував себе одразу, це добре, але вже втретє Тод відчув розчарування. Від Дюссандера він сподівався не просто хорошого рівня гри. Він сподівався найвищого пілотажу.

«Капець, – зі справжньою відразою подумав Тод. – От капець».

Дідуган знову потягнув на себе двері. Одна рука, покручена артритом, одщепнула москитну

сітку. Штовхнула її, по-павучому проповзла та зімкнула пальці на краї газети, яку простягав Тод. Хлопчик із відразою помітив довгі, жовті й ороговілі нігті старого. Та рука більшу частину того часу, коли господар не спав, тримала цигарку за цигаркою. Тод вважав, що курити – це брудна небезпечна звичка, і сам нею нізащо у світі захоплюватися не збирався. Узагалі дивовижа, як Дюссандер дожив до свого віку.

Старий потягнув газету до себе.

– Віддай.

– Певна річ, містере Дюссандер. – Тод розслабив пальці. Рука-павук затигла газету всередину. Сітка зачинилася.

– Мое прізвище Денкер, – сказав старий. – А не той Ду-Зандер, чи як там. Ти, я бачу, зовсім читати не вмієш. Яка прикрість. Гарного дня.

Двері знову почали зачинятися. Тод швидко заговорив в отвір, що стрімко звужувався.

– Берген-Бельзен, з січня тисяча дев'ятсот сорок третього до липня тисяча дев'ятсот сорок третього, Аушвіц, з червня тисяча дев'ятсот сорок третього до сорок четвертого, Unterkommandant[48 - Заступник коменданта (нім.)]. Патин...

Двері знову стали на місці. Набрякле бліде лице зависло в отворі, наче зморшкувата напівспущена повітряна кулька. Тод усміхнувся.

– Ви втекли з Патина перед приходом росіян. Подалися в Буенос-Айрес. Дехто каже, що там ви розбагатіли, вклали золото, яке вивезли з собою з Німеччини, у наркоторгівлю. Хай там як, з тисяча дев'ятсот п'ятдесятого до п'ятдесят другого ви були в Мехіко. Далі...

– Хлопче, у тебе з головою не все гаразд. – Калічним від артриту пальцем дідуган покрутив біля безформного вуха. Але беззубий рот задрижав – від непевності й паніки.

– Що ви робили з тисяча дев'ятсот п'ятдесят другого до п'ятдесят восьмого, я не знаю. – Тод заусміхався ще ширше. – Про це ніхто не знає. Чи не розказують. Але якось ізраїльський агент помітив вас на Кубі, ви працювали порт'є у великому готелі, перед самим приходом Кастро до влади. Коли повстанці захопили Гавану, вас втратили з виду. А тисяча дев'ятсот шістдесят п'ятого ви вигулькнули в Західному Берліні. Вас мало не зловили. – Останні слова Тод промовив разом: «малонезловили» – і стиснув пальці обох рук в один великий звивистий кулак. Погляд Дюссандера впав на ті міцні й доглянуті американські руки, руки, наче створені, щоб робити машинки для перегонів і модельки літаків та кораблики фірми «Аврора». Тод робив і те, і те. Рік тому вони з татом склали модель «Титаніка». На це пішло майже чотири місяці, і Тодів тато поставив корабель у себе в кабінеті.

– Не розумію, про що ти, – сказав Дюссандер.

Без штучних зубів у нього в роті наче каша була, і Тоду це говоріння не подобалося. Воно було... ну, якимсь неавтентичним. Полковник Клінк у «Героях Гогана»[49 - Американський комедійний серіал, де дія відбувається в німецькому таборі для військовополонених під час Другої світової війни. Демонструвався в 1965–1971 рр. Полковник Вільгельм Клінк – незграба-комендант табору, роль якого виконував Вернер Клемперер.] – і той порівняно з Дюссандером балакав як щирий нацик. Але свого часу він, певно, був справжнім спецом. У статті про табори смерті, яку надрукували в журналі «Менз екшн», автор назвав його Крикавим Бісом Патина.

– Хлопче, забирайся звідси. Поки я не викликав поліцію.

– Ого. То, мабуть, краще викликайте вже, містере Дюссандер. Чи гер Дюссандер, якщо вам так більше до вподоби. – Він усе всміхався, демонструючи бездоганні зуби, що від самого початку життя зазнавали обробки фтором й майже стільки ж часу тричі на день купалися в зубній пасті «крест». – Після тисяча дев'яtsel шістдесят п'ятого вас ніхто не бачив... поки не побачив я, два місяці тому, в автобусі в центрі.

– Ти ненормальний.

– Хочете викликати поліцію, – з усмішкою вів далі Тод, – валяйте. Я почекаю на ганку. Але якщо не хочете, то, може, впустите мене? Поговоримо.

Запала довга пауза – стариган вивчав поглядом усміхненого хлопчиська. На деревах щебетали птахи. У сусідньому кварталі гула газонокосарка, а десь далі, на жвавіших вулицях, клаксони автомобілів сигналізували у своєму ритмі життя й комерції.

Попри все, Тод відчув укол сумніву. Він же не міг помилитися? Чи міг? Ану ж як він схибив у чомусь? Навряд. Але ж це не шкільна вправа, а реальне життя. Тож відчув полегшення (помірне полегшення, переконуватиме він себе надалі), коли Дюссандер сказав: «Можеш на кілька хвилин зайти, якщо хочеш. Але тільки тому, що я зичу тобі добра і не бажаю, щоб ти втрапив у халепу, розумієш?»

– Авжеж, містере Дюссандер. – Тод відчинив сітку й зайшов у коридор. Дюссандер зачинив за ним двері, відрізаючи від сонячного ранку.

Сперте повітря в будинку відгонило чимось хмільним. Там тхнуло так, як удома в Тода на ранок після вечірок, які влаштовували його батьки, перед тим як мати встигала добре провітрити. Але цей запах був гіршим. У ньому жили постійно, він в'ївся в пори дому. То була суміш алкоголю, смаженої їжі, поту, старого одягу і якихось смердючих ліків – «вікс» чи «ментолатум»[50 - Мазі від кашлю.]. У коридорі було темно, і Дюссандер стояв надто

близько, втягнувши голову в комір халата, наче стерв'ятник, що вичікує, коли поранена звірина віддасть дух. Тієї миті, попри щетину й обвислу шкіру, Тод виразніше, ніж будь-коли на вулиці, побачив чоловіка, що колись носив чорну уніформу СС. І раптом відчув, як у живіт ковзає скальпель страху. «Помірного страху», – виправить він себе згодом.

– Я попереджаю: якщо зі мною щось станеться... – почав він, але договорити не встиг, бо Дюссандер почовгав повз нього у вітальню, підшвами пантофель шух-шухаючи об підлогу. Він презирливо махнув на Тода рукою, і той відчув, як у горло й щоки шугає гаряча кров.

Тод рушив за ним, і вперше за весь час його усмішка трохи поблякла. Він не зовсім так собі все уявляв. Але ж вдалося. А решта повернеться в норму. Звісно, повернеться. Як завжди. І, переступаючи через поріг вітальні, Тод знову завсміхався.

Там на нього чекало ще одне розчарування – та ще й яке! – але до нього він мав би бути готовий. На стіні не висів олійний портрет Гітлера з пасмом волосся на очах і поглядом, що стежить за кожним твоїм рухом. Жодних тобі медалей у коробках, жодного церемоніального меча на стіні, ні «люгера» чи «вальтера ППК» на камінній полиці (та й самої камінної полиці не було). Авжеж, сказав собі Тод, він же не божевільний – викладати всі ці речі на видноті. Та все одно важко було викинути з голови все, що ти бачив у кіно чи на телебаченні. Вітальня була звичайнісінька, така, як у будь-якого старого чоловіка, що живе сам на невеличку пенсію. Фальшивий камін, обкладений фальшивою цеглою. Над ним – годинник «вестклокс». На тумбочці – чорно-білий телевізор «моторола». Роги антени обгорнули в алюмінієву фольгу, щоб покращити якість сигналу. Підлогу вкривав сірий лисуватий килим. На журнальній стійці біля дивана стояли примірники «Нешнл джіогрефік», «Ридерз дайжест» та «Лос-Анджелес таймс». Замість Гітлера чи церемоніального меча на стіні висіло свідоцтво про громадянство в рамці, а ще фото жінки в дивацькому капелюшку. Пізніше Дюссандер скаже йому, що такі капелюшки у формі дзвіночка називаються клош, у двадцяті-тридцяті роки вони були популярні.

– Моя дружина, – сентиментально промовив Дюссандер. – Вона померла п'ятдесят п'ятого від хвороби легенів. Я тоді працював креслярем на заводі «Меншлер-Мотор» в Ессені. Мене її смерть дуже підкосила.

А Тод усе всміхався. Він перетнув кімнату, буцімто аби краще роздивитися жінку на фотографії. Та замість цього торкнувся пальцем абажура маленької настільної лампи.

– Не рухай! – хрипко викрикнув Дюссандер. Тод аж трохи відскочив.

– Супер, – щиросердо зізнався він. – Такий по-справжньому командний тон. Це ж в Ільзи Кох[51 - Кох Ільза (1906–1967) – дружина Карла-Отто Коха, коменданта концентраційного табору Бухенвальд, а згодом Майданек. Відома під псевдонімом «Фрау Абажур». Дістала

прізвисько Бухенвальдська відьма за жорстокі тортури над в'язнями концтабору.] були на лампах абажури, зроблені з людської шкіри? І це вона утнула ті фокуси з пробірками?

– Не розумію, про що ти говориш, – відрізав Дюссандер. На телевізорі лежала пачка «кулз» без фільтра. Він простягнув її Тоду. – Сигарету? – розплившись у вкрай огидній посмішці, запропонував він.

– Ні. Від них буде рак легенів. Мій тато раніше курих, але покинув. Пішов у групу для тих, хто кидає курити.

– Он як? – Із кишені халата Дюссандер витяг сірника й з байдужим виглядом чиркнув ним об пластиковий кожух «мотороли». І, пахаючи димом, сказав: – Назви мені одну причину, чому я не повинен викликати поліцію і повідомляти їм про жахливі обвинувачення, які щойно почув. Одну причину. Говори швидше, хлопче. Телефон тут, у коридорі. Батько, я думаю, всипле тобі різок. Тиждень за вечерею на подушці сидітимеш.

– Мій батько – не прихильник різок. Тілесні покарання спричиняють більше проблем, ніж усувають. – Зненацька Тодові очі заблищали. – А когось із них ви шмагали? Із жінок? Ви знімали з них одяг і...

Глухо щось пробурчавши, Дюссандер рушив до телефону.

– Не раджу вам цього робити, – холодно мовив Тод.

Дюссандер розвернувся. І стриманим тоном, враження від якого лише трохи псувала відсутність штучних зубів, сказав:

– Хлопче, розкажyю один раз і повторювати не буду. Мене звати Артур Денкер. Іншого імені та прізвища я зроду не мав. Я навіть не мусив його американізувати. Власне, Артуром назвав мене батько, тому що він був великим прихильником творів Артура Конан Дойла. Ніколи мене не звали ні Цу-Зандером, ні Гіммлером, ні Санта-Клаусом. Під час війни я був лейтенантом запасу. До партії нацистів ніколи не вступав. У боях за Берлін я воював три роки. Визнаю: наприкінці тридцятих років, коли вперше одружився, я підтримував Гітлера. Він поклав край депресії й частково повернув нам гордість, яку ми втратили внаслідок огидного та несправедливого Версальського договору. Напевно, я підтримував його переважно тому, що в мене була робота й знову з'явився тютюн, і не треба було збирати бички по канавах, коли хотілося покурити. Наприкінці тридцятих я вважав його великою людиною. По-своєму, напевно, він таким і був. Але під кінець він збожеволів, за порадою астролога командував військами, яких на той час уже не існувало. Навіть дав Блонді, своїй вівчарці, отруту. Вчинок безумця. Та наприкінці вони всі були безумцями, співали «Пісню Горста Весселя»[52 - «Пісня Горста Весселя» – політична пісня, що з 1929 року була маршем СА, а згодом, у 1930–1945 рр. стала офіційним гімном Націонал-соціалістичної німецької робочої партії (НСДАП).] й годували отрутою своїх дітей. Другого травня сорок

п'ятого наш полк здався американцям. Пам'ятаю, як рядовий солдат, Гакермеер було його прізвище, почастував мене шоколадкою. Я розплакався. Причини воювати далі не було. Війна скінчилася ще в лютому. Мене інтернували в Ессен, дуже добре ставилися. Ми слухали Нюрнберзький процес по радіо, і коли Герінг скоїв самогубство, я виміняв чотирнадцять американських сигарет на півпляшки шнапсу й нажлуктився. Випустили мене в січні сорок шостого. До шістдесят третього я ставив колеса на машини на Ессенському автомобільному заводі, а потім вийшов на пенсію й емігрував у Сполучені штати. Приїхати сюди було метою всього мого життя. У шістдесят сьомому я здобув громадянство. Я американець. Я голосую. Жодного Буенос-Айреса. Жодного продажу наркотиків. Жодного Берліна. Жодної Куби. – Він вимовив «Куу-би». А тепер, якщо ти не підеш, я зателефоную куди слід.

Він подивився на Тода, а що той не поворухнувся, то пішов по коридору й зняв телефонну слухавку. Але Тод так і стояв у вітальні біля столика з маленькою лампою.

Дюссандер почав набирати номер. Тод спостерігав за ним, і серце поволі набирало обертів, аж поки не забарабанило в груди. Після четвертої цифри Дюссандер озирнувся на нього. Його плечі опустилися. Він поклав слухавку.

– Хлопчик, – видихнув він. – Якийсь хлопчик.

Тод усміхнувся. Широко, проте доволі сором'язливо.

– Як ти дізнався?

– Один відсоток удачі й дев'яносто дев'ять – тяжкої праці. У мене є один друг, Гарольд Пеглер його звати, тільки всі його кличуть Фоксі. Він у нашій команді на другій базі грає. Так от, у його батька в гаражі купа журналів. Великі-великі стоси. Журналів про війну. Вони старі. Я пошукав нових, але продавець на ятці через дорогу від школи каже, що їх уже не випускають. Так от, там у тих журналах є фотографії, як фрідці – ну, німецькі солдати – і япошки мучать жінок. І статті про концентраційні табори. Мене від цих концентраційних таборів реально пре.

– Тебе... пре. – Дюссандер вибалушив на нього очі й потер рукою щоку. Прозвучало це так, наче він дуже тихо орудував наждачним папером.

– Пре. Ну розумієте, я фанатію. Я цікавлюся.

Той день у гаражі у Фоксі закарбувався в його пам'яті чітко, як будь-які інші значущі події в житті (а може, і ще чіткіше). Він пам'ятав, як у четвертому класі, перед Днем кар'єри[53 - День знайомства з різними професіями та навчальними закладами, де їх навчають.], місіс Андерсон (усі в класі називали її Багзом[54 - Багз Банні (букв. Кролик Багз) – герой мультфільмів і коміксів, вправний, безстрашний і трохи нахабний кролик.] через великі

передні зуби) розмовляла з ними про те, що сама називала «знайти СВОЄ НАЙБІЛЬШЕ ЗАХОПЛЕННЯ».

– Це приходить миттєво, – пишномовно розпиналася перед ними Багз Андерсон. – Ти бачиш щось уперше й одразу розумієш, що знайшов СВОЄ НАЙБІЛЬШЕ ЗАХОПЛЕННЯ. Наче ключ у замку повертається. Чи закохуєшся вперше в житті. Ось чому День кар'єри, діти, такий важливий. Він може стати днем, коли ви знайдете СВОЄ НАЙБІЛЬШЕ ЗАХОПЛЕННЯ. – І далі вона пішла п'яткати їм про своє НАЙБІЛЬШЕ ЗАХОПЛЕННЯ. Виявилося, що це не вчителювання у четвертому класі, а колекціонування листівок дев'ятнадцятого століття.

Тод вирішив, що місіс Андерсон якусь туфту поре, але того дня в гаражі у Фоксі він згадав усі її слова й подумав, що, може, зрештою вона все-таки мала рацію.

Того дня віяли вітри Санта-Ана, і на сході запалали чагарники. Він пам'ятав, як пахло горілим, яким гарячим і мастким було повітря. Він пам'ятав «іжачок» на голові у Фоксі, і як спереду на нього налипли пластівці гелю для укладки «Бутч Вакс». Він запам'ятав усе.

– Я точно знаю, що десь тут є комікси, – сказав тоді Фоксі. У його матері був бодун, і вона вигнала їх з дому за те, що занадто галасували. – Кльові. Більша частина там вестерни, але є й «Турок, син каменя» і...

– А це що? – Тод показав на пухкі картонні коробки під сходами.

– А, та, фігня, – махнув рукою Фоксі. – Там про війну всяке справжнє. Нудота.

– А можна глянути?

– Звісно. А я поки коміксів пошукаю.

Але на той час, коли жирний Фоксі Пеглер їх знайшов, Тоду вже розхотілося читати комікси. Він загубився. І пропав.

Наче ключ у замку повертається. Чи закохуєшся вперше в житті.

Так воно й було. Він, звісно, знав щось про війну. Не про ту дурнувату, яка точиться нині і в якій із американців вибиває дух купка косооких у чорних піжамах, а про Другу світову. Він знав, що американські солдати носили круглі шоломи із сітками, а у фріців були ніби квадратні. Знав, що американці виграли більшу частину битв і що вже наприкінці німці винайшли ракети й гатили ними з Німеччини по Лондону. Навіть про концентраційні табори щось знав.

Та між усім цим і тим, що він знайшов у журналах під сходами в гаражі у Фоксі, була

приблизно така різниця, як між тим, коли тобі розповідають про мікроби і коли ти їх сам бачиш у мікроскоп, живих і таких рухливих.

Там була Ільза Кох. Були крематорії з відчиненими дверима на забитих сажею завісах. Були офіцери в уніформах СС і ув'язнені в смугастих робах. Запах старих дешевих журналів змішувався із запахом пожежі в чагарниках, яка лютувала на схід від Санто-Донате, і він відчував, як похрускує старий папір під пучками пальців, і перегортав сторінки, перенісшись із гаража Фоксі кудись у середохрестя часу, силкуючись якось осягнути розумом думку про те, що вони справді все це робили, що хтось справді таке робив і що хтось дозволяв їм таке робити, і розболілася голова від змішаних огиди та хвилювання, і пекли вже натруджені очі, але він читав далі, і зі шпальти під зображенням навалених купюю тіл у таборі, який називався Дахау, його вразила цифра:

6 000 000

І він подумав: «Та це хтось поприколювався, хтось дописав нуль чи два, бо це ж утричі більше людей, ніж у цілому Лос-Анджелесі!» Але потім, в іншому журналі (на його обкладинці було зображено жінку, прикуту ланцюгом до стіни, а до неї наближався нацист в уніформі з коцюбою в руці й посмішкою на губах), він знову її побачив:

6 000 000

Голова розболілася ще дужче. У роті пересохло. Десь наче здаля він почув, як Фоксі каже, що йому треба йти вечеряти. Тод спитав у Фоксі, чи можна йому лишитися тут, у гаражі, і почитати, поки Фоксі їстиме. Фоксі глянув на нього трохи зачудовано, та потім знизав плечима й сказав: «Читай». І Тод читав, згорбившись над коробками старих журналів про справжню війну, поки не подзвонила його мати й не спитала, чи він взагалі збирається вертатися додому.

Наче ключ у замку повертається.

В усіх журналах писали: усе, що сталося, було кошмаром. Він читав журнали від початку до кінця, і коли розгортав останні сторінки, то після слів про кошмар бачив блоки з рекламою, і в цій рекламі продавали німецькі ножі, і ремені, і шоломи, а також «Чарівні пояси від грижі» й «Гарантовані відновлювачі волосся». У цих рекламах продавали

німецькі прапори, прикрашені свастикою, і нацистські «люгери», і гру «Атака панцирників», а також пропонували навчатися заочно й забагатіти. Там казали, що це був кошмар, але з іншого боку – багато людей ставилися до нього цілком спокійно.

Наче закохуєшся.

О так, той день він дуже добре запам'ятав. Усі дрібні деталі – пожовклий настінний календар на померлий рік на задній стіні, пляма мастила на цементній підлозі, оранжева мотузка, якою були перевиті журнали. Він пам'ятав, як головний біль ставав трошки сильнішим щоразу, коли він думав про цю неймовірну цифру:

6 000 000

Пам'ятав, як думав: «Я хочу знати про все, що сталося в тих таборах. Усе. А ще хочу знати, що правдивіше – слова чи реклама, яку поряд із ними тулять».

Заштовхуючи нарешті коробки назад під сходи, він згадав Багз Андерсон і подумав: «А вона правду казала. Я знайшов своє НАЙБІЛЬШЕ ЗАХОПЛЕННЯ».

Дюссандер довго дивився на Тода. Потім перетнув вітальню й важко опустився в крісло-гойдалку. І знову подивився на Тода, бо ніяк не міг розгадати трохи замріяний і дещо ностальгійний вираз на його обличчі.

– Ага. Зацікавився я завдяки журналам, але швидко збагнув, що там багато, ну, триндять. Тому пішов у бібліотеку й став копати далі. Деяка інформація там була ще крутіша. Спочатку дебели бібліотекарка не дозволяла мені дивитися, бо ті книжки стояли в дорослій секції, але я сказав їй, що мені для школи треба. Для школи тобі дозволяють брати все, що заманеться. Але батьку вона все одно подзвонила. – Тод презирливо підкотив очі. – Думала, що тато типу не в курсі, що я роблю, прикиньте.

– А він був у курсі?

– А то. Мій тато вважає, що діти якомога швидше повинні дізнатися, що таке життя, не тільки про його хороші, а й про погані сторони. Тоді вони будуть до нього готові. Він каже, що життя – це тигр, якого ти маєш ухопити за хвоста, і якщо ти не знатимеш природи цієї тварюки, вона зжере тебе живцем.

– Мммм, – протягнув Дюссандер.

– Мама теж так вважає.

– Ммммм. – Здавалося, Дюссандер сторопив і не до кінця розумів, де він зараз.

– Але то таке, – сказав Тод. – Бібліотечне читво виявилося дуже добрим. Там було десь під сотню книжок про концтабори нацистів, і це тільки тут, у бібліотеці Санта-Донате. Про таке, мабуть, купа людей читати любить. Картинок там було не так багато, як у журналах тата Фоксі, але багато було й гидючого. Стільці зі шпичаками, що стирчали з сидінь. Як видирали обценьками золоті зуби. Отруйний газ, що йшов із душів. – Тод похитав головою. – Ви, хлопці, перестаралися, ви про це знаєте? Сильно перестаралися.

– Гидючого, – з притиском повторив Дюссандер.

– Я писав реферат про це. І знаєте, яку оцінку дістав? «А з плюсом». Звісно, довелося бути обережним. Про таке можна тільки певним чином писати. Обережненько.

– Невже? – Рукою, що помітно тремтіла, Дюссандер витяг ще одну цигарку.

– О так. Усі ті бібліотечні книжки, вони якось особливо написані. Наче хлопців, які їх писали, те, про що вони писали, змусило добряче проригатися. – Тод насупив чоло, борюкаючись із думкою, намагаючись видобути її з голови. Ускладнювало завдання те, що в його словниковому запасі ще не було слова «тон» у стосунку до письма. – Усі вони писали так, наче їм через це довго не спалося. Тепер нам треба дуже добре пильнувати, щоб такого не повторилося. Я зробив свою роботу такою, і, напевно, учителька поставила мені найвищу оцінку тільки за те, що я не виблював свій обід, коли читав джерела. – І на цьому Тод знову переможно всміхнувся.

Дюссандер глибоко затягнувся «кулзом» без фільтра. Губа в нього злегка тремтіла. Видихаючи дим крізь ніздрі, він зайшовся вологим, старечим кашлем.

– Досі не можу повірити в те, що відбувається ця розмова. – Він нахилився вперед і впритул подивився на Тода. – Хлопче, тобі відоме слово «екзистенціалізм»?

Тод пропустив запитання повз вуха.

– А ви були знайомі з Ільзою Кох?

– З Ільзою Кох? – І майже нечутно Дюссандер промовив: – Так. Я знав її.

– Вона була гарною? – пожадливо спитав Тод. – Ну, тобто... – Його руки описали в повітрі пісковий годинник.

– Але ж ти бачив її фотографію? – спитав Дюссандер. – Такий ревнитель, як ти, не міг не

бачити.

– Рев... що?

– Ревнитель. Той, кого пре. Хто... фанатіє від чогось.

– Так? Круто. – Тодова усмішка, що була вже на мить поблякла, знову тріумфально засяяла. – Авжеж, я бачив її фотографії. Але ви ж знаєте, які вони, у тих книжках. – Він говорив так, наче всі ті книжки в Дюссандера були. – Чорно-білі, розпливчасті... просто відбитки. Ніхто з цих людей не знав, що їх знімають для... ну, історії. То як, вона була лялечкою?

– Вона була жирна, коротконога й уся в прищах, – коротко відповів Дюссандер. І розчавив напіввикурений недопалок у металевому тарелі для пирогів, повному схололих недопалків.

– А. Капець. – Тод спохмурнів.

– Просто пощастило, – задумливо промовив Дюссандер, свердлячи Тода поглядом. – Ти побачив мое фото в журналах про війну й випадково опинився поряд зі мною в автобусі. От же ж. – І він стукнув кулаком по бильцю м'якого крісла, проте не вкладаючи в удар усієї сили.

– Ні, сер, містере Дюссандер. Не все так просто. Тут набагато більше, ніж пощастило. Набагато, – наполегливо повторив Тод, нахилиючись уперед.

– Справді? Невже? – Кущуваті брови поповзли вгору, сигналізуючи про ввічливу недовіру.

– Звісно. Тобто вашим фотографіям у моєму альбомі щонайменше тридцять років. Тепер же тисяча дев'ятсот сімдесят четвертий.

– Ти ведеш... альбом?

– О так, сер! Він дуже класний. У ньому сотні вирізок. Колись покажу. Ви ошалієте.

Гримаса відрази спотворила обличчя Дюссандера, але він промовчав.

– Перші кілька разів, коли я вас бачив, то ще дуже сильно вагався. А тоді одного дня ви сіли в автобус, коли дощило, і на вас був той блискучий чорний дощовик...

– Он як, – видихнув Дюссандер.

– А то. В одному з журналів у гаражі Фоксі була ваша фотографія у приблизно такому плащі. А ще ваше фото в бібліотечній книжці, на якому ви були в шинелі СС. І коли я вас

побачив того дня, то просто сказав собі: «Сто пудів. Це Курт Дюссандер». – Тому я став вас пасти...

– Що робити?

– Пастити. Ходити за вами тінню. Я мрію стати приватним детективом, як Сем Спейд у книжках чи Маннікс по телеку. Але я був суперобережним. Не хотів, щоб ви просікли. Хочете глянути на декілька фоток?

Із задньої кишені штанів Тод витяг складений удвічі манільський конверт. Від поту клапан заклеївся. Він обережно його відліпив. Очі в нього сяяли, наче в хлопчика, який думає про свій день народження, чи про Різдво, чи про феєрверки, які він запустить Четвертого липня.

– Ти мене фотографував?

– О, ну звісно. У мене є маленький фотик. «Кодак». Він тонкий, плаский і вміщається в долоню. Коли призвичаїшся, можеш знімати суб'єкта, просто тримаючи камеру в руці й розсуваючи пальці, щоб видно було тільки об'єктив. А кнопку натискаєш великим пальцем. – Тод сором'язливо розсміявся. – Я насобачився. Спочатку багато своїх пальців нафотографував. Але навчився. Людина, як захоче, що завгодно може зробити, ви про це знали? Банально, але правда.

Курт Дюссандер зробився блідим і хворим на вигляд. Він наче зіщулювався у своєму халаті.

– Хлопче, ти носив ці знімки у фотолабораторію?

– Що? – Тод подивився на нього шоковано й приголомшено, та одразу ж по тому презирливо скривився. – Ні! Ви мене за дурного маєте? У мого тата є своя фотолабораторія. Я знімки з дев'яти років проявляю.

Дюссандер нічого не сказав, але трохи розслабився, і щоки знову трохи порожевіли.

Тод простягнув йому кілька глянсових відбитків. Нерівні краї підтверджували, що проявили їх у домашніх умовах. Мовчазний і похмурий, Дюссандер їх переглянув. Ось він сидить із випростаною спиною у вікні автобуса, що їде в центр, із примірником «Століття», останнього роману Джеймса Міченера[55 - Міченер Джеймс Елберт (1907–1997) – американський письменник, автор понад 40 творів, здебільшого історичних саг.] в руках. Ось він на автобусній зупинці на Девон-авеню, з парасолькою під пахвою, голова закинута назад під таким кутом, що мимоволі згадується імператорська велич Де Голля. Ось він стоїть у черзі під маркізою кінотеатру «Маджестік», випростаний і мовчазний, вирізняючись своїм зростом і царською поставою на тлі підлітків, що спираються на стіну, і домогосподарок із порожніми обличчями та волоссям, накрученим на бігуді. І нарешті, ось

він зазирає у власну поштову скриньку.

– Тоді я боявся, що ви мене побачите, – сказав Тод. – То був зважений ризик. Я стояв навпроти, через дорогу. Господи. Шкода, що я не можу собі дозволити «мінолту» з телеоб'єктивом. Коли-небудь... – В очах у Тода з'явився замріяний вираз.

– Не сумніваюся, що в тебе наготові була вигадана історія, про всяк випадок.

– Я б у вас запитав, чи не бачили ви мого собаку. Отже, я проявив фотки й порівняв їх з оцими.

Він простягнув Дюссандеру ксерокопії фотографій. Усі ці знімки той бачив раніше, й багато разів. На першому він був у своєму кабінеті в таборі Патин. Знімок обрізали так, що на ньому не було нічого, крім нього та нацистського прапора на підставці біля столу. Другий було зроблено в день його вступу на військову службу. На останньому він тиснув руку Генриху Глюксу, який звітував перед самим лише Гімлером.

– Я вже тоді був цілком певен, але не міг роздивитися, чи є у вас заяча губа, через ті ваші трикляті вуса. Але я мусив пересвідчитися, тому роздобув оце.

З конверта він витяг останній аркуш. Помітно було, що його згортали безліч разів. У згини в'ївся бруд. Кутики були пошарпані, нерівні – такими папери стають, коли багато часу проводять у кишнях хлопчиків, яким завжди є що робити й куди податися. То була копія ізраїльського оголошення про розшук Курта Дюссандера. Тримавши її в руках, Дюссандер мимоволі на мить замислився про мертвих, що не знають спокою і відмовляються лежати у своїх могилах.

– Я зняв ваші відбитки пальців, – з усмішкою повідомив Тод. – А потім порівняв із тими, що на орієнтуванні.

Дюссандер вирячився на нього, а потім вилаявся німецьким словом, яке означало «лайно».

– Як ти посмів?!

– Та отак. На минуле Різдво мама з татом подарували мені набір для зняття відбитків пальців. Справжній, не іграшковий. У ньому є порошок і три пензлики для трьох різних поверхонь, а ще спеціальний папір, щоб знімати відбитки. Мої предки знають, що я, коли виросту, хочу стати приватним детективом. Звісно, вони думають, що я цю дурню переросту. – Цю ідею Тод заперечив байдужим знизуванням плечима. – У книжці розказували все про пальцеві візерунки, папілярні лінії та особливі точки. Вони називаються мінунціями. Щоб відбитки прийняли як доказ у суді, треба мати вісім мінунцій.

Але ближче до діла. Одного дня, коли ви були в кіно, я прийшов сюди, посипав порошком вашу поштову скриньку й дверну ручку та зняв усі можливі відбитки. Розумно зробив, правда?

Дюссандер мовчав. Він вчепився в бильця крісла, і беззубий запалий рот тремтів. Тоду це не сподобалося. Складалося враження, що дідуган от-от розплачеться. Що було б сміховинним. Кривавий Біс Патина у сльозах? З таким самим успіхом можна чекати, що «Шевроле» збанкрутує чи що «Макдональдс» відмовиться від бургерів і почне натомість продавати ікру та трюфелі.

– Я одержав два комплекти відбитків, – вів далі Тод. – Один із них зовсім не відповідав тим, що були в оголошенні про розшук. Я зрозумів, що вони належать листоноші. А решта були ваші. Я знайшов більше за вісім мінунцій. Я знайшов чотирнадцять. – Він розплився в усмішці. – Отак я це й провернув.

– Ти малий гівнюк, – прошипів Дюссандер, і на мить його очі небезпечно спалахнули. Тод відчув, як його пробирає незначний страх, як тоді в коридорі. Та потім Дюссандер знову згорбився в кріслі.

– Кому ти розказував?

– Нікому.

– Навіть своєму другові? Цьому Коні Пеглеру?

– Фоксі. Фоксі Пеглеру. Не, він базікало. Я нікому не казав. У світі немає жодної людини, якій би я аж так довіряв.

– Чого ти хочеш? Грошей? У мене їх, на жаль, нема. У Південній Африці були, хоча нічого такого романтичного й небезпечного, як наркоторгівля. У Бразилії, Парагваї та Санта-Домінго е – було – щось на зразок «товариства випускників». Біженці війни. Я ввійшов у їхнє коло й заробив статок на мінералах та руді – олово, мідь, боксит. А потім усе змінилося. Націоналізм, антиамериканізм. Я міг би виїхати на цих змінах, та люди Візенталя[56 - Візенталь Симон (1908–2005) – австрійський письменник. Єврей, що пережив Голокост і після Другої світової війни прославився як мисливець за нацистами.] натрапили на мій слід. Невдача йде за невдачею назирці, як пси за сучкою у тічці. Двічі мене мало не схопили. Одного разу я почув розмову жидівських виродків у сусідній кімнаті. Вони повісили Айхмана[57 - Айхман Адольф (1906–1962) – німецький офіцер, працівник гестапо, що безпосередньо відповідав за масове знищення євреїв. Був повішений в Ізраїлі за вироком суду.], – прошепотів він. Рука піднялася до шиї, а очі стали круглими, як у дитини, що слухає моторошний уривок страшної казки – «Ганзель і Гретель», наприклад, чи «Синя Борода». – Він був уже старий, нікому не загрожував. У політику не ліз. І все одно його повісили.

Тод кивнув.

– Зрештою я пішов до єдиних людей, які могли мені допомогти. Вони помагали іншим, а я більше не міг чекати.

– Ви звернулися в ОДЕССУ[58 - ОДЕССА – від нім. «Organisation der Ehemaligen SS-Angehörigen», тобто «Організація колишніх членів СС», гадана міжнародна нацистська мережа, заснована ближче до кінця Другої світової війни групою офіцерів СС. Метою організації було встановити таємні маршрути втечі, які б дозволили членам СС уникнути суду за військові злочини та втекти в Латинську Америку чи на Близький Схід.]]? – з надією спитав Тод.

– До сицилійців, – сухо відказав Дюссандер, і Тод знову скис. – Усе було домовлено. Фальшиві документи, фальшиве минуле. Хлопче, випити хочеш?

– Так. У вас є «кола»?

– «Коли» нема. – Він вимовив «кол».

– А молоко?

– Молоко. – Дюссандер пішов крізь арку в кухню. Ожила, задзичавши, лампа денного світла. – Тепер я живу на дивіденди від акцій, – долинув у вітальню його голос. – Акції, які я придбав після війни вже під чужим ім'ям. Через один банк у штаті Мен, якщо тобі цікаво. Банкір, який їх для мене купив, через рік після купівлі сів у в'язницю за вбивство дружини... життя – дивна річ, хлопчику, nein?

Відчинилися й зачинилися дверцята холодильника.

– Сицилійські шакали не знали про ті акції, – сказав він. – Сьогодні вони є всюди, але в ті часи на півночі їх можна було надібати хіба що в Бостоні. Якби знали, то були б й акції забрали. Обдерли б мене, як липку, і відправили в Америку конати від голоду на допомогу з безробіття й продуктові талони.

Тод почув, як відчиняються дверцята комода і в склянку ллється рідина.

– Трохи «Дженерал моторз», трохи «Америкен телефоун енд телеграф», сто п'ятдесят акцій «Ревіон». Усе це вибрав банкір. Дюфрейн його звали – я запам'ятав це прізвище, бо воно трохи суголосне з моїм. Та тільки дружину свою вбив – тут він був не такий мудрий, як у виборі перспективних акцій. Злочин, скоєний у стані афекту, хлопчику. Це зайвий раз доводить, що всі чоловіки – віслюки, які вміють читати.

Під шелестіння своїх пантофель він повернувся в кімнату. У руках він тримав дві зелені склянки, схожі на ті, що їх роздають задурно на відкриттях бензозаправок. Наливаєш повний бак – отримувеш на дурняк. Різким рухом Дюссандер тицьнув склянку Тоду.

– Перші п'ять років я непогано жив на доходи від акцій, які організував мені цей Дюфрейн. Та потім продав свої акції «Даймонд метч», щоб купити цей будинок і маленький котедж неподалік від Біг-Сур[59 - Малонаселений район узбережжя центральної Каліфорнії, завдяки мальовничим краєвидам популярна місцина серед туристів.]. А потім інфляція. Рецесія. Я продав котедж, одну за одною збув акції, і вони дали фантастичні прибутки. Дуже шкодую тепер, що не прикупив більше. Але ж я думав, що добре захищений з інших боків. Акції були, як ви, американці, кажете, «авантюрою»... – Він цикнув беззубим ротом і клацнув пальцями.

Тоду стало нудно. Він прийшов сюди не для того, щоб слухати скигління Дюссандера про гроші чи шамотіння про акції. Шантажувати Дюссандера йому ніколи на думку не спадало. Гроші? Що він з ними робитиме? Йому давали кишенькові, він розвозив газети. Якби на тижні його фінансові потреби вирости й перевищили цю загальну суму, то завжди можна знайти людину, якій треба постригти газон.

Тод підніс молоко до губів, та потім завагався. І знову засяяла його усмішка... а в ній був захват. Він простягнув дармову склянку з бензозаправки Дюссандеру.

– Спочатку ви, – сказав хитро.

Дюссандер мовчки на нього витріщився, не розуміючи, а потім підкотив налиті кров'ю очі.

– Gruss Gott[60 - Тут: О Господи! (нім.)]! – Він узяв склянку, надпив двічі й віддав назад. – Не хапаю повітря. Не роздираю нігтями горло. Ніякого запаху гіркої мигдалю. Хлопче, це молоко. Молоко. З ферми «Деарілі». На картонній коробці усміхнена корова.

Якусь мить Тод сторожко на нього дивився, потім відпив маленький ковточок. Так, на смак молоко, точно, але пити вже чомусь розхотілося. Він поставив склянку. Дюссандер знизав плечима, узяв свій власний (у ньому плюскотіла чимала порція віскі) і зробив великий ковток. Поцмакав губами.

– Шнапс? – поцікавився Тод.

– Бурбон. «Прадавня доба». Дуже хороший. І дешевий.

Тод побарабанив пальцями по швах джинсів.

– Отже, – сказав Дюссандер, – якщо ти вирішив влізти у власну «авантюру», то маєш знати, що вибрав для цього акції, які нічого не варті.

– Га?

– Шантаж, – пояснив Дюссандер. – Хіба не так це називають у «Манніксі», і «Гаваях: п'ять-нуль», і «Барнабі Джонсі»[61 - Телевізійні серіали.]? Здирництво. Якщо в цьому...

Але Тод нестримно розсміявся – від душі залився хлоп'ячим сміхом. Похитав головою, спробував щось сказати, не зміг і далі сміявся.

– Ні. – Зненацька Дюссандер посірів і перелякався ще більше, ніж раніше, коли вони з Тодом почали бесіду. Він знову зробив великий ковток своєї випивки, скривився, і його пересмикнуло. – Я бачу, що це не... принаймні не вимагання грошей. Але, хоч ти й смієшся, я відчуваю, що здирництво буде інакшим. У чому річ? Навіщо ти прийшов і турбуєш стару людину? Нехай, як ти кажеш, колись я й був нацистом. Навіть у гестапо працював. Але тепер я старий і німецький, і щоб мій кишечник трохи поворухнувся, мені доводиться ставити свічку. То чого тобі треба?

Тод знову посерйознішав. І подивився на Дюссандера зі щирим чарівливим подивом.

– Мені? Я хочу послухати про все це. Просто послухати. Це все, чого я хочу. Правда.

– Послухати про все це? – луною відгукнувся Дюссандер. Вигляд у нього був цілковито спантеличений.

Тод нахилився вперед і сперся засмаглими ліктями на обтислі синіми джинсами коліна.

– Так. Про розстрільні команди. Газові камери. Печі. Про тих, хто мусив копати собі могили, а потім ставати на край, щоб тіло впало вниз. Про... – Кінчиком язика він змочив губи. – Про огляди. Експерименти. Про все. Усі гидючі подробиці.

Дюссандер дивився на нього широко розплющеними очима, і в його погляді прозирала здивована відстороненість – так ветеринар дивиться на кицьку, яка привела кілька двоголових котенят поспіль.

– Ти монстр, – тихо мовив він.

Тод зневажливо пирхнув.

– Якщо вірити книжкам, які я читав для реферату, то монстр у нас – ви, містере Дюссандер, а не я. Це ви спроваджували їх у печі, не я. Дві тисячі на день в Патині до вашого приходу, по три тисячі після, три з половиною тисячі до того, як прийшли росіяни й поклали цьому край. Гімлер назвав вас експертом з ефективності й нагородив медаллю. І тепер ви звете мене монстром. От капець.

– Усе це гидка американська брехня, – уражено відказав Дюссандер. І гепнув склянкою об стіл, розляпавши бурбон на його поверхню і на руки. – Не я це все затіяв, і вирішувати було не мені. Мені давали накази та директиви, і я їх виконував.

Тод усміхнувся ще ширше – тепер уже самовдоволено.

– О, я знаю, як американці все перекрутили, – пробурмотів Дюссандер. – Але порівняно з вашими політиками наш доктор Геббельс – дитина, що бавиться в садочку, роздивляючись картинки в книжках. Вони говорять про моральність, а самі спалюють малих дітей і старих жінок напалмом. Тих, хто ухиляється від призову, називають боягузами та пацифістами. За відмову виконувати наказ або саджають, або батогами виганяють із країни. Тих, хто виходить на демонстрації проти нещасливої пригоди цієї країни в Азії, б'ють кийками на вулицях. Американських військовослужбовців, які вбивають невинних, нагороджують президенти, урочисто вітають парадом і прапорами вдома після того, як вони кололи багнетом діточок і палили шпиталі. Безплатні вечери їм, ключі від міста, квитки на футбольні ігри професійних команд. – Він відсалютував склянкою в бік Тода. – Як воєнних злочинців за те, що виконували накази й директиви судять лише тих, хто програв. – Він випив і зайшовся кашлем, від чого його щоки знову порожевіли.

Під час цієї промови Тод неспокійно совався на стільці, як це робив завжди, коли батьки обговорювали вечірній випуск новин. «Старий добрий Волтер Клондайк» – називав його тато. На політичні погляди Дюссандера йому було так само начхати, як і на акції Дюссандера. У його уявленні люди вигадали політику, щоб прикривати нею інші штуки. Як, наприклад, коли він торік хотів помацати, що там під сукнею в Шарон Екерман. Шарон сказала, що це погано, так робити не можна, хоча тон її голосу свідчив про зовсім протилежне – її ця ідея зацікавила. Тому він навішав їй, що хоче стати лікарем, коли виросте, і тоді вона йому дозволила. Це й була політика. Він хотів почути про німецьких лікарів, які намагалися спарувати жінок із собаками, саджали близнюків у холодильник, щоб дізнатися, помруть вони одночасно чи хтось протягне довше, а ще про електрошокову терапію, й операції без анестезії, і німецьких солдатів, які гвалтували стільки жінок, скільки хотіли. Усе інше було просто нудною дурнею, якою прикрили все гидюче після того, як хтось прийшов і поклав усьому край.

– Якби я не виконував наказів, мене б убили. – Дюссандер важко дихав, його торс розгойдувався в кріслі вперед-назад, і рипіли пружини. Навколо нього висіла хмарка перегару. – Завжди був російський фронт, nicht wahr[62 - Чи не так? (нім.)]! Наші лідери були божевільні, безперечно, але хіба з божевільними сперечаються? Особливо коли найбожевільнішому з них таланило, як самому Сатані? Він дивом уник блискучої спроби прикінчити його. Тих, хто це замислив, задушили струною від піаніно. Душили повільно. А їхню передсмертну агонію зняли на плівку, щоб була наука еліті...

– Ага! Круто! – поривчасто викрикнув Тод. – А ви те кіно бачили?

— Так. Я бачив. Ми всі бачили, що стається з тими, хто не хоче чи не може бігти поперед вітру й чекати кінця бурі. Те, що ми тоді робили, було правильно. Для того часу й місця то було правильно. Я б знову зробив те саме. Але...

Його погляд упав на склянку. Порожню.

— ...але я не хочу про це говорити, навіть думати не хочу. Те, що ми робили, диктувалося лише намаганням вижити. А у виживанні нема нічого привабливого. Мені снилися сни... — Із коробки на телевізорі він повільно витяг цигарку. — Так. Роками снилися. Чорнота, а в ній звуки. Двигуни тракторів. Бульдозерів. Приклади рушниць, що б'ються в замерзлу землю чи людські черепи. Свистки, сирени, постріли з пістолетів, пронизливі крики. Двері вагонів для худоби, що гуркочуть, відчиняючись, у холодні зимові пообіддя.

А потім у моїх снах усі звуки припинялися — і в темряві розплющувалися очі, блискучі, мов очі тварин у тропічному лісі. Багато років я жив на краю джунглів, і, мабуть, тому в цих снах відчував запах джунглів. Прокидався я весь мокрий від поту, серце калаталося в грудях, кулак затуляв рота, щоб заглушити крики. І я думав: «Сон — це насправді». Бразилія, Парагвай, Куба... вони — це сон. У реальності я досі в Патині. Сьогодні росіяни вже ближче, ніж учора. Дехто з них пригадує, як у сорок третьому вони змушені були їсти заморожені трупи німців, щоб вижити. А тепер вони прагнуть напитися гарячої німецької крові. Подейкували, хлопче, що деякі так і зробили, коли прийшли в Німеччину: перетяли горло кільком полоненим й пили їхню кров із черевиків. Я прокидався й думав: «Робота повинна тривати, хоча б для того, аби зникли докази того, що ми тут робили, чи щоб світ, який не хоче в це вірити, не мусив би вірити». Я думав: «Робота повинна тривати, якщо ми хочемо вижити».

Тод слухав дуже уважно і з великою цікавістю, хоч раніше й був неуважний. Усе, що той розповідав, було чудово, але він не сумнівався, що наступні дні подарують щось іще цікавіше. Дюссандера потрібно лише трохи підштовхнути. Чорт, пощастило ж йому. Багато хто в його віці вже впадає в маразм.

Дюссандер глибоко затягнувся цигаркою.

— Згодом, коли сни припинилися, бували дні, коли мені ввижалося, ніби я бачу когось із Патина. Не наглядачів чи колег-офіцерів. Завжди тільки в'язнів. Пригадую один день у ФРН, десять років тому. На автобані сталась аварія. Транспорт зупинився на всіх смугах. Я сидів у своєму «морисі»[63 - «Morris Garage» (MG) — британська торговельна марка спортивних автомобілів.], слухав радіо, чекав, коли всі поїдуть. Глянув праворуч. У сусідній смузі стояв старезний «Фіат сімка», і чоловік за кермом дивився на мене. Років п'ятдесят, хворий вигляд. На щоці в нього красувався шрам, волосся було сиве, коротке, погано підстрижене. Я відвів погляд. Минали хвилини, але транспорт і не думав рухатись. Я крадькома поглядав на чоловіка в «сімці». І щоразу бачив, що він дивиться на мене.

Обличчя непорушне, мов смерть, очі глибоко запалі. Раптом мене охопила впевненість у тому, що він був у Патині. Був там і впізнав мене.

Дюссандер провів рукою по очах.

– Тоді зима була. Чоловік був у пальті. Але якби я вийшов із машини, підійшов до нього, змусив зняти пальто й закасав рукав сорочки, то на руці побачив би номер – я в цьому нітрохи не сумнівався. Урешті-решт машини в заторі знову рушили. Я від'їхав од «сімки». Якби ми так простояли ще десять хвилин, я б, напевно, не витримав, вийшов із машини й витяг старого з-за керма. Я б його віддубасив, навіть якби не знайшов того номера. Віддубасив би за те, що так на мене зиркав. Невдовзі по тому я виїхав із Німеччини назавше.

– Пощастило, – зауважив Тод.

Дюссандер тільки плечима знизав.

– Усюди було однаково. У Гавані, Мехіко, Римі. Знаеш, я три роки в Римі прожив. Бачив, як на мене в кафе поверх капучино дивиться якийсь чоловік... жінка у вестибюлі, яку, здавалося, більше цікавив я, ніж журнал... офіціант у ресторані, що кидав на мене погляди, обслуговуючи інших відвідувачів. Я був свято переконаний, що ці люди вивчають мене, і тієї ночі мені снився той сон – звуки, джунглі, очі.

Та коли я переїхав в Америку, то викинув усе з голови. Я ходив у кіно. Раз на тиждень вибирався кудись поїсти, в один із тих фаст-фудів, де так чисто, затишно і світло від ламп денного світла. Тут, у будинку, я складав пазли, читав романи – погані здебільшого, – дивився телевизор. Вечорами заливався алкоголем, поки не відчував, що спати хочеться. І сни мене полишили. А коли я бачу, що на мене зиркають у супермаркеті, бібліотеці чи тютюновій крамничці, то вирішую, що схожий на їхнього дідуся... чи старого вчителя... чи сусіда з містечка, яке вони покинули багато років тому. – Дивлячись на Тода, він похитав головою. – Те, що сталося в Патині, відбувалося з іншим чоловіком. Не зі мною.

– Чудово! – вигукнув Тод. – Я хочу про все це почути.

Дюссандер міцно стулив повіки, а потім повільно розплющив очі.

– Ти не розумієш. Я не хочу про це говорити.

– Але говоритимете. Бо інакше я всім розкажу, хто ви такий.

Із посірілим обличчям Дюссандер вступився в нього.

– Я так і знав, – сказав він. – Рано чи пізно почнеться вимагання.

– Сьогодні я хочу почути про газові камери, – сказав Тод. – Як ви підсмажували євреїв. – Сліпуча усмішка, широка, осяйна. – Але, перш ніж почнете, вставте зуби. Із ними ви маєте кращий вигляд, однозначно.

Дюссандер зробив усе так, як сказав йому Тод. Він розповідав про газові камери й печі, аж поки Тоду не настала пора йти додому обідати. І щоразу, коли він намагався перевести розмову на якісь загальні речі, Тод рішучо насуплювався й запитував щось, уточнюючи, щоб повернути його в колію. Дюссандер багато пив, поки говорив. І не усміхався.

Зате усміхався Тод. Його усмішок вистачало на двох.

2

Серпень 1974-го.

Вони сиділи на задньому ганку будинку Дюссандера під безхмарним усміхненим небом. Тод вбрався в джинси, кеди та футболку Малої ліги. На Дюссандері була мішкувата сіра сорочка й безформні штани кольору хакі з підтяжками. «Бомжацькі штани», – з прихованою відразою подумав Тод. Вигляд у них був такий, наче їх витягли з коробки на задньому подвір'ї складу Армії спасіння, що в центрі міста. Терміново треба було щось робити з тим, як Дюссандер вдягався вдома. Це трохи псувало Тоду кайф.

Вони іли «біг-маки» – Тод привіз у кошику на велосипеді, швидко крутячи педалі, щоб бургери не охололи. Тод цмулив «колу» через пластикову соломинку. Дюссандер запивав бурбоном зі склянки.

Старечий голос підіймався й опадав, шелесткий, нерішучий, іноді майже зовсім нечутний. Збляклі блакитні очі, помережані звичними червоними прожилками, постійно бігали. Сторонній спостерігач подумав би, що це дід розмовляє з онуком, й останній, імовірно, проходить якийсь ритуал посвячення, бо дід передає йому досвід поколінь.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=22071925&from=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Двомісний спортивний автомобіль. (Тут і далі прим. пер.)

2

ФДР – Франклін Делано Рузвельт. «Алфавітний суп» – жартівлива назва низки урядових агенцій (назви яких скорочувалися до аббревіатур), запроваджених президентом Рузвельтом для керування економікою США в 1933 році в межах політики «нового курсу»

3

Педді – зменшувально-пестливе від Патрик.

4

Американський універсальний магазин, що спеціалізується на продажу речей класу «люкс». Заснований у Далласі, штат Техас, 1907 рік.

5

Гейворт Рита (1918–1987) – американська кіноактриса й танцівниця, одна з найвідоміших зірок Голівуду 1940-х рр.

6

Найбільше місто в штаті Мен.

7

Місто Рино (штат Невада) славалося швидкими розлученнями. Законом було встановлено ценз проживання в місті – шість тижнів, після закінчення яких людина могла отримати розлучення.

8

Невелика річка (завдовжки 39 миль, або ж 63 км) на півдні штату Мен.

9

Фільм 1962 року; режисер – Джон Френкгаймер, у головній ролі – Берт Ланкастер. Кінематографічна версія життя Роберта Страуда, ув'язненого федеральної в'язниці, відомого під прізвиськом Птахолов з Алькатрасу завдяки його любові до птахів. Попри назву дія відбувається у в'язниці Левенворт, де Страуд тримав у камері птахів. Після переведення на Алькатрас йому заборонили мати улюбленців.

10

Містечка в окрузі Йорк, штат Мен.

11

Гравець бейсбольної команди «Бостон ред сокс» (1955–1965) і «Каліфорнія енджелз» (1966).

12

Марка тютюну для саморобних цигарок.

13

Американський комедійний радіосеріал, що протягом кількох десятиліть мав незмінну популярність. Прем'єра відбулася на каналі «Ен-бі-сі» 1935 року, тривав до 1959 року, ще довго після того як радіо перестало бути домінантною формою розваг в американській популярній культурі.

14

Натяк на пісню 1974 року гурту «Queen» під назвою «Killer Queen».

15

Марка презервативів.

16

Грейбл Елізабет (1916–1973) – американська кіноактриса, танцівниця й співачка. Завдяки знаменитому фото в стилі пін-ап у купальному костюмі в роки Другої світової війни здобула славу найчарівнішої дівчини того часу.

17

Гарднер Ава (1922–1990) – американська актриса, одна з найяскравіших зірок Голівуду 1940—1950-х рр.

18

Швидкий танець із різкими рухами під джазову музику.

19

Гоумран (англ. Home run) – різновид ігрової ситуації в бейсболі, під час якої відбивач і бігуни, що перебувають на базах, встигають здійснити повне коло по базах і потрапити в дім (тобто здійснити пробіжку), і при цьому команда, що захищається, не робить помилок.

20

Кулідж Келвін Джон (1872–1933) – 30-й президент США в 1923–1929 рр.

21

Гарднер Ерл Стенлі (1889–1970) – американський письменник, класик детективного жанру, автор серії книжок про адвоката Перрі Мейсона. Ламур Луїс (1908–1988) – американський письменник, писав переважно романи в жанрі вестерн.

22

Ротарі-клуби – нерелігійні й неполітичні добродійні організації, відкриті для всіх країн світу, незалежно від національної та расової приналежності. Об'єднують людей бізнесу для масштабних гуманітарних проектів.

23

Плем'я корінних американців із північного сходу Північної Америки, переважно території штату Мен та канадської провінції Нью-Брансвік. Переселенці з Європи витіснили плем'я з місць його проживання, і нині його резервацію розташовано на сході округу Вашингтон, штат Мен.

24

Мезер Інкрис (1639–1723), Мезер Коттон (1663–1728) – батько та син, американські пуританські проповідники, релігійні моралісти, що справили великий вплив на американську політичну думку XVII століття.

25

«Ківаніс» – міжнародний освітній клуб, заснований 1915 року в Детройті, штат Мічиган.

26

Люксова модель автомобіля марки «форд» у кузові купе.

27

Трумен Гаррі (1884–1972) – 33-й президент США в 1945–1953 рр.

28

Знаменитий синій діамант вагою 45,52 карата.

29

Маршал Мет Диллон, Честер – персонажі серіалу-вестерну «Димок зі ствола» (1966–1975).

30

Розділ кримінології, вчення про виконання вироків. Пенологія на науково-практичній основі розробляє оптимальні санкції покарання. Її метою є ресоціалізація злочинця.

31

Фразеологічний вислів, що означає «потрапити на гачок, клюнути на наживку, бути легковірним». Бруклінський міст у Нью-Йорку ніколи не продавався, однак подекуди, що це не завадило багатьом простакам купити його у шахраїв.

32

Гра слів, що базується на заміні однієї букви в назві: «Red Socks» – «Dead Socks» («Червоні шкарпетки» – «Мертві шкарпетки»).

33

Дерроу Клеренс (1857–1938) – американський юрист та один із керівників Американського союзу громадянських свобод. З ідейних міркувань виступав як адвокат на багатьох гучних судових процесах.

34

Місто в штаті Колорадо. Відоме тим, що в ньому розташовано тринадцять виправних закладів: чотири федеральні та дев'ять в'язниць штату.

35

Початкова назва клубу з американського футболу «Нью-Інгленд петріотс» («Патріоти з Нової Англії»), який було засновано 1959 року.

36

Приблизно 190 см.

37

Повна назва – Ірландська лікарняна лотерея. Найбільша лотерея Ірландії, запроваджена 1930 року урядом Ірландії, щоб підтримати ірландські лікарні.

38

Ронстадт Лінда Марія (народ. 1946 року) – американська поп-співачка, здобула 11 премій «Греммі».

39

Нагорода збройних сил США, яку вручають за видатні досягнення й доблесну службу.

40

1974 року.

41

Федеральна асоціація розвитку будівельних робіт.

42

Американська марка автомобілів фірми «Крайслер», що випускалася в 1928–1961 рр.

43

1972 року.

44

Муніципалітет у Мексиці, штат Ч'япас, з адміністративним центром у місті Ель-Порвенір-де-Веласко-Суарес.

45

Марки консервованих обідів з різними наповнювачами – макарони з яловичиною, рис, локшина.

46

5 футів 8 дюймів – 176 см, 140 фунтів – 63 кг.

47

Сценічне ім'я Вільяма Генрі Прата (1887–1969), британського актора, найбільш відомого за роллю монстра Франкенштейна.

48

Заступник коменданта (нім.).

49

Американський комедійний серіал, де дія відбувається в німецькому таборі для військовополонених під час Другої світової війни. Демонструвався в 1965–1971 рр. Полковник Вільгельм Клінк – незграба-комендант табору, роль якого виконував Вернер Клемперер.

50

Мазі від кашлю.

51

Кох Ільза (1906–1967) – дружина Карла-Отто Коха, коменданта концентраційного табору Бухенвальд, а згодом Майданек. Відома під псевдонімом «Фрау Абажур». Дістала прізвисько Бухенвальдська відьма за жорстокі тортури над в'язнями концтабору.

52

«Пісня Горста Весселя» – політична пісня, що з 1929 року була маршем СА, а згодом, у 1930–1945 рр. стала офіційним гімном Націонал-соціалістичної німецької робочої партії (НСДАП).

53

День знайомства з різними професіями та навчальними закладами, де їх навчають.

54

Багз Банні (букв. Кролик Багз) – герой мультфільмів і коміксів, вправний, безстрашний і трохи нахабний кролик.

55

Міченер Джеймс Елберт (1907–1997) – американський письменник, автор понад 40 творів, здебільшого історичних саг.

56

Візенталь Симон (1908–2005) – австрійський письменник. Єврей, що пережив Голокост і після Другої світової війни прославився як мисливець за нацистами.

57

Айхман Адольф (1906–1962) – німецький офіцер, працівник гестапо, що безпосередньо відповідав за масове знищення євреїв. Був повішений в Ізраїлі за вироком суду.

58

ОДЕССА – від нім. «Organisation der Ehemaligen SS-Angeh?rigen», тобто «Організація колишніх членів СС», гадана міжнародна нацистська мережа, заснована ближче до кінця Другої світової війни групою офіцерів СС. Метою організації було встановити таємні маршрути втечі, які б дозволили членам СС уникнути суду за військові злочини та втекти в Латинську Америку чи на Близький Схід.

59

Малонаселений район узбережжя центральної Каліфорнії, завдяки мальовничим краєвидам популярна місцина серед туристів.

60

Тут: О Господи! (нім.)

61

Телевізійні серіали.

62

Чи не так? (нім.).

63

«Morris Garage» (MG) – британська торговельна марка спортивних автомобілів.